

РОМАН ЗІНЕНКО

ІЛОВАЙСЬКИЙ ЩОДЕННИК

CF FOLIO

РОМАН ЗІНЕНКО

ІЛОВАЙСЬКИЙ ЩОДЕННИК

Харків
«Фоліо»
2017

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)
З-63

Переклад з російської
Т. В. Рассадкіної

Передмова
Є. В. Положія

У книзі використані фотографії
Маркіана Лисейка та Макса Левіна

Художник-оформлювач
Л. П. Вировець

ISBN 978-966-03-7860-5

- © Р. А. Зіненко, 2016
- © Т. В. Рассадкіна, переклад українською, 2017
- © Є. В. Положий, передмова, 2017
- © М. Лисейко, М. Левін, фото, 2016
- © Л. П. Вировець, художнє оформлення, 2016

ПОПІЛ ГЕРОЇВ

Сталося це у вересні 2015-го, майже в річницю «Іловайського котла». В одну з центральних книгарень Луцька на презентацію книжки про війну завітав високий худорлявий молодий чоловік та зупинився у нерішучості біля каси. Як з'ясувалося трохи згодом, його позивний цілком відповідав зовнішності — Журавель. Боець 51-ї бригади, який пройшов «Іловайський котел» від початку й до кінця. Мова йшла за звичною схемою: як потрапив до армії, що трапилося під Іловайськом, як воювали, як виходили... І раптом — які дивовижні іноді зустрічі дарує нам доля — Журавель детально розповів про МТЛБ («мотолабу», як називають бійці цю легкоброньовану машину), що дивом винесла з-під ураганного вогню більше двадцяти чоловік — екіпаж і тих, хто встиг застрибнути на броню. Після того як у посадці було надано першу допомогу пораненим, екіпаж «мотолаби», який складався з бійців 51-ї, вирішив прориватися, а добровольці зі складу батальйонів «Херсон», «Дніпро-1» та «Кривбас» залишилися на місці...

Про Седого, бійця батальйону «Дніпро-1», я вперше почув від Володі Мазура (позивний — Мудрий) та інших хлопців із «Херсона». Седой — доброволець, колишній морський піхотинець, людина вже доросла й сформована, був одним із тих небагатьох щаслив-

чиків, хто в пеклі Іловайська та при виході «коридором» не отримав жодної подряпини. У всіх критичних ситуаціях тримався стійко, сумлінно робив свою роботу, тобто «працював», як кажуть військові. Обидва бійці, і Седой і Мудрий, потрапили на броню «мотолаби» випадково, в ході шквального обстрілу українських колон, що виходили з-під Іловайська так званим «зеленим коридором». Багато в чому завдяки їм та ще кільком цілілим бійцям всі, хто лишився живий, дісталися до своїх. Утім, ні, неправильно так казати — кожен із бійців зробив у порятункову групу, що складалася переважно з поранених та тяжкопоранених бійців, свій максимальний внесок, віддав стільки сил, скільки мав на ту мить. Останні кілька кілометрів солдати, які через поранення не могли йти, доповзли навкарачки.

Та головне — вони залишилися живими. І вони, незважаючи на війну та час, що стрімко спливає, все дуже добре пам'ятають. І дуже важливо, щоб про все те, що відбувалося і відбувається на цій війні, було розказано. Зараз. Не лише журналістами та письменниками, власне, не стільки журналістами та письменниками, скільки очевидцями, безпосередніми учасниками подій.

Книжку, яку ви тримаєте в руках, написав той самий Седой — Роман Зіненко, доброволець батальйону «Дніпро-1», один із тих скромних небагатослівних героїв, про яких навряд чи напишуть газети. Це — не художній текст, але й не хроніка, швидше розповідь очевидця. Зіненко нічого не вигадує, він просто передає свої враження, думки, емоції, намагаючись бути максимально точним у спогадах. І нехай командири кажуть, що боєць бачить перед собою

тільки невелику частину бою, та аж ніяк не бій у цілому, текст Зіненка спростовує це твердження — від початку й до кінця читач чітко розуміє, що відбувається в Іловайську як з героєм (автором) книги, так і з батальйоном «Дніпро-1».

Після Іловайська Роман Зіненко та його бойові побратими пройшли ще багато гарячих точок війни на Сході України. Але Іловайськ завжди в їхніх біографіях буде позначений особливим рядком — занадто багато людей там загинуло та зникло безвісти. Майже всі учасники подій наполягають на тому, що жертв могло б бути значно, значно менше. То чому ж загинуло так багато? Книга Романа Зіненка не дає відповіді на це запитання. Українські солдати загинули через чиєсь недбальство, професійну некомпетентність чи зраду? На це запитання також поки що немає відповіді. Як і не дана відповідь, що стало причиною — окрім введення російських військ звісно ж — оточення понад двох тисяч українських військових під Іловайськом.

Бійці 51-ї бригади — екіпаж «мотолаби» — цілком успішно вийшли тоді з оточення. Проте навіть через рік Журавель та його товариші з 51-ї вважали, що добровольці, які лишилися чекати допомоги, напевно загинули або потрапили в полон. Так само думали про бійців 51-ї і добровольці. Але доля так повернулася, що з-понад двадцяти чоловік «мотолаби» загинув лише один (Денис Томілович, командир та друг Романа Зіненка, йому присвячена ця книжка) та один потрапив у полон, решта вижили й дісталися до своїх — дивовижний збіг обставин бою, що вдало склалися, та прояв найкращих професійних і людських якостей бійців. Тепер вони знають, що вижили всі. І саме заради

таких історій є сенс займатися подібними темами та писати книжки про війну...

«Іловайський щоденник» Романа Зіненка — одна з перших книжок про війну на Сході України, написана безпосереднім учасником подій. І не випадково вона написана саме про Іловайськ — попіл загиблих у «котлі» ще довго стукатиме в наші серця...

**Євген Положій,
журналіст, письменник**

---

*Події, пов'язані з Іловайськом,
ще довго здійматимуть
багато галасу та будуть предметом
розслідувань, суперечок та обговорень.
І тому я спробую якомога детальніше
описати події, у яких
мені довелося брати
безпосередню участь
та бути свідком того, що відбувалося.*

ВІД АВТОРА

Свою першу книжку я хочу присвятити моему загиблому другові, командиру першого взводу першої роти батальйону «Дніпро-1», лейтенанту міліції Денису Томіловичу, а також всім іншим живим та загиблим бійцям батальйону «Дніпро-1» та бійцям всіх підрозділів, які з гідністю пройшли випробування іловайським вогнем.

Дуже часто мені ставлять ті самі запитання: «От навіщо ти пішов воювати? У тебе ж троє дітей. Заради чого цей ризик? І заради чого ти, пройшовши такі серйозні випробування, знову збираєшся туди їхати? Навіщо спокушаєш Бога, який зберіг тебе в цій м'ясорубці? Хіба ж ти вже не сповна виконав свій обов'язок перед своєю країною?»

До Іловайська мені було важко відповісти на ці запитання навіть самому собі. Я вступив до полку національного захисту Дніпропетровська¹ та батальйону «Дніпро-1», щоб уберегти своє місто від тієї руйнівної сили, яка, зриваючи державні прапори та підіймаючи чужі, грозила знищити мою країну та посіяти хаос у життя її громадян, і життя моєї сім'ї зокрема. Настав час довести самому собі, що я громадянин своєї країни. Спочатку, коли ще не було активних бойових дій, і гостро постало питання забезпечення правопорядку в

---

¹ Нині місто Дніпро.

моєму місті, мені хотілося бути складовою тієї частини суспільства, яка взяла на себе цю відповідальність тоді, коли державні органи правопорядку виявилися не в змозі навести лад у Дніпропетровську.

Потім нас відправили до Маріуполя і, звільняючи місто від бойовиків, які зі зброєю в руках громили відділення банків і збройові магазини, сіяли страх та паніку, а також від їхніх приспівників, я вирішив, що, відстоявши рідне місто, зобов'язаний захищати права своїх співгромадян безпечно жити та працювати на всій території України. Окрім того, я мав довести самому собі, що не боюся небезпеки і здатний подолати свій страх. Мені було приємно усвідомлювати, що я перебуваю в команді сміливих людей. Маріуполь став для мене рідним містом, якому загрожували терористи. Вперше я переконався в цьому, виводячи з Пост Мосту обстріляних з гранатометів прикордонників 14 червня 2014 року.

Згодом у мене з'явилася інша мотивація. Я побачив смерть наших бійців, які загинули не від рук сепаратистів, а з вини вже набагато серйознішого та підступнішого ворога, що завдавав удару нишком прямо із-за самого кордону. Знищені частини 72-ї та 51-ї бригад ракетними установками систем залпового вогню привели мене до розуміння, що моя місія з наведення конституційного порядку в країні переросла в участь у повномасштабній війні. Ворог від барикад та стрілецького озброєння перейшов на важку бронетехніку та артилерію. Кров загиблих бійців волала до справедливої помсти.

Але лише після Іловайська я зрозумів, чому мене знову з непереборною силою тягне на передову. Я був серед перших сорока чоловік, які прийшли добровольцями в батальйон «Дніпро-1». Я вже здолав певний шлях, і на цьому шляху набув досвіду, якого немає у тих, хто лише нещодавно зважився стати на захист своєї Батьківщини.

Моя місія — не вбивати, а поділитися набутим досвідом, який допоможе сміливим людям вижити в цій війні та повернутися до своїх родин.

Після виходу з оточення без жодної подряпини, у мене з'явилося відчуття того, що якби мене там не було, кілька хлопців не повернулися б живими додому. А вони — теж чийсь діти, чоловіки та батьки. І я пишаюся тим, що мені довелося пройти через це випробування з честю. Це був суворий іспит перед самим собою, і я його склав гідно.

Мабуть, це і є відповіді на ті запитання, котрі мені ставлять. Я йду туди для того, щоб переборювати самого себе і довести собі, що є чоловіком та громадянином, від якого щось залежить у цьому світі, і що моє життя має мету та сенс.

Всі дійові особи та події книжки є абсолютно реальними. Окремі епізоди описані зі слів очевидців тих подій, у яких я особисто не брав участі, і тому можливі певні неточності в деталях.

Хочу подякувати бійцям добровольчих батальйонів «Дніпро-1», «Херсон», «Донбас» і «Кривбас» за допомогу в створенні книжки, а також всім тим, хто допоміг у редагуванні та публікації.

ЯК Я ОПИНИВСЯ У БАТАЛЬЙОНІ «ДНІПРО-1»

Навесні 2014 року губернатором Дніпропетровської області став відомий бізнесмен — Ігор Коломойський. Особистість відома та неоднозначна, але в складний для країни час він зайняв тверду позицію і оголосив, що «Дніпропетровська область ворогові не здасться». У той час, коли в Києві всі були розгублені та налякані, він заявив, що патріоти України не допустять розколу країни і Дніпропетровськ з кожного вікна зустрічатиме вогнем окупантів. Існує багато версій та припущень, чому він так вчинив. Хтось говорить, що він взяв на себе владу, щоб збільшити свій капітал, інші кажуть, що він змушений був захищати свій бізнес, та хай там що, але його особистий інтерес збігся з інтересами нашої держави. Він виявився навіть більшим патріотом, аніж багато хто з тих, хто був на Майдані та кричав зі сцени.

На ту мить російськими агресорами вже був окупований Крим. Армія заворушилася, і було прийнято рішення висуватися на схід.

Коли виявилось, що техніка не може рухатись через відсутність палива, то Коломойський знайшов кошти для забезпечення армії.

У ті смутні часи в багатьох областях відбувалися заворушення та масові акції на підтримку сепаратизму і російського вторгнення. У Луганську, Донецьку та Харкові били патріотів і топтали прапори України. Диверсійні групи,

Роман Зіненко, позивний Седой, боець батальйону «Дніпро-1»

які проникли з Росії, захоплювали будівлі обласних СБУ, міліції та адміністрацій. Прибічникам сепаратистів видавали зброю із зброярень СБУ, і проводилися спроби роззброєння військових частин. Кинутий у Росії клич зібрав орди добровольців, які захотіли заробити на нашому горі. У бунтівних областях почалися грабежі та вбивства.

У Дніпропетровській області також організовувалися сепаратистські мітинги та лунали заклики до захоплення державних організацій та установ. У ці складні часи головна надія та опора народу — міліція, опинилася на боці сепаратистів. Практично ніде міліція не чинила опору антидержавним актам, а в окремих регіонах виступала їх організатором та активним співучасником. Основним символом сепаратизму стала так звана георгіївська стрічка. Коли біля Дніпропетровської обласної адміністрації зібрався проросійський мітинг, міліціонери, які повинні були стати стіною на захист будівлі державної обласної

адміністрації, з'явилися з цими самими стрічками на грудях... Це було справжньою зрадою. За кілька днів до цього було оголошено про створення полку національної самооборони. Губернатор області закликав патріотів об'єднатися перед лицем неминучої загрози вторгнення російських військ на територію України. Місто та область приготувалися до відбиття агресії. Для посилення безпеки військових частин і складів зброї, а також зміцнення державного кордону, на схід нашої країни виступили частини Збройних сил України.

Загроза війни та втрати суверенітету України була настільки відчутною, що була оголошена часткова мобілізація. Мені, з незрозумілих причин, повістка з військомату не надійшла. Втім причина — цілком очевидна. Ця мобілізація стосувалася лише офіцерів, прапорщиків та сержантів запасу до 50 років. Мій друг, Слабий Влад, отримав повістку та відбув на збір у с. Черкаське, де проходили підготовку мобілізовані.

Я ходив у військомат і просив поновити мої дані за новим місцем проживання та номером мобільного телефону, але повістка так і не надійшла. Ніколи не вважав себе патріотом, але тоді просто не міг сидіти на місці в очікуванні, коли мої друзі без мене зустрінуть ворога віч-на-віч.

Щойно я дізнався про створення полку національного самозахисту, відразу ж приїхав до обласної держадміністрації (ОДА), в штаб полку на співбесіду. Записавши мої короткі дані, командування зарахувало мене в дев'яту сотню полку. Наступного дня був збір полку та прийняття присяги на вірність народу України.

Після цього оголосили: для розміщення полку відведена частина приміщень військового шпиталю біля ОДА. Там проводилися збори та експрес-ознайомчі лекції про зброю. Крім того було прийнято рішення про

організацію блокпостів на головних шляхах, що ведуть до міста.

Всі добровольці по можливості приходили на чергування. За нашою 9-ю та 10-ю сотнею був закріплений блокпост на в'їзді до Дніпропетровська з боку міста Підгородне. Були встановлені бетонні блоки та мішки з піском. Найпершої ночі я прийняв, як десятник, керівництво постом. Тоді ми ще тільки охороняли сам пост. Рух не перекидали і транспорт не оглядали. Поступово на пост стали привозити необхідні речі. Ночі були прохолодними, і без багатьо було холодно. Більшість місцевих жителів з розумінням ставилися до організації поста. Приносили їжу, воду, дрова. Запитували у нас, чим ще можуть бути корисними... Але були й ті, хто виказував неприховану ворожість. Згадуючи ті дні, розумію, яким же це все було наївним та малоефективним.

З ОДА виділили патруль ДАІ, продукти, каву, ліхтарі, бензинові електрогенератори, прапори. Крім нас та даїшників на посту ще перебував екіпаж бійців «Беркута», але вони не брали активної участі в огляді транспорту і трималися осторонь. Ставлення до цих хлопців було настороженим та й довіряли мало після подій на Майдані. Взагалі не зрозуміло було, як вони поводитимуться, якщо сепаратисти зважаться проникнути до міста.

З часом з'явилися засоби зв'язку та освітлення. Частину дороги перекрили, і почався контроль транспорту. Були зварені додаткові засоби для блокування проїжджої частини.

А через кілька днів сепаратисти, які тоді ще досить вільно почувалися в місті, зібралися на мітинг біля ОДА. Одночасно були організовані подібні мітинги в Харкові, Донецьку, Луганську... В останніх двох містах ці заходи переросли в масові заворушення та захоплення силових структур, які не тільки не перешкоджали цьому, а й брали

активну участь. Міліція, як я писав вище, теж вийшла з символікою сепаратистів. І тоді штаб полку кинув клич: «ВСІМ! ВСІМ! ВСІМ!!! Хто тільки може! Терміново на захист ОДА!» З нашої сотні прийшли кілька людей. З інших теж прийшли патріоти. Проросійські сепаратисти налічували близько двох сотень. Плюс кілька десятків мільйонерів. У дворі ОДА теж стояли колишні беркутівці, які прийшли з власівськими стрічками. На той час лише присутність бійців полку та небайдужих патріотів запобігла захопленню ОДА. Сепаратисти не наважилися почати захоплення будівель. Як пізніше зізнався заступник губернатора Дніпропетровської області Борис Філатов, півтори сотні патріотів запобігли хаосу та безладу в Дніпропетровську. Міліція показала, що вона на боці тих, хто прагне розколу країни.

У цих умовах у штабі полку було прийнято рішення про створення окремого батальйону «Дніпро-1» у складі полку, який виконуватиме роль підрозділу спеціального призначення при обласному УМВС. Це була противага міліції, на яку не можна було покластися, і яка відмовлялася виконувати функції охорони правопорядку.

Після прийняття рішення про створення батальйону «Дніпро-1» оголосили про набір бажаних. Пропонувалася дуже приваблива зарплатня. Я тоді хоча й був без роботи, та не став рватися в батальйон. Вважав, що для подібного підрозділу знайдуться молоді, сильні та хоробрі хлопці, яким я не рівня. Я зрозумів, що моє місце в батальйоні лише тоді, коли мені подзвонили зі штабу полку й запропонували пройти співбесіду. Я це сприйняв як знак з неба.

Після співбесіди та дотримання інших необхідних процедур та обстежень я став мільйонером патрульно-постової служби у складі батальйону спеціального призначення «Дніпро-1» при УМВС Дніпропетровської області.

Трохи незвично було називатися міліціонером. Оскільки я ніколи навіть і подумки не уявляв собі, що здатний служити в органах внутрішніх справ.

Перш ніж отримати цей статус, я пройшов експрес-навчання в нашій Дніпропетровській юридичній академії. Перший збір бійців, які теж пройшли відбір та співбесіду, відбувся 2 травня 2014 року у внутрішньому дворі Дніпропетровської юридичної академії. Нас тоді було сорок чоловік. Одна людина запізнилася і була відразу ж відрахована. Потім — щоденні поїздки на полігон МВС та заняття під керівництвом досвідчених інструкторів. Пролили багато поту, вистріляли багато патронів, зате отримали чимало нових знань та навичок. Вчилися стріляти з різних позицій, у русі, на різних дистанціях, на ходу перезаряджати зброю, правильно переходити дороги й пересуватися по захопленій противником території. Інструктори з Грузії ділилися своїм бойовим досвідом. Щодня, з ранку до вечора, з нами займалися досвідчені інструктори і проводилася ідеологічна робота. Нас, 40 добровольців, переконували в тому, що ми найперші. Що ми — найсвідоміші та найсміливіші представники своєї країни. Що ми — майбутнє української міліції. Що скоро не буде продажної та корумпованої системи правопорядку, а серед нас знаходяться майбутні керівники районних, міських та обласних управлінь оновленої та народженої революцією міліції. Як показав час, лише одиниці з нас стали начальниками управлінь, лише одиниці були в числі перших відзначених державними нагородами і лиш одиниці вийшли з боїв цілими та неушкодженими. З числа цих сорока Хорольський Антон, Дмитро Пермяков та Олександр Мітягін згодом віддали життя за свою країну.

Поки ми проходили інструктажі, лекції та всілякі заняття, організатори батальйону працювали над створенням його іміджу та репутації. Після появи офіцій-

них даних про створення «Дніпро-1» у засобах масової інформації, противники незалежності України в інформаційному полі стали зображати новий підрозділ як безпринципних та жорстоких найманців-карателів, для яких немає нічого святого, і які готові на безжальні вбивства. Наші опоненти самі створили нам страхітливий ореол безжальних убивць. Цьому сприяли й піар-менеджери батальйону, які також укидали в ЗМІ інформацію про участь «Дніпра-1» в активних силових акціях. У мережі з'являлися відео з кривавими сценами нібито за участю бійців «Дніпра-1». Ми ще тільки проходили підготовку, а про нас вже склали легенди.

Першим було відрядження на блокпост на кордоні з Донецькою областю, в районі села Зоряне. Там ми провели незабутній тиждень на свіжому повітрі. Чотири взводи розділили на двоє і несли по черзі чергування на посту через добу.

За день до виборів президента нас різко згорнули та повернули до Дніпропетровська. Батальйону було поставлено завдання — забезпечити безпеку територіальних виборчих комісій у Красноармійську, Добропіллі та селищі Олександрівка.

На переважній більшості території Донецької області ініціативу перехопила так звана влада самопроголошеної «Донецької народної республіки» (ДНР). Створене здебільшого з місцевих жителів та приправлене добровольцями із сусідньої Росії, «ополчення» повсюди скоювало напади на військові частини, відділення міліції та СБУ, вимагаючи прийняти присягу ДНР та видати зброю. Військам та нацгвардії, що висунулися на бунтівну територію, повсюди чинилися перешкоди та опір з боку деяких місцевих жителів, які виявляли активну проросійську позицію. Відкритих бойових дій ще не було, але локальні сутички мали місце. Лідери ДНР погрожували зірвати президентські вибори.

Лише в трьох районах області зберігався відносний спокій. Мітинги на підтримку ДНР у цих районах проводилися, але озброєних бойовиків ще не було. Нашій групі поставили завдання: виступити в напрямку Добропілля та забезпечити захист окружної виборчої комісії.

Через кілька днів було поставлене наступне завдання. У селищі Межова потрібен був контроль залізничного транспорту, що рухався з Донецького та Луганського напрямків. Для цього нам виділили приміщення спортзалу в ПТУ. Сусідами виявилися бійці нацгвардії та «Беркут».

Слід сказати про особливості Межової. Територіально населений пункт значився у Дніпропетровській області, а залізниця до селища Чаплине належала до Донецької залізниці. Отже, лінійна міліція, яка здійснювала контроль за даною ділянкою залізниці, була з Донецької області.

Під час смуги міліція проявила себе не з найкращого боку, і через те довіра до неї, а особливо до її представників в Донецькій та Луганській областях, була низькою. Тому в Межову підтягнули ще ВОХР від залізниці Дніпропетровська, нацгвардію та наш батальйон. Був складений графік руху потягів та організовані групи патрулювання. У групі зазвичай було два бійці ВОХР, два наших бійці і два міліціонери лінійного відділу. На станції Межова потяги з Донецька та Луганська зупинялися, і підсаджувалася група, яка дорогою до станції Чаплине візуально оглядала пасажирів та перевіряла документи у підозрілих осіб. Така сама процедура повторювалася на потягах зворотного напрямку, якими група поверталася на станцію Межова.

Із числа наших бійців був призначений начальник станції Межова, який координував порядок несення служби групами.

Це відрядження тривало близько десяти днів. Потім надійшла команда згортатися і повертатися до Дніпро-

петровська. Ми всі з радістю й надією чекали миті, коли зможемо обійняти рідних та близьких, але зробити цього так і не вдалося.

Щойно ми прибули в ОДА, нам повідомили, щоб ми поміняли зброю, завантажили максимальну кількість боєприпасів, воду, сухпаї та додатковий вантаж у заздалегідь підігнаний транспорт. Спішно батальйон розділили на чотири взводи, які поповнили новими людьми, і були призначені нові командири та їхні заступники.

Я залишився у складі першого взводу першої роти. На цей час відбулися деякі кадрові зміни в батальйоні. Командиром мого взводу був призначений Денис Томілович. От так ми й познайомилися з Деном 12 червня 2014 року. Під час всього цього поспіху та метушні мене викликали до приймальні комбата і повідомили, що, зважаючи на мій водійський стаж та досвід, я призначаюся водієм броньованого інкасаторського автомобіля. Мені були передані ключі від «халка» (так з часом хлопці охрестили мого залізного бойового коня).

На внутрішньому подвір'ї ОДА панував жвавий рух та метушня. Відібрали півсотні бійців та відправили в зброярню отримати підствольні гранатомети, пістолети Макарова і посилені зворотні пружини для автоматів. У дворі вантажили в автобуси особисті речі, спальники, каремати, сухпаї та воду, у джипи та броньовики — боєприпаси. Розкривали цинки й видавали ручні гранати та запали до них. Тим, у кого не було бронежилетів, видавалися броніки. З усього було видно, що скоро виїжджаємо, але ніхто поки що не знав куди. Прямо у дворі ОДА організовано отримували посвідчення про відрядження та готівкою добові гроші на десять днів у розмірі трьохсот гривень. Зазначене в посвідченнях про відрядження місце призначення — Бердянськ, нікого обдурити не могло. Збиралися явно не на курорт.

Саморобні фугаси бойовиків на підступах до штабу ДНР

Виїхали вже під вечір. Напрямок — на Бердянськ, та до Бердянська так і не доїхали. На маріупольській розвилці повернули на Маріуполь. На півдорозі очі вже починали злипатися. Вдень відпочивати було ніколи, а кілька годин по нічній трасі хилили на сон. Але нічого. Витримав.

Пізно вночі прибули на злітну смугу міжнародного аеропорту «Маріуполь». Там вже панувало помітне пожвавлення. Обшиті сталевими щитами монстроподібні КамАЗи та стрункі ряди добре екіпірованих бійців батальйону «Азов» чекали на нас. По полю, з охороною та в оточенні репортерів, ходив депутат Верховної Ради Ляшко і голосно підбадьорював бійців. Тиснув руки. Бажав успіху.

Не пам'ятаю точно, о котрій годині надійшла команда: «По машинах!» Почалася операція по захопленню штабу ДНР у центрі Маріуполя. «Халк» та ще один екі-

паж «ніссана» залишили в аеропорту. Нам було поставлене окреме завдання. Ми повинні були супроводжувати репортерів каналу «Інтер». Невдовзі з боку міста стали лунати автоматні та кулеметні постріли. Потім почулися вибухи гранат з гранатометів. Було видно заграву з боку центра міста. Незабаром нам у супровід прибув автомобіль, і ми виїхали до міста. Основна частина Маріуполя жила своїм звичайним життям, центр міста був взятий в кільце місцевими міліціонерами, а всередині цього кільця проводилася антитерористична операція. На тротуарах розпласталися бійці підрозділів «Азов» та «Дніпро-1». Головною ціллю був маріупольський штаб ДНР, оточений барикадами. Як згодом з'ясувалося, основна частина бойовиків була попереджена про штурм і вчасно залишила місто. Лишилася невелика група тримати оборону штабу. Їх опір швидко зламали. В розпорядженні бойовиків була примітивна зброя та одна бронемашина БРДМ¹. Окрім того, на підступах до барикад повсюди були закладені фугаси. Як я вже казав, бойовики були оточені й спочатку чинили деякий опір, але після того як по їхній бронемашині випустили близько п'ятнадцяти пострілів з РПГ-7² та розстріляли центральну барикаду з великокаліберного кулемета «Утьос», почалася їх втеча. На вулицях затримували всіх підозрілих осіб та проводилися обшуки у всіх прилеглих будинках та дворах. Кілька чоловік сховалися у підвалі будівлі податкової міліції на вулиці Італійській, але скоро здалися. Загалом затримали близько сорока осіб. Репортери повинні були побувати в найгарячіших ділянках та відзняти все найцікавіше. Тому мені пощастило побачити найбільш вражаючі моменти цієї операції. Там я вперше зустрівся з Дмитром Корчинським. Він

---

¹ БРДМ — бойова розвідувально-дозорна машина.

² РПГ — ручний протитанковий гранатомет.

керував одним із підрозділів у складі батальйону «Азов». Його книжку «Війна у натовпі» я перечитував кілька разів. Корчинський — особистість неоднозначна, але, без сумніву, видатна. Не з усіма його поглядами я згоден, але мене дивує його точний прогноз розвитку ситуації у країні. Мені він здається якимось пророком, який передрікає серйозні потрясіння та просто неймовірні події, що спричинять зрештою позитивні зміни в нашому суспільстві, але шлях буде дуже тернистим. Поки що всі його прогнози збувалися буквально. Та не буду надовго затримуватися на цій людині.

Того дня всі репортери були зайняті іншим, не менш цікавим та колоритним персонажем. Це був вищезгаданий Олег Ляшко. Камера майже невідступно фіксувала кожен крок народного депутата. Він, у супроводі надійної

Андрій Білецький та Олег Ляшко з групою бійців під час зачистки штабу ДНР у Маріуполі

охорони, постійно опинявся у найяскравіших місцях цієї операції. Допитував затриманих, давав інтерв'ю, спілкувався з бійцями.

Під час штурму один із бійців «Азова» невдало зробив постріл з гранатомета і поранив трьох товаришів та себе. Всіх терміново госпіталізували й попросили, по можливості, здати кров для постраждалих. Я був у числі трьох бійців, які зголосилися стати донорами. Ця поїздка хоча й виявилася марною (бійцям і без нас зробили необхідне переливання), зате дозволила трохи познайомитися з новим для мене містом і побачити, що коїлося за кільцем оточення міліції.

А за оточенням було дуже людно й неспокійно. Агресивно налаштовані групи людей вигукували погрози та образи на адресу бійців, які проводили спецоперацію. Люди чули цілу ніч стрілянину з автоматичної зброї і вибухи в центрі міста. Оскільки міліція нікого не пропускала всередину периметра, агресивні люди зробили правильний висновок, що антиурядові озброєні формування розбиті. Міліцію натовп мав за ніщо, бо вона зайняла нейтральну позицію, проте за кордон проходити не ризикував. Крикунів-сепаратистів ніхто не затримував і не осаджував. Іноді здавалося, що міліціонери підтримують натовп, але не наважуються продемонструвати це відкрито. Вони не стільки перекривали шлях натовпу, як попереджали, що не слід туди лізти, оскільки там знаходяться два серйозних підрозділи, які, за чутками, за ніч перестріляли купу народу й ні з ким панькатися не будуть. Наш автомобіль перед кордоном міліції намагалися зупинити та не пускали проїхати всередину периметра. Деякі особливо гарячі відчайдухи навіть намагалися підійти до авто. Довелося досипати набоїв у патронник та поставити буйних на місце. Люди побачили, що перед ними не салабони-строковики, а добровольці, які не будуть тікати чи жартувати. Зіркою

ютубу з простреленими кінцівками того дня ніхто бути не схотів.

Ми благополучно дісталися до свого підрозділу. Коли ми проїжджали повз нічний клуб «ПурПур», то побачили розстріляний автомобіль «деу ланос», біля якого стояв КамАЗ наповнений бійцями батальйону «Азов». Один із наших добровольців, помітивши на рукавах у бійців помаранчеві пов'язки, сторопів (йому здалося, що це георگیївські стрічки). Операція завершилася і всі організованою колоною вирушили по проспекту Леніна на виїзд з міста до аеропорту, що став для нас основною базою на наступні два місяці.

14 червня 2014 року наш батальйон був піднятий по тривозі і вирушив у район Пост Мосту в Маріуполі. Прибувши на місце, ми дізналися, що на мосту була обстріляна з гранатометів невелика колона прикордонників. У результаті обстрілу загинуло дев'ять осіб. Рух по мосту було перекрито з обох боків співробітниками міліції. На мосту стояли кілька цивільних автомобілів та два авто з обстріляної колони. Це були завантажений боєкомплектот МАЗ та автобус. Під час обстрілу водій МАЗа загинув на місці. Граната влучила прямо в кабінку. В автобус теж потрапила граната, двигуни були пошкоджені, і тому автівки нерухомо стояли посеред мосту. На мосту, розпластавшись, лежало близько дюжини прикордонників, озброєних кулеметами, які боялися підняти голову, щоб не потрапити під кулю снайпера. Одна група бійців «Дніпра-1» почала проводити зачистку території під мостом, а друга, до якої входили два броньованих буси, виїхала на міст і, прикриваючи своєю бронєю, допомагала прикордонникам залишити міст. Міліціонери, які зустрічали нас на протилежному березі, казали нам, що не знають, хто ми такі й скільки нам платять, але ми «безбашенні». Самі вони ні за які гроші не погодилися б й кроку ступити на міст.

Бійці батальйону «Дніпро-1»: Роман Зіненко, Віталій Сова, Давид Гурцкая, Іван Куряга, Віталій Пустовий, Анатолій Могила у селищі Сонцево. Липень 2014 року

Група зачистки перевірила прилеглу до мосту територію та затримала кількох підозрілих осіб, які були передані для перевірки в СБУ. Серед них виявилися хлопець і дівчина. У хлопця з собою була радіостанція, а у дівчини — професійний фотоапарат. Окрім того, був затриманий водій на автомобілі «мерседес віто», якого запідозрили в причетності до теракту, що стався на мосту.

Після евакуації з мосту прикордонників та їхніх підбитих автомобілів прикордонники попросили нас супроводити їх до місця їх дислокації. Ми тоді взагалі не орієнтувалися на місцевості і вважали, що застава десь недалеко... Як виявилось, супроводжувати їх нам довелося аж до Амвросіївки. Маршрут пролягав вздовж російського кордону майже через всю Донецьку область. Телефон

постійно повідомляв, що ми знаходимося в зоні роумінгу на території Російської Федерації. З Божою поміччю ми супроводили хлопців до їхньої застави й благополучно повернулися на базу до Маріуполя. Наступного ранку ми дізналися, що та сама заставка та ще деякі підрозділи ЗСУ напередодні ввечері були обстріляні «Градами» з території Росії.

Перші два тижні пролетіли непомітно. Постійний рух та вир подій. По п'ять разів на день бойова тривога і команда — «Халк, на виїзд!» Мені пощастило. Я був водієм одного з найбільш затребуваних автомобілів. Якщо десь щось траплялося, то «халк» майже завжди брав у цьому участь. Згодом ми всі звикли до подібного режиму служби; і тривоги, і виїзди стали чимось буденним. Перші сімнадцять діб минули в постійному режимі бойової готовності та на адреналіні. Я літав на «халку» і вдень і вночі, не відчуваючи втоми. Супровід військових колон, затримання та забезпечення утримання під вартою підозрюваних, чергові виїзди на блокпости, супровід керівництва штабу сектору, надання допомоги в гуманітарних та волонтерських місіях, надання допомоги місцевим співробітникам міліції та СБУ в оперативних заходах. Це лише короткий перелік функцій, які виконував батальйон «Дніпро-1» у Маріуполі. У такому от режимі ми провели трохи більше двох місяців.

МАРІУПОЛЬ. АЕРОПОРТ

16 серпня 2014 року нам було поставлене завдання вийти в означений квадрат та забезпечити безпечно посадку борту з Дніпропетровська. Борт зустріли в умовленому місці. Цього дня на базі батальйону «Азов» в селищі Урзуф Донецької області зустрічалися представники добровольчих батальйонів «Кривбас», «Шахтарськ», «Донбас», «Азов» та «Дніпро-1». На гелікоптері заступника голови Дніпропетровської державної адміністрації Філатова прилетів наш командир батальйону Береза Юрій Миколайович. Доки ми з хлопцями охороняли борт, представники наших батальйонів проводили нараду. День був спекотним, а нарада тривала кілька годин. Бійці «Азова» люб'язно запропонували нам пообідати в їхній їдальні. Тим часом нашими командирами обговорювався план спільної операції у секторі «Б» силами добровольчих батальйонів. Після наради ми всі поспішали назад до аеропорту Маріуполя. Боялися спізнитися на концерт студії «Квартал-95», який проходив просто на злітно-посадковій смугі аеродрому. Тоді ми ще не знали, що бійці батальйонів «Донбас», «Кривбас», «Азов» та «Шахтарськ» вже кілька днів вели бої на підході до Іловайська, зазнаючи втрат.

Наступного дня — 17 серпня 2014 року, на шикунанні в аеропорту зі складу нашого батальйону відібрали 50 бійців. Заступник командира батальйону полковник Печененко оголосив перед строем, що для виконання дуже відповідального завдання потрібно 50 доброволь-

Дмитро Руденко у селищі Урзуф. 16 серпня 2014 року

ців. Якщо у когось є причини, через які він не може чи не хоче брати участь в операції, то він може залишитися в Маріуполі. Ніхто тоді не вийшов із строю. Всі були готові, та потрібні були лише 50 чоловік, і тоді командир 1-ї роти Гостищев на свій розсуд залишив деяких бійців для несення нарядів у розташуванні в аеропорту та охороні важливих об'єктів. Відібраним для участі в операції бійцям було поставлене завдання — підготуватися до виступу у напрямку Донецька.

Центральна зала маріупольського аеропорту скидалася на розбурханий вулик. Командири взводів віддавали накази бійцям збирати речі та виносити із збройової кімнати боєкомплект і запаси продуктів харчування. Я був водієм зеленого броньованого інкасаторського автомобіля, який з легкої руки Фізрука був прозваний «халком». Мені потрібно було приготувати до відправлення авто, і я поїхав до

заправників, щоб заповнити паливний бак. Після заправки я підігнав «халк» до центрального входу аеропорту і так само, як і решта, став збирати речі та перевіряти екіпіровку. Перед відправкою ретельно готували транспорт. На автомобілі наносили розпізнавальні знаки та заклеювали фари й габаритні ліхтарі, щоб не видавати рух колони в нічний час. Куди саме ми ідемо — відомо не було. Більшість особистих речей сказали не брати, оскільки операція по зачистці одного з населених пунктів, куди ми вирушаємо, триватиме не більше трьох днів. Запасів харчування, відповідно, брали в такому ж розрахунку. Увечері 17 серпня 2014 року близько 23:00 колона вирушила з Маріуполя і вночі прибула в Старобешеве. Там ми зустрілися з другою групою нашого батальйону, що прибула з Дніпропетровська. Більшість хлопців другої групи щойно пройшли тижневу обкатку на полігоні, і разом зі своїми інструкторами прибули в зону АТО. Частина бійців розмістилася до ранку в будівлі, а решта зайняли кругову оборону в районі старобешівської лікарні. Всю ніч чули гуркіт пострілів та вибухів десь у напрямку Іловайська. Вранці нам поставили завдання — вирушати під Іловайськ.

---

18 серпня 2014 року

Наш шлях проходив до Многопілля, поблизу залізничного переїзду між Кутейниковим та Іловайськом. На перехресті був обладнаний блокпост, який охороняли бійці 39-го БТРО¹. Проїхавши блокпост, ми зупинилися і близько години чекали наступних наказів керівництва. За цей час ми встигли поспілкуватися з бійцями на блокпосту й оглянути головну пам'ятку цього місця — розстріляну та спалену вантажну «газель» та елеватор, що височів за блокпостом. Всі готувалися до майбутнього бою. Ніхто не знав, що на нас чекає попереду. Хтось доозброювався додатковими пачками патронів, розсовуючи їх по вільних кишеньках; хтось брав додаткові «воги» для підствольників; хтось допомагав товаришеві обмотувати рукави білим скотчем, що був розпізнавальним знаком наших бійців; хтось просто лежав у траві та намагався подрімати, щоб набратися сил. Очікування тривало досить довго і декому припекло сходити «відлито». Бійці з 39-го БТРО напівжартома кричали услід тим, хто шукав усамітнення: «Ти далеко в «зеленку» не ходи. Розтяжки. Назад одні вуха з «зеленки» повистрибують». Під дружний регіт товаришів «відливальники» справляли свою нужду на узбіччі, не заглиблюючись у кущі.

Раніше нам вже доводилося брати участь у проведенні зачисток кількох населених пунктів у Донецькій області

---

¹ БТРО — батальйон територіальної оборони. 40-й БТРО також називався батальйоном «Кривбас».

після обстрілів диверсантами блокпостів нацгвардії та прикордонників. Нинішнє завдання здавалося однією з багатьох подібних операцій. Згідно озвучених даних, передбачалося, що бойовиків в Іловайську зовсім небагато і зачистка міста не займе багато часу. Вхід до міста добровольчих батальйонів з трьох напрямків повинен був по плану витіснити бойовиків з міста, а затим планувалася зачистка міста та зведення нових рубежів для частин ЗСУ. Взяття під контроль стратегічно важливого залізничного вузла забезпечувало надійну ізоляцію Донецька. Далі відкривався шлях на слабо укріплений Харцизьк та Зугрес, що є енергетичним серцем Донецької області.

Бійці з блокпосту ділилися своїми враженнями та спостереженнями. З їх слів, час від часу блокпост піддавався обстрілам з мінометів. Хлопці підказували нам, як треба поводитися під час обстрілу. Найкращим укриттям вважався окоп або бліндаж. Потрапити під обстріл на від-

«Газель», знищена під Кутейниковим

критій місцевості вважалося дуже небезпечним, але й у цьому випадку нам рекомендували не бігати в пошуках укриття, а залягти на землю й поповзом пересуватися у бік найближчого укриття. На той момент жодному з нас не доводилося відчувати на собі обстріли з мінометів, і тому подібного досвіду у нас ще не було. До 18 серпня 2014 року у нас взагалі не було ніякого досвіду ведення бойових дій, і все, чого нас вчили — здебільшого, це теорія. Не чути пострілів чи вибухів. Звичайний теплий серпневий день. Слухаючи бійців «Кривбасу», я й не міг собі уявити, що ось цю мирну тишу, яку порушувало лише стрекотіння коників, будь-якої миті може розірвати гуркіт вибухів.

Нарешті ми отримали команду «По машинах!» й рушили дорогою до місця розташування штабу. Від елеватора до нього — всього лише кілька кілометрів. Дорога біля штабу була заставлена з обох боків різним легковим та вантажним транспортом. У «зеленці» праворуч та в полі ліворуч від дороги знаходилися розташування та позиції артилеристів. У «зеленці» також знаходився штаб угруповання. Доки наші командири проводили нараду в штабі, ми розмовляли.

Саме тоді до мене підійшов один із новоприбулих бійців «Дніпра-1» і назвався Акнодом. З'ясувалося, що заочно ми вже давно знайомі. Рубець Олексій, так само як і я, починав свій шлях добровольця з блокпосту в Підгородньому при в'їзді до Дніпропетровська.

Свого часу, для спілкування з хлопцями з полку національного захисту, я створив групу на фейсбуці, де ділився всіма своїми новинами та враженнями з віртуальними й реальними друзями та однодумцями. Льоха був одним з них. 18 серпня 2014 року ми нарешті познайомилися ближче. Він був зарахований до другої роти батальйону «Дніпро-1», якою на той час командував Си-

Пам'ятне фото з Акнодом у внутрішньому подвір'ї іловайського дитсадка

доренко Максим. Решту часу, перебуваючи в Іловайську, я відчував за собою якусь відповідальність за Акнода. Я в батальйоні був уже Седим (позивний) дідком, а він щойно з полігону. Хотілося завжди тримати його ближче до себе, щоб убезпечити по можливості. До певного часу це вдавалося.

Наші шляхи розійшлися 26 серпня 2014 року, коли нам було наказано вийти в депо та допомогти бійцям «Донбасу» закріпитися й утримуватися в одному з двох п'ятиповерхових будинків. Був досить потужний обстріл, і треба було поспішати. Наш екіпаж на чолі з Деном кинувся до автівки, а Льюха десь забарився й не встиг до нас добігти. Потім я зустрів Олексія вже в Дніпропетровську в обласній клінічній лікарні імені Мечникова, де він заліковував свої рани, але про це трохи згодом.

На місці нам поставили завдання — штурмувати укріплений район на в'їзді до міста. Що собою являє укріплений район і які сюрпризи нас очікують на шляху до нього, — ми не знали. План передбачав — вхід до міста з трьох напрямків: із західного — наступав «Донбас», з південного — «Дніпро-1», з південно-східного — «Азов» та «Шахтарськ». «Донбас» зайшов через приватний сектор, зламавши слабкий опір, і зайняв будівлю школи. На всіх телеканалах лунала новина про те, що над Іловайськом піднято державний прапор України. Ще одне місто було оголошено звільненим від бойовиків. Нам було визначено ділянку, котру за кілька днів до цього намагалися штурмувати батальйони «Кривбас», «Донбас», «Азов», «Шахтарськ» та окремі зведені частини ЗСУ. Завдання полягало в тому, щоб вийти до укріпленого району на в'їзді до Іловайська та відвернути увагу бойовиків на себе, поки штурмові групи інших батальйонів атакуватимуть з інших флангів. Також завдання передбачало — викликати вогонь на себе і визначити вогневі позиції супротивника, які зможе вразити артилерія та авіація. Після придушення вогневих точок ми повинні були зачистити укріплений район та утримувати його до підходу основних підрозділів ЗСУ та інших добровольчих частин.

Після нетривалої артпідготовки «Дніпро-1» пішов на штурм. О 13:00 полковник Печененко отримав команду до штурму і віддав наказ командирі першої роти шикувати особовий склад у похідний порядок. Кожному взводу та екіпажу було поставлено певне завдання та відведено місце в похідному строю. Над дорогою пролунав голос Гостищева:

— Перший взвод — праворуч! Другий взвод — ліворуч! Третій взвод — праворуч! Четвертий взвод — ліворуч! По краю дороги — вперед! Не розтягуємося!

Батальйон «Дніпро-1» вирушає на штурм іловайського укріпрайону з боку Многопілля

Бійці розосереджувалися згідно з наказом та рухалися вздовж дороги, уважно оглядаючи прилеглу «зеленку». Тоді у мене виникло якесь особливе почуття гордості за кожного, хто перебував у строю і за те, що і я є маленькою частинкою цього строю. Я бачив у кожному героя! Бійці рухалися по прямій дорозі в невідомість, щоб викликати вогонь на себе, а деякі, як виявилось, йшли цією дорогою у вічність...

Від основної нашої позиції до укріпрайону було близько трьох кілометрів. Попереду йшов танк. За ним, на чолі з заступником командира батальйону Печененком В'ячеславом Петровичем та командиром першої роти Гостищевим Олександром, чотири взводи першої роти і зведена група другої роти та «Правого сектору». За бійцями рухався КамАЗ

із саперами, і замикали колону два броньованих буси та пікап з боекомплектом. Два кілометри повільно просува-
валися дорогою між двома густими «зеленками». Йшли
не поспішаючи, уважно оглядаючи місцевість ліворуч та
праворуч. Моїм завданням було триматися на дистанції
100—150 метрів за КамАЗом із саперами. Утримуючи од-
нією рукою кермо, другою я тримав свій телефон «Леново»,
яким знімав на відео наш шлях. Автомат в авто був непо-
трібний, оскільки з броньованого мікроавтобуса все одно
неможливо було б вести вогонь. Я поклав зброю таким
чином, щоб можна було швидко її схопити та вибігти з
автомобіля для ведення вогню. У повітрі повисла гнітюча
тиша, котру порушував лише гуркіт двигунів та шелестіння
гусениць по асфальту, де виднілися сліди недавнього об-
стрілу. У посадках та вздовж дороги стояли згорілі автомо-
білі. Дорога була всіяна поваленими деревами та вирвами.
Все навколо вказувало на те, що зовсім недавно тут було
дуже гаряче. Розкидані по всій дорозі гільзи красномовно
свідчили про те, що нещодавно з цієї дороги вівся вогонь
по «зеленці», що видавалася оманливо тихою та безпеч-
ною. Група рухалася дорогою, не заглиблюючись в зарості
кущів та дерев через побоювання наразитися на міни чи
розтяжки. До деяких розстріляних автомобілів неможливо
було підійти через трупний запах. По всій дорозі, то тут
то там, стирчали хвостовики мінометних мін, що не розі-
рвалися, та осколки від «Градів». Коли на дорозі чи біля неї
помічали підозрілі вибухонебезпечні предмети, сповіщали
саперів, і вони вирушали вперед для перевірки.

Перший раз група зупинилася перед невеликим мостом
над дорогою. Була підозра, що акведук може бути заміно-
ваний. Сапери перевірили підходи до мосту й піднялися
наверх. На мосту дійсно виявили та знешкодили проти-
танкову міну і два трупи в темно-синій формі, під якими

Міст над дорогою до Іловайська. Ось тут 10 серпня 2014 року бійці батальйону «Донбас» і групи «Купол» потрапили в засідку і прийняли бій

знайшли дві ручні гранати. Під дією продуктів розкладання форма вбитих бійців ще більше потемніла та здавалася майже чорною. На шляху руху зустріли підозрілий автобус, просто на узбіччі, ліворуч за акведуком. Автобус був порожній, але були причини підозрювати, що за ним могла бути засідка або автобус міг бути замінований. Танку дали дозвіл зробити по ньому постріл.

Після вибуху автобуса група рушила далі. В одного з бійців «Правого сектору» виникла проблема зі спиною. Під два метри на зріст, Руслан Белоненко — Алармо, був просто велетнем у своєму спорядженні! У маскувальному халаті він взагалі здавався Голіафом, що підноситься на цілу голову над найвищими бійцями. Йому довірили нести на собі заряди до РПГ-7. Одне слово, людині-горі шлях у кілька кілометрів, з вантажем у руках та на спині, виявився проблематичним, і вирішили помістити

його до мене у «халк». Алармо став єдиним пасажиром «халка».

Зрештою, колона вперлася в нагромадження залізобетонних блоків на дорозі, що заважали проїзду техніки та транспорту. Під час руху дорогою вогонь по нас не відкривали. Складалося враження, що бойовики, що відбили кілька днів тому штурм на цьому напрямку, не очікували такої відкритої атаки й не були готовими до того, що до них прямо по дорозі на повний зріст вийде штурмовий підрозділ. Танк зробив кілька пострілів, щоб розчистити прохід, але це не допомогло. Тоді було прийнято рішення — обійти перешкоду, проклавши прохід через «зеленку». Біля блоків на дорозі прохід робити не стали, оскільки існувала ймовірність того, що «зеленка» біля них могла бути замінована. Вся група повернулася метрів на 600 назад, і вибрали зручну позицію — ліворуч від дороги, для розчищення танком просіки в лісосмузі для виходу до поля. Танк впевнено звернув з дороги в густі чагарники, а бійці відійшли трохи далі на той випадок, якщо раптом

Розтріяний автобус біля дороги

танк зачепить можливі розтяжки в кущах чи між деревами. Багато бійців дуже стомилися від пройденого шляху. У повному бойовому спорядженні з додатковим боєкомплектom було спекотно під палючим серпневим сонцем. Поки танк, розвернувши башту, розчищав просіку в посадці, хлопці підходили до «халка» та пригощалися припасеною у мене водою. Зробивши кілька разів гусеницями прохід, танк виїхав на протилежний бік посадки. На іншому боці «зеленки» була оранка, і тому далі змогли просуватися тільки танк, піхота та БМП-2¹, що підтяглася трохи пізніше, та два МТЛБ² з двома гарматами. Я намагався рухатися за ними, але «халк» щільно сів черевом на в'їзді до поля і застряг. Тоді стало очевидним, що по м'якому розораному ґрунту авто проїхати не зможе. Мій броньовик міцно застряг і без сторонньої допомоги вибратися не міг. Бійці намагалися вручну виштовхнути авто, та в них нічого не вийшло. На щастя, над бампером саперного КамАЗа, що рухався позаду мене, була лебідка та короткий металевий трос. Лебідка виявилася несправною, але півтораметрового троса цілком вистачило для того, щоб витягти мене назад на дорогу. «Халк», «бежевий» та пікап, за наказом командира, лишилися на дорозі прикривати основну групу з тилу та правого флангу. Поки основна група рухалася через поле до укріпленого району, ми спостерігали за дорогою. Окрім мене, Алармо та водія другого броньованого мікроавтобуса, який ми прозвали «бежевим», Толика, з нами лишився Богдан Зеленюк. Тільки у нього був ручний кулемет. Згодом у деяких хлопців виникали питання з приводу того, чому Богдан залишився з автівками, а не пішов з основною групою. За словами Богдана, Толик сказав йому лишатися біля «бежевого» для прикриття дороги.

---

¹ БМП — бойова машина піхоти, її часто називають «беха».

² МТЛБ — багатоцільовий тягач легкий броньований, в просторіччі — «мотолига».

Спалений біля дороги на Іловайськ автомобіль КамАЗ із розкладеними трупами

До початку бою залишалося кілька хвилин. Толик з Богданом вирішили перевірити автомобілі, які ми бачили в «зеленці», рухаючись по дорозі. Кинуті автомобілі могли б стати вдалим трофеєм та додатковим транспортом для бійців, якби до них можна було наблизитися. А підійти до автівок не вийшло тому, що «газель», «опель» та «фольксваген бора», що стояв позаду них, були забиті трупами не першої свіжості та поширювали такий сморід, що відбивав будь-яке бажання заволодіти подібним трофеєм. Всі три автомобілі були завантажені трупами бійців у синій формі, що скидалася на стару форму солдатів внутрішніх військ. Вдень стояла звична серпнева спека, і трупи активно розкладалися. Ймовірно вони пролежали в автівках близько двох тижнів. Може й довше. Хто були ці хлопці? У КамАЗі знаходилося близько 16 обгорілих тіл і в автомобілях — не менше.

Також біля дороги лежали три тіла в такій самій темно-синій формі. В одному місці та в один день загинуло близько

сорока бійців внутрішніх військ, і про це ніхто нічого пізніше так і не сказав! І це трапилося, як мінімум, за два тижні до початку штурму Іловайська добровольчими батальйонами. То хто ж були ці невідомі воїни, і що з ними сталося? Питання так і лишилося досі без відповіді. Чи дізнаємося ми колись номер частини та імена цих хлопців?..

Згодом одному з наших бійців командир мінометної батареї біля штабу угруповання розповів, що, незадовго до його прибуття на позицію, якийсь підрозділ висувався у район, біля якого ми виявили ці набиті «двохсотими» автомобілі. Завдання цього підрозділу полягало в тому, щоб обладнати блокпост на ближньому підступі до Іловайська. Але їм це не вдалося. Група була атакована та зазнала серйозного обстрілу. Було багато вбитих.

Якщо вірити цьому командирі мінометників — Кузьмичу, то там сталося наступне: вся та група бійців була знищена. Бойовики завантажили групи в автівки. Окрім цих трьох автомобілів, шістнадцять тіл бійців були завантажені в КамАЗ, що стояв метрів за двісті від них біля дороги. Бойовики через якихось місцевих жителів передали військовим, щоб ті приїхали та забрали своїх «двохсотих». Гарантували, що стріляти ніхто не буде. Для вивезення загиблих відправили БТР¹ з групою бійців — у складі близько 15 осіб. Прибувши на місце, бійці стали оглядати КамАЗ та місцевість на предмет наявності мін та розтяжок. І тут по них раптово відкрили вогонь. Місцевість була дуже вдало обрана для засідки. Вузька дорога, по обидва боки якої густа «зеленка», що надійно маскувала бойовиків, які причаїлися у засідці, прострілювалася з усіх боків. КамАЗ, схоже, теж був замінований та вибухнув. Група під прикриттям БТРа відступила. При цьому в групі також були втрати. Про це розповів Кузьмичу один з учасників цієї операції. Тіла в

---

¹ БТР — бронетранспортер.

Покинута у «зеленці» «газель», у якій були складені тіла спалених бійців у формі внутрішніх військ

КамАЗі згоріли повністю, а автомобілі, набиті загиблими бійцями, так і залишилися стояти в «зеленці». Саме їх і оглядали Толик та Богдан. Не беруся стверджувати про правдивість цієї розповіді, почутої від когось, але іншого пояснення загибелі цілого підрозділу немає.

Толик та Богдан повернулися до автомобілів і розповіли про те, що побачили в «зеленці». «Там повна жопа. Купа трупів». Навколо панувала гнітюча тиша, яку порушували лише поодинокі повідомлення по рації та шум вітру в оточуючій нас «зеленці». Наші бійці з технікою пішли далеко вперед. Ми, ті, хто залишилися біля дороги, деякий час почувалися, як п'яте колесо до воза. Ліворуч та праворуч густа «зеленка», яку до нас, судячи з усього, ніхто не оглядав, та й взагалі незрозуміло, що за нею коїться. Ті, хто були тут до нас, лежать акуратно складені в автомобілях у «зеленці». Ми зі своїми автомобілями стоїмо на дорозі й гадки не маємо, що коїться у радіусі ста метрів навколо нас. Щоб почуватися трохи впевненіше, ми пройшлися та оглянули

прилеглу «зеленку» довкола. Все чисто. Тиша, цілковита тиша. Лише вітер грає у кронах дерев та заростях кущів. Намагаємося менше розмовляти та більше прислухатися. Зрідка тишу порушують лише тріскучі голоси по рації. З радіообміну було зрозуміло, що штаб не чує передову групу, а група не чує штаб. Ми дублювали повідомлення. Я пропоную Толику пройтися метрів на двісті вперед та оглянути «зеленку» перед нами. Інші хлопці лишилися охороняти автомобілі.

По дорозі йдемо сміливо — один за одним, та вдивляємося в зелену гущавину по обидва боки. Жодного руху чи ознак живої душі. Далеко в посадку не заходимо. Більше покладаємося на слух, ніж на зір. Так само оглянули автомобіль ВАЗ, що стояв метрів за двісті від наших автомобілів. Він нас не цікавив. Колеса чи то спущені, чи то прострелені. Сам автомобіль був розстріляний і не на ходу. Мабуть, господар авто з чорним пакетом на голові і зав'язаними руками лежав у кущах недалеко від авто ліворуч від дороги. Було видно, що це труп. До того ж теж не свіжий. Переконавшись, що територія чиста, повертаємося назад до автомобілів.

Зненацька тишу розірвали автоматні черги та вибухи. Зав'язався бій на підході до укріплення. Хтось із бійців розповідав про те, що один з МТЛБ з гарматою відразу ж розвернувся та рушив з позиції. Причому незрозуміло було, куди саме він рушив. Назад на дорогу через просіку він не виїздив. Натомість командир другої гармати виявив сміливість і заявив, що, доки не випалить весь боезапас, не покине позицію. По штурмовій групі відкрили вогонь зі стрілецької зброї, АГС¹, гранатометів та мінометів. Деякі хлопці стверджували, що бачили й чули недалеко від себе розриви «Градів», але, швидше за все, вони помилилися,

---

¹ АГС — автоматичний гранатомет станковий.

сприйнявши часті вибухи від АГС-17 за «Град». Що таке «Гради», ми дізналися трохи згодом. Зв'язок між нами та основною групою по рації був слабким. Наша група прикривала дорогу та вела вогонь по бойовиках, які намагалися зайти в тил нашим хлопцям. Першим помітили сепаратиста, що відкрив по нас одиночний вогонь метрів з 300. Ми його ідентифікували, як снайпера, оскільки стрілок доволі близько клав біля нас кулі з досить великої дистанції одиночними пострілами, і відкрили по ньому вогонь. Доповіли по рації основній групі про загрозу з правого флангу. З радіостанції гримів голос комбата: «Наказую негайно ліквідувати снайпера й не дати йому можливості працювати в спину нашим хлопцям». Бойовик перебіг через дорогу й намагався вести вогонь, сховавшись за розстріляним ВАЗом, але ми накрили його шквальним вогнем з автоматів та РКК¹.

Також ми підтримували зв'язок з Деном і підказували, звідки ведеться вогонь по основній групі. Під вогнем штурмовий загін зміг вийти до укріпрайону, і передовій групі з Сергієм Алещенком (позивний Прапор) вдалося зайти на укріпрайон, але утримати його не було можливості. З чотириповерхової будівлі та двох обладнаних блокпостів бойовики щільно накривали вогнем наші штурмові групи.

Командир поставив завдання — одній з груп обережно пробратися до будівлі, розвідати розташування вогневих позицій бойовиків та можливість основній групі захопити чотириповерхівку. Старшим розвідників призначили Прапора. Два обладнаних блокпости бойовиків за двісті метрів від чотириповерхівки прикривали вогнем підходи до будівлі. Прапор по рації запросив вогневу підтримку, і БМП відпрацювала вікна третього та четвертого поверхів будівлі. Епізод прориву до будівлі на територію укріпленого району та момент загибелі Тафійчука описав безпосередній

---

¹ РКК — ручний кулемет Калашникова.

учасник цієї групи Савченко Вася. Коли група просувалася в «зеленці» біля дороги перед будівлею, то старший групи Прапор наказав залягти в «зеленці» біля краю дороги та роздивитися. Саша Мінаєв із Сергієм Тафійчуком йшли в авангарді групи й не чули команди Прапора, що йшов позаду. Вони самостійно спробували перетнути дорогу та прорватися до сторожової будки біля шлагбаума на КПП. Вона знаходилася за металевими воротами, що перегороджували в'їзд до чотириповерхівки. Але їм це не вдалося. Тафійчука вразило вибухом ще на дорозі, а Мінаєва поранило осколком в ногу та оглушило за воротами перед будкою. Вже впавши на землю, Саня відчув удар у спину. По ньому вели вогонь, намагаючись добити. Куля прошила задню пластину бронезилета і, пробивши шлунок, рикошетом від передньої пластини, пройшла через селезінку та сечовий міхур і вийшла через ліве стегно. Побачивши, що два бійці вже побігли до будівлі, Вася Савченко, Максим Лунев і Вадим Купріков з групи Прапора кинулися слідом за ними. Група під обстрілом з боку будівлі перетнула дорогу, на ходу ставши свідком загибелі Сергія, і сховалася за тонким бетонним парканом біля воріт. На дорозі лишилося тіло Тафійчука. До нього неможливо було дістатися через шквальний вогонь з вікон будівлі. Один із бійців помітив озброєного бойовика, який знаходився за парканом біля шлагбаума і встиг крикнути, щоб той кинув зброю, але у відповідь бойовик підняв автомат та вистрілити не встиг. Його з кількох стволів зняли: Вася, перебігши через дорогу, стріляв у просвіт між плитами огорожі, а також кілька бійців з групи, які опинилися біля паркану... Труп цього бойовика так і залишився лежати біля шлагбаума. Я бачив його через кілька днів після взяття цього укріплення з боку міста. Прапор зрозумів, що прорватися до будівлі не вдасться. З воріт, ховаючись від вогню, виповз поранений

Мінаєв, і Купріков Вадим намагався зупинити кровотечу з його ран. Якийсь час група намагалася закріпитися біля бетонної огорожі, розраховуючи після обробки будівлі з БМП штурмувати перший поверх. Бойовики, що засіли у чотириповерхівці, чинили запеклий опір, незважаючи на те, що наша БМП із-за «зеленки» продовжувала обробляти вікна будівлі. Після того, як через хисткий бетонний паркан стали прилітати постріли з гранатометів, хлопці змушені були відійти від нього. Підхопивши пораненого Мінаєва, бійці під прикриттям вогню БМП перетнули дорогу та сховалися в посадці. Прапор запросив БМП відпрацювати і другий поверх для прикриття відходу групи. Що стосується загибелі Сергія, то хлопці не можуть точно сказати, що це було, але був вибух. Можливо, «вог» від АГС-17 чи підствольного гранатомета, що влучив прямо в голову. Більшу частину групи контузило, а Вадиму Купрікову дісталася чимало осколків від заряду РПГ, що влучив поруч з ним в огорожу. Вадиму ще пощастило, тому що від вибуху у нього загорілися заряди до гранатомета, які він ніс у рюкзаку в себе за спиною. На щастя, всі осколки потрапили в бронезилет і заряди на спині не вибухнули. Своїм життям Мінаєв завдячує Хорольському Антону, він зміг переконати танкістів виїхати за ним до дороги. Виїхавши на броні до Мінаєва, Хохол з хлопцями поклали пораненого товариша на броню й вивезли його в безпечне місце, чим, поза всяким сумнівом, врятували йому життя.

Тим часом по решті групи вівся вогонь зі стрілецької зброї, АГС-17 та міномета. Тоді мені здавалося, що бій триває нескінченно довго. Стрілянина та вибухи не переривалися ні на мить. Я дуже переживав, що у хлопців закінчиться боекомплект, а підвезти його не було ніякої можливості. Як з'ясувалося згодом, кожен боєць витратив не більше одного магазину. Здебільшого вогонь вели бойовики. Для

утримання позиції необхідна була підтримка основних сил, а вони не могли підійти через звалище залізобетону на дорозі. Інженерна техніка, що вирушила на розчистку дороги, була обстріляна з мінометів і не змогла звільнити прохід. За спробою розчистити дорогу ми спостерігали на власні очі, оскільки боєць Іван Крим, що супроводжував бульдозер, передав нам наказ Берези забезпечити прикриття та охорону бульдозера, поки він здійснюватиме розчистку дороги. Залишивши автомобілі, ми вирушили з бульдозером дорогою до блоків, але із «зеленки» в тил до наших хлопців намагалися зайти «сепари», і ми, ті, хто лишився на дорозі, відсікали їх вогнем. Довелося разом з бульдозером повернутися до автівок. Алармо залишався у «халку» та вів спостереження з броньованого буса, іноді вискакуючи з авто, щоб вести вогонь. Толик та Богдан, сховавшись біля автомобілів, вели вогонь з АКМ¹ та РКК. Хлопці з пікапа розосередилися на узбіччі з обох боків дороги і теж обробляли «зеленку», де був помічений підозрілий рух.

Я мав необережність спорядити свої магазини замість трасуючих набоїв патронами для безшумної стрільби. Зовні маркування на них дуже схоже, та різниця полягає в потужності порохового заряду. Використання цих патронів без глушника ПБС-1² з шайбою, через малу порохову навіску може призвести до того, що затворну раму не відводило до упору в крайнє заднє положення, гільза просто залишалася в патроннику й доводилося постійно вручну пересмикувати затвор.

В умовах, коли окремі групи «сепарів» проводили обстріл дороги й до них долучилася робота міномета, про розчистку дороги не могло бути й мови. Бульдозер вирішили повернути назад. До того ж вже надійшло повідомлення по

---

¹ АКМ — автомат Калашникова модернізований.

² ПБС — прилад для безшумної стрільби.

рації, що основна група теж повертається і просить надати допомогу в терміновій евакуації поранених.

Треба віддати належне Алармо, що знаходився з нами в «халку». Зір у нього — дай боже кожному. Він першим вираховував «сепарів», які підкрадалися до дороги, і підказував, куди вести вогонь. Коли я дав йому ще й бінокль, то це ще більше спростило нам задачу.

Через півтори години бою стало зрозуміло, що утримати зайняту позицію не вийде. Рація розривалася повідомленнями про перші втрати та необхідність підтримки. Нам було очевидно, що підкріплення підійти не зможе, а до того часу у нас вже був один «двохсотий» та дев'ять «трьохсотих». Один із них — дуже важкий. Під час мінометного обстрілу Рома Харченко отримав серйозне осколкове поранення у шию. Це був перший реальний бойовий досвід. Коли по штурмовій групі відкрили вогонь з міномета, мало хто був готовий до цього. Досвідченіші товариші тут же притиснулися до землі, показуючи приклад іншим. Мабуть, Роман не встиг наслідувати їхній приклад і був поранений. Поранений у ногу Давид Гурцкая, а також Союз зі Сталкером допомогли повантажити Романа, що спливав кров'ю, на броню БМП для евакуації. Група почала організований відхід. Танчик спочатку прикривав бронєю відхід групи. Йому в башту влучила міна чи, як здалося декому, «вог» від АГС-17 та по корпусу чотири РПГ. Під час обстрілу танка на ньому за баштою знаходився Вова Тугай. Лише диво врятувало його від осколків. Після цього танкісти допомогли евакуювати перших поранених і повернулися з Хохлом за Мінаєвим та групою Прапора.

Першою з пораненими та вцілілими бійцями на просіку вийшла бойова машина піхоти. Мені у «халк» занесли ще живого Рому Харченка. Він був притомним, і бійці намагалися притиснути тампоном, засипаним кровоспинним

порошком, рану на його шиї. До медиків я його доправити не встиг... Рома помер у мене в авто. З автомобіля Романа виносили вже без свідомості. Це був перший випадок, коли я бачив, як помирає людина. Причиною його загибелі було ушкодження шийної артерії, але зараз мені здається, що це не зовсім так. Я не медик і не можу робити висновків, та, якби Роману порвало артерію, він би загинув за лічені хвилини. Його вивезли після бою, що тривав близько тридцяти хвилин, і він все ще був живий. Хрипів. Стогнав, але був живий. Останні конвульсії були вже у «халку» дорогою до медиків, до яких я його домчав буквально за дві хвилини. Згодом стало відомо, що причиною смерті став осколок, який уразив шийний хрящевик Романа. Усі наступні смерті вже не справляли на мене ніякого враження.

Мені рідко доводилося до цього спілкуватися з Романом, і в блідому агонізуючому бійці, якого мені занесли у «халк», я його не впізнав. Мені тоді здалося, що це або Союз, або Сталкер. Ці два бійці постійно знаходилися разом і були трохи схожими один на одного. Обидва — міцної статури, невисокого зросту й лисі. Я був впевнений, що поранений у мене в авто один із них, і відразу повідомив Дену, що шукав та перевіряв бійців свого взводу, що у нас у взводі втрати.

— Ден, у нас важкий «трьохсотий».

— Хто?

— Здається, Союз чи Сталкер.

— Цього не може бути! Я їх бачив.

Озираючись на всі боки, Денис шукав очима двох нерозлучних друзів.

Коли з «халка» винесли Рому, медики намагалися повернути його до життя, але всі їхні зусилля виявилися марними. Накривши Романа, санітари почали надавати допомогу іншим пораненим.

Ден побачив Союза та Сталкера, що надавали допомогу пораненим, і сказав:

— Наші всі цілі. Он вони. — І, полегшено зітхнувши, додав: — Ну ти мене й налякав. Та це навіть добре. Прикмета хороша. Довго жити будуть.

Цієї миті до мене підбіг інструктор Олег Латошинський. Внаслідок легкого поранення та контузії він був дуже збуджений і кричав, що потрібно знову повернутися на місце евакуації, оскільки туди повернувся танк і на ньому багато поранених. «Халк» був повернутим у протилежний від укріплення бік, і ми не стали гаяти час на розворот. Олег скочив за кермо найближчого «ніссана», а я стрибнув на переднє пасажирське сидіння, і ми помчали назад до місця евакуації. Олег впевнено вів авто, а я, виставивши у відкрите вікно автомат, вдивлявся в мигаючу на шляху «зеленку» по правому борту. За дві хвилини руху Олег намагався мені розповісти про те, як отримав поранення.

Коли ми примчали до просіки, на дорогу виїхав підбитий танк з нашими бійцями на броні. З боків танка було видно сліди попадань з гранатомета. Ми допомогли пораненим залізти на борт пікапа, після чого спішно повернулися до позиції біля штабу, де пораненим надавали першу допомогу. Медиків було мало, і тому ми допомагали їм, чим могли. Вцілілі бійці своїми ножами зрізали лямки бронешитів і розгрузок, а також розрізали форму пораненим побратимам для накладення пов'язок та джгутів. Діставали з аптечок кровоспинні порошки й засипали ними рани товаришів. Приймали у них зброю та боекомплект. У цьому нашому першому бою були поранені Сергій Шавло, Давид Гурцкая, Діма Руденко, Женя Макогон, Саша Мінаєв, Андрій Фурса та ще кілька бійців. Серйозну контузію отримав Малиш Саша. Легкі пора-

Олег Латошинський та Микола Криворотько після штурму Іловайська

нення — наш інструктор Олег, його зачепило осколком у сидницю і злегка контузило, та Коля Криворотько, якому дісталось легке осколкове поранення лівого передпліччя та подряпало щоку. Після першої спроби увійти до Іловайська ми відійшли в Старобешеве. Наш екіпаж був відправлений першим з кількома пораненими. Серед них був мужній навідник танка, який ішов на чолі загону і потім прикривав його відхід. Хлопець отримав серйозну контузію. Решта батальйону підтяглася трохи пізніше. Лікарі працювали не покладаючи рук. Бійці допомагали медикам переносити поранених з автомобілів в операційну. Тоді я вперше побачив наслідки серйозної контузії. Малиш Саша майже не усвідомлював, де знаходиться, і не орієнтувався у часі та просторі. Він весь час сидів на кушетці, обхопивши голову обома руками, й хитався з боку в бік, скаржачись на не-

стерпний головний біль. Іноді підводився й намагався йти кудись, не піднімаючи голови та не опускаючи рук. Сталкер допомагав йому сісти назад на місце і стежив, щоб Саша ні об що не вдарився. Поранених, після надання першої допомоги, майже відразу відвозили до Маріуполя, а звідти гелікоптером доправляли до Дніпропетровська. Після цього першого бою наші ряди помітно порідшали. Наш комбат вишикував бійців, які вціліли, на подвір'ї лікарні. Береза привітав нас з бойовим хрещенням, і ми пом'янули своїх загиблих товаришів хвилиною мовчання. Вже тоді стали проявлятися перші ознаки того, що не всі готові до реальної війни. Більшість хлопців, хоча й розуміли, що у керівництва немає достатнього бойового досвіду, але готові були йти в бій. Можливо, надмірні емоції деяких бійців мали під собою вагомі підстави, але були й такі, хто істерив та відверто панікував сам і сів паніку довкола. Вова Тугай, в якого був військовий досвід, на всі заставки кляв Березу та відкрито звинувачував останнього в некомпетентності. Береза вимагав, щоб Вова заткнувся, й обіцяв звільнити за порушення субординації та образу старшого командира. Нео також, не шкодуючи голосових зв'язок, звинувачував командирів у смерті Тафійчука та Харченка. Решта бійців старалися тримати себе в руках й намагалися заспокоїти емоційніших товаришів. Але всі були однотайні в тому, що подібні операції потрібно ретельніше планувати та використовувати серйозніше озброєння. Всі були під сильним враженням, а поминальні 150 грамів горілки ще більше підвищили емоційний градус. На щастя, емоції потроху вщухли, і здоровий глузд переважив. Після шикування та поминок загиблих побратимів була організована охорона периметра лікарні, і батальйон розмістився на відпочинок. Бій 18 серпня 2014 року став для нас справжнім бойовим хрещенням.

Вночі до нас прибуло підкріплення з бійцями 20-го БТРО, що вважався частиною батальйону «Дніпро-1», з трьома АГС-17, котрі встановили в кузовах трьох пікапів. На перший був поставлений Тугай, на другий — Володимир Громовій та Андрій Добровольський, а на третій — Петро Клоков.

Ніч була дуже холодною. Місце для ночівлі було визначене в підвалі лікарні. Деякі бійці розмістилися в коридорі та кабінетах лікарні. У Старобешевому не було проблем з електрикою, і я поставив на ніч заряджатися телефон, який часто використовував для фото- та відеозйомки.

---

19 серпня 2014 року

Уранці комбат оголосив шикуння та готовність до виходу для другої спроби зайти в місто. У строю знову лунали нарікання на те, що без прикриття бронєю будь-який штурм буде самогубством. Після вчорашнього бою всі бачили, що сталося з танчиком, і думали, що бойова машина не братиме участі в операції. Комбат пообіцяв, що прикриття бронєю обов'язково буде, і нарікання припинилися. Після чого ми знову рушили на позиції перед Іловайськом.

Діставшись вже знайомою нам дорогою через елеватор до розташування штабу, водіям наказали поставити автомобілі на узбіччях дороги, а особовому складу чекати подальших вказівок. Командирів рот та взводів зібрали на нараду для отримання інструкцій. Щоб хоч якось згаяти час, я вирішив розжитися соляркою. Поруч стояв армійський заправник, який щедро заповнив бак «халка». Хлопці не покидали кузов автомобіля і, розвалившись на ящиках з боєприпасами та особистими речами, спілкувалися на сторонні теми. Цієї миті на мій телефон надійшла смс-ка. Це про мене згадав мій рідний військкомат, який кількома короткими та сухими фразами попереджав мене про те, що, якщо я найближчим часом не з'явлюся перед ясні очі воєнкома, мені загрожує від двох до п'яти років позбавлення волі. Поділився цією новиною з бійцями, що послужило приводом для жартів.

- Оце ти, Седой, закосив — так закосив.
- Знайшов де сховатися та перечекати смутні часи.
- Тут тебе міліція точно не шукатиме.

Я віджартовувався:

— Я теж начебто міліціонер, але якщо воєнком зможе дістатися сюди та вручити мені в руки повістку, то так тому й бути, вшаную військового і з'явлюся до військкомату.

Не те, щоб мене надто турбувала загроза кримінального переслідування через ухилення від мобілізації, та просто прикро було. Зателефонував нашому кадровику й попросив владнати питання з військкоматом. Нехай передасть, що, мовляв, зараз трохи зайнятий та приїду пізніше.

До «халка» повернувся Ден з картою Іловайська і підкликав усіх нас. На карті було відмічене селище Виноградне та частина міста Іловайська. Ден пояснив, що розробили новий план по зачистці міста. Із західного боку «Донбас» зміг увійти до міста й зайняв кілька ключових позицій. Наше завдання полягало в тому, щоб зайти зі східного боку через селище Виноградне і з'єднатися з «Донбасом» у центрі міста.

До початку виступу ще лишалося трохи часу. Чекали бійців інших підрозділів, які мали йти з нами. Перед «халком» припаркувався один з наших пікапів, кузов якого був заповнений ящиками з боеприпасами. Бійців попросили допомогти розвантажити авто. У кузові, окрім ящиків з патронами, також була гвинтівка СВД без оптики та кулемет ПКМ. До нас підійшов наш комбат і запитав, чи вміє хтось поводитися з подібною зброєю. Снайперську гвинтівку взяв Коля Спілберг, а кулемет залишився при штабі. Штука була потужна й однозначно корисна, але ніхто не захотів тягнути його з собою. А хто хотів, ті не

Олег Бірюк (Якут) перед зачисткою селища Виноградне

вміли ним користуватися, і комбат сказав, що, коли так, то ПКМ залишається при ньому.

Наша група складалася з бійців нашого батальйону, групи розвідки батальйону «Азов» та групи батальйону «Шахтарськ». Всього було близько півтори сотні людей. Коли весь транспорт був зібраний в колону, ми рушили в дорогу. На перехресті біля великого хреста, що позначав в'їзд у передмістя Іловайська, повернули праворуч та проїхали залізничний переїзд. За переїздом дорога йшла між двох посадок, що тягнулися вздовж залізничної колії. Біля посадок стояв розірваний на шматки танк. Частина танку були розкидані на значній відстані одне від одного. Обережно об'їхавши цю згорілу техніку, ми виїхали на якусь дорогу, а потім звернули з неї на ґрунтовку. Ґрунтовими дорогами, здіймаючи густі хмари пилу, ми вийшли до блокпосту 40-го БТРО в районі селища Покровка.

Блокпост займав стратегічно важливу висоту, з якої чудово проглядалася місцевість на підході до Іловайська зі східного боку. Там визначилися з подальшим маршрутом та

порядком руху. Бійці, які утримували блокпост, розповідали, що пост постійно обстрілюють. Ходили чутки, що до Іловайська готується прориватися російське підкріплення з танками з цього напрямку. Пост був укріплений, якщо не зраджує пам'ять/якщо не помиляюся, двома БМП і танком. Визначивши порядок руху, командири ставили завдання своїм підрозділам.

У цей час я зібрав порожні пляшки в салоні свого «залізного коня» і сховався до криниці по воду. Вдень було досить спекотно, і постійно хотілося пити. Не завжди була можливість поновити запаси води, і колодязь в Покровці став у нагоді. Поповнивши запаси води й вишикувавшись в бойовий порядок, наш загін виступив у напрямку Виноградного. На блокпосту залишили невелику групу бійців «Дніпра-1» для зміцнення поста на час штурму Виноградного. Проїжджаючи вулицями Покровки, мені здавалося, що селище наполовину вимерло. Бездоріжжя та зруйновані будинки виглядали гнітюче. Вперше всі збадьорилися та спішилися на підході до великого відкритого поля. Зненацька, невідомо звідки, почалася стрілянина зі стрілецької зброї. Озирнувшись та переконавшись, що ніякої загрози немає, рушили далі. Проходячи через поле перед селищем, помітили роботу мінометів, але вони били не прицільно. Пристрілювалися.

Щойно почулися перші постріли мінометів, похідна колона зупинилася для того, щоб визначити місце розташування міномета. «Ніссани» з АГС-17 розвернулися у напрямку можливих мінометників. Поле поросло високою травою й було важкопрохідним для легкових автомобілів, і тому авто Дмитра Будима, завантажене боєкомплектом, залишили на польовій дорозі на краю поля. Довго затримуватися на відкритій місцевості не стали. Міномет бив здалеку й дістати його з АГС видалося неможливим. Взагалі практика засвідчувала, що під час руху по відкритій

«Жигулі», знищені під час обстрілу

місцевості не можна зупинятися довше ніж на двадцять хвилин. Інакше гарантовано потрапиш під спершу не прицільний, а потім і під цілком жорсткий обстріл. Науку ведення бойових дій з нас мало хто проходив, але суворий шлях війни вчить дуже швидко.

Попереду йшов танк, три наших взводи і розвідники «Азова» та «Шахтарська». Ми на «халку» разом з «бежевим» та одним «нісаном» під керівництвом Дена прикривали групу з тилу. На околиці Виноградного розташовувалася велика промислова зона, що складалася з кількох ангарів, складських приміщень та господарських прибудов. Зведена група увійшла через промзону до Виноградного й почала зачистку селища.

Екіпажам «халка», «бежевого» та одного з сірих пікапів, за кермом якого був командир другої роти Сидоренко, було наказано залишатися на території зруйнованої промзони при в'їзді до селища, щоб прикривати групи зачистки та контролювати цей сектор. Старшим групи був призначений

Ден. Тоді я ще висловив думку, що у нас взводний — командир групи, а ротний Сидоренко — за водія. Якщо потім Дена призначать командиром роти, а Сидоренка Максима понизять до взводного, то всім доведеться писати рапорти на переведення до інших взводів. За Дена порадіємо, а самим буде непереливки. Максим зажив недоброї слави ще після Маріуполя, і тому бійці в переважній більшості не поважали свого командира.

Ми ще раз уважно оглянули територію промислової зони й прилегли до неї двори та будинки. Сліди обстрілу «Градами» важко було не помітити. Повсюдно із землі та асфальту стирчали труби зірваних ракет. Я кепкував над Спілбергом:

— Коля казав, що осколки «Градів» приносять удачу? Може, завантажити йому повний «халк» цього «щастя»? Нехай потім робить свої ножі.

Вагова в селищі Виноградне

Осторонь від промзони на дорозі стояв спалений автомобіль «Жигулі», біля якого лежало два здихаючих гусака. Трохи далі праворуч від дороги знаходилася зруйнована вагова. Було видно, що зовсім недавно тут добряче працювали «Гради». Десь на північ від Виноградного чулися постріли мінометів та АГС. Розриви гриміли за полем, яке ми минали перед входом до селища.

Групи зачистки проходили вулицю за вулицею. Квартал за кварталом. Кілька разів були обстріляні з приватних будинків. Іноді потрапляли під мінометний обстріл. У таких випадках відстежували позицію міномета й передавали координати для артилерії. Коли основна група досить далеко заглибилася в селище, нам була дана команда підтягнутися ближче до основного загону. Не поспішаючи, ми стали рухатися на звук нашого танчика. Багато хто з жителів селища знаходилися в своїх дворах. Зустрічали привітно. Пригощали водою, яблуками та виноградом. Ми попереджали людей про заходи безпеки та просили не залишати будинки, а ще краще сховатися в льохах, доки не пройде зачистка. Пройшовши кілька кварталів, вийшли на вулицю, де стояв танчик, і під парканами будинків розмістилися хлопці з другої роти під керівництвом Миколи Криворотька. Хлопці дійшли до цього перехрестя й зупинилися, оскільки по них почав працювати стрілок з якоїсь будівлі. Танчик чекав цілевказівки та дозволу на відкриття вогню, а бійці намагалися визначити вогневу позицію стрілка. Для початку, щоб виявити снайпера, вперед висунувся «ніссан» з АГС і відпрацював підозрілий двоповерховий червоний будинок, з горища якого помітили спалахи пострілів. Потім по ньому відпрацював танк.

На шляху з Іловайська до селища помітили вантажівку аварійної служби газу, що на великій швидкості рухалася з міста до Виноградного. Танкісти по рації за-

просили дозволу відкрити по ній вогонь, але, поки чекали відповіді, вантажівка різко розвернулася й помчалася до міста.

Нам надійшла команда переміститися від цієї групи до іншої, яка заходила південніше. Прибувши на місце, побачили, що основна частина цієї групи розмістилася вздовж однієї з вулиць, а розвідники оглядали двори трохи далі за перехрестям. Очікування тривало близько півгодини, після чого основна група вирушила слідом за розвідниками, а нам знову наказали утримувати цю частину вулиці та найближче перехрестя. Іноді попереду звучали постріли з автоматів та танчика. Зовсім поруч стали прилітати міни. Розпластавшись вздовж парканів, ми продовжували вести спостереження за вулицею та перехрестям.

Якоїсь миті танк вийшов з ладу. Згадуючи ті дні, не можу промовчати про те, на яких тільки купках метало-брухту доводилося воювати нашим танкістам, механікам БМП та водіям іншої техніки! Всі ці іржаві й застарілі корита давно відслужили визначений їм термін, постійно перегрівалися на марші, часто в них щось заклинювало й виходило з ладу у найнедоречніший момент. Те ж сталося і з нашим танчиком, у якого заклинила гармата, і він змушений був повернутися на блокпост. Проїжджаючи повз нас по вулиці, він ненадовго зупинився. Механік трохи заплутався в одноманітних вулицях селища і просив підказати йому дорогу. Олег Бірюк через гуркіт двигуна танка неправильно зрозумів команду Дена. Йому слід було сісти на броню та супроводити танк до виїзду з селища, після чого — вказати дорогу танку до промзони та повернутися назад, а він поїхав разом з ним до блокпосту 40-го БТРО в Покровку. До цього моменту група вперлася в укріплений район біля місцевої церкви. Без прикриття броні просування вперед зупинилося. З боку Іловайська запрацював міномет.

Через кілька хвилин після обстрілу до нас на джипі під'їхав якийсь поважний командир від одного з суміжних добробатів:

— Чому ви не рухаєтесь далі?

Ден пояснив:

— Наказом заступника командира батальйону здійснюємо прикриття тилу основної групи. Просування вперед поки немає, можливо, тому, що буквально кілька хвилин тому припинився нетривалий мінометний обстріл.

Поважний товариш висловив думку:

— Мінометний обстріл не є причиною для зупинки. Та й що це за обстріл такий? Поранені чи вбиті є?

Ми не могли йому нічого точно повідомити й відправили до передової групи до нашого керівництва. Через деякий час нам знову надійшла команда підтягнутися до основної групи. Потрібно віддати належне бійцям «Азова» та «Шахтарська», які склали авангард групи зачистки Виноградного. На відміну від їхніх товаришів, які підтягнулися наступного дня, вони були досить сміливими та хоробрими бійцями. Тому, коли зараз говорять, що ці підрозділи, так би мовити, сумнівно себе повели наступного дня й залишили сектор, то це не стосується воїнів, які діяли в селищі Виноградне у перший день зачистки.

Починало сутеніти, і було прийнято рішення — зайняти кілька будинків та організувати кругову оборону до ранку. Нашому взводу дісталася недобудована будівля. Довго намагалися зламати вхідні двері. Вони були намертво приварені до рами. Добре що вікон ще не було. Віконні отвори були просто забиті дошками. У будинку був гараж з виходом на вулицю, і ми думали загнати «халк» туди, та нічого не вийшло. По-перше, вихід з гаража був завалений всіляким будівельним сміттям, а по-друге, ворота в гараж були так само намертво заварені. Хтось із хлопців проник зсередини будинку в

Будівля, де бійці 1-го взводу «Дніпра-1» тримали оборону

гараж, але відчинити гаражні ворота так і не вдалося. Те, що «халк» не зможе заїхати в цей гараж через сміття та незакінчений спуск, було зрозуміло з самого початку, та ми сподівалися зробити вхід до будинку, щоб мати змогу швидше сховатися від обстрілів у нижній частині будинку. Світла в селищі не було, і тому перевірку та пошук відповідних місць для розташування та спостереження здійснювали практично навпомацки. «Халк» поставили у дворі під стіною сарая, що міг прикрити авто від осколків. Перевагою нашого розташування було те, що дачне селище було досить великим. Ворог не мав точних даних про наше місцезнаходження. Цілу ніч працювали міномети та «Гради», але вогонь не був прицільним. Міномети працювали у нашому напрямку, а «Гради» били за кілька кілометрів далі. Більше того,

противник остерігався нашої нічної вилазки й постійно використовував освітлювальні ракети навколо свого розташування, а селище хаотично обстрілювали з мінометів. «Сепарські» коректувальники намагалися виявити наше місцерозташування, вештаючись селищем та стріляючи з пістолетів у повітря, щоб спровокувати реакцію у відповідь.

Ніч на 20 серпня 2014 року запам'яталася мені неймовірним холодом. Ніколи не думав, що літньої ночі можна замерзнути. Про розведення вогню не могло бути й мови, щоб не демаскувати себе та не виявити свого розташування. Зайнявши позицію у недобудованому будинку, ми розподілили час ведення спостереження. Один зі спостерігачів знаходився на горищі, а другий — біля вікна, через яке був єдиний вхід у будинок. Решта розмістилися на відпочинок у різних кімнатах будинку, облаштувавши собі лежачки з пінопласту та дощок. Тієї ночі я вперше побачив, як працюють касетні боєприпаси. Десять-п'ятнадцять кілометрів на північний схід від нас, в небі з'являлися спалахи, схожі на святковий салют. Злітала одна точка, яка після вибуху розпадалася на десяток таких самих, а потім вже цей десяток, вибухаючи аналогічним чином, сіяв масу зарядів, які вражали величезний простір. Іноді це відбувалося просто в повітрі й нагадувало феєрверк, а іноді заряди долітали до землі й вибухи були вже менш видовищними, але не менш небезпечними. Саме з тієї ночі у мене з'явилася звичка рахувати секунди після виходу міни та фіксувати час прильоту. Це дозволяло визначати періодичність пострілів та приблизне місце попадання, щоб розуміти, скільки залишається часу для переміщення до безпечнішого укриття. Ішов лише другий день моєї особистої участі в бойових діях, а мозок та організм вже встигли засвоїти чимало корисних навичок,

які допомагають адаптуватися й вижити в навколишній обстановці.

У цей самий час по Покровці та блокпосту працювали реактивні установки. Хлопці, які лишилися на блокпосту, сховалися від обстрілу в бліндажах. Наш борець Дмитро Бойко згодом згадував, що тоді їм дуже пощастило. Ракети падали зовсім близько від їх укриття. Рятувало лише те, що вони не вибухали, а просто падали величезними стрілами, встромлюючись у землю. Мабуть, вони занадто довго зберігалися на складах й були, на щастя, лише літаючим металобрухтом, здатним вбити кого-небудь лише впадши прямо на голову. Але для тих хлопців, яким довелося вперше відчувати на собі обстріл реактивної артилерії, і цей «металобрухт», що падав буквально за кілька кроків від їхніх укриттів та час від часу вибухав, здавався тоді справжнісіньким пеклом.

---

20 серпня 2014 року

Після сходу сонця активних дій не проводили. Сепаратисти зі свого боку час від часу продовжували відпрацьовувати селище мінометами. Радувало те, що нічний холод змінився звичним літнім теплом.

Бійці зайнялися тим, що оглядали прилеглу територію і разом шукали питну воду та що-небудь їстівне. Благо, городи рясніли овочами. Наш взвод взявся за прийом їжі, яку Бог послав з родючої української землі. На саморобному пальнику розігріли перлову кашу з сухого пайка й присмачили сніданок зібраними на городі огірками та помідорами.

Бійці, які оглядали дачні ділянки навколо нашого будинку, іноді потрапляли під обстріл зі стрілецької зброї. Збираючи виноград, Толик Супрун ледве не постраждав від міни, що пролетіла неподалік.

Уранці до нашої компанії приєднався Олексій Рубець, з яким ми поділилися нашим сніданком, що я жартома називав сніданком у «Ля-Рошелі».

Я навіть зняв на пам'ять кілька кадрів відео, на якому ми їмо під мінометним обстрілом. Поки що ніхто не сприймав падаючі міни як реальну загрозу, оскільки вони лягали на безпечній відстані. Вибухи за тридцять метрів від нас не видавалися чимось небезпечним. Тільки Ден більш-менш адекватно оцінював обстановку й намагався бути в салоні «халка». Інші безтурботно го-

Сніданок у «Ля-Рошелі»

тували, їли та жартували з приводу мінометних вибухів, що заважали нормально випити чаю. Жарти припинялися тільки після того, як чергова міна занадто близько падала біля нашого будинку. Тоді на деякий час всі швидко забігали в приміщення. А от з водою була дійсно проблема. Щоб заварити чай, довелося йти у сусідній будинок та набирати з крана водопровідну воду, що текла тоненькою цівкою.

«Сепари» продовжували промацувати нас з мінометів. Іноді розриви були досить близько. Під час одного з обстрілів я так спішно й невдало стрибнув у віконний отвір будинку, що впав на Сашка Крюкова й порвав йому форму. Один з вибухів важко контузив Дмитра Булашенка. Вранці стало зрозуміло, що без прикриття бронею зайняти позиції бойовиків буде дуже важко. Заступник командира батальйону полковник Печененко не наважувався штурмувати укріплені позиції «сепарів», розуміючи, що це коштуватиме життя не одному бійцеві. Зі штабу нам прислали на підмогу дві групи підтримки з батальйонів «Азов» та «Шахтарськ». Краще б

вони цього не робили... Хай пробачать мені справжні бійці цих підрозділів за таку характеристику, але ці дві погано організовані орди, прибувши до нас, відкрили хаотичну стрілянину, в результаті якої кілька бійців були поранені своїми ж. Один зі старших групи батальйону «Азов», побоюючись дій своїх підлеглих, забіг до нас у будинок та дуже несхвально відгукувався про тих, хто смалив, не розбираючись і куди попало.

— Посиджу з вами, а то ще пристрелять свої нена-роком.

Ден зауважив:

— Нічого собі у тебе підлеглі.

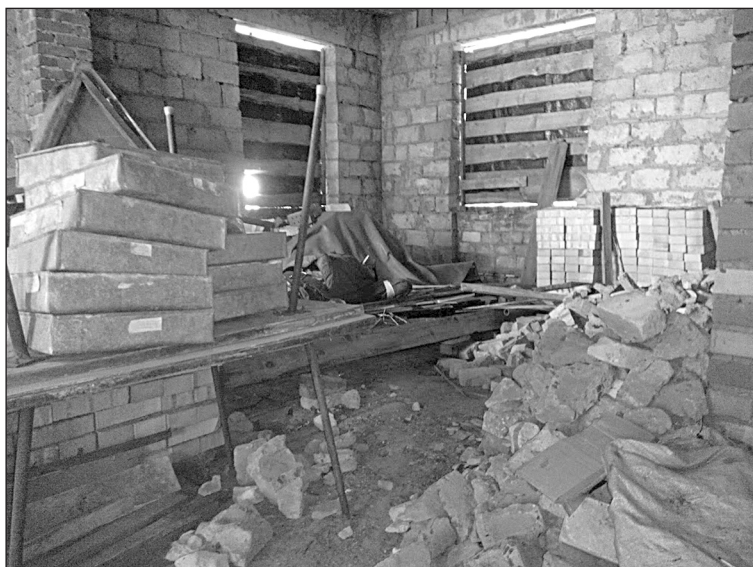
— Та я більшість з них вперше бачу.

Тим часом бійці, які сиділи в кузові обшитого металевими пластинами КамАЗу, посміюючись, продовжували вести вогонь у лише їм відомому напрямку, не зістрибуючи з автомобіля. Це авто стояло прямо біля нашого будинку, і ми спостерігали цю картину. Потім пішли в будинок, від гріха подалі, щоб не потрапити під випадкову кулю від своїх же.

Олександр Крюков і Віталій Сова в селищі Виноградне

Серед прибулих у складі батальйону «Азов» були й бійці батальйону «Свята Марія» під керівництвом Дмитра Корчинського, які поводитися більш дисципліновано та організовано. Окрім того, прибула група була досить великою, а вулиця, де ми тримали позицію, дуже вузькою. Автівки буквально загородили проїзд головною вулицею й утворили пробку, без будь-якої можливості розвернутися. Після прибуття цих двох груп події стали розвиватися не на нашу користь. Нам поставили завдання — завершити зачистку Виноградного й увійти в Іловайськ для подальшого просування до центру міста для з'єднання з бійцями батальйону «Донбас», які виступали нам назустріч. Командири наших підрозділів розподілили завдання для груп, яким слід було одночасно продовжити рух паралельними вулицями селища, але групи так і не зрушили з місця, оскільки противник вів щільний та інтенсивний вогонь з

Тимчасове сховище бійців батальйону «Дніпро-1» у Виноградному

укріпленого району біля церкви. Старші підрозділів зібралися на нараду для вироблення плану спільних дій щодо подальшого просування через Виноградне у напрямку Іловайська.

Все угруповання було розділене на окремі групи, яким ставилося завдання — синхронно почати рух паралельними вулицями та продовжити зачистку селища. Але продовжити зачистку так і не вдалося, оскільки сепаратисти за ніч зміцнили свої позиції. Бойовики, закріпившись біля церкви, чинили жорсткий опір і без вогневої підтримки та прикриття технікою взяти їх приступом було неможливо. По селищу активізувалися коректувальники та розвідники сепаратистів. По одній із розвідгруп «сепарів» відкрили вогонь й змусили противника зайняти глуху оборону, але тепер вони вже тримали оборону не лише біля церкви, а й у прилеглих будинках. В арсеналі однієї з наших груп був міномет і його активно використовували прямо з наших позицій, чим виявили наше місцезонашування. Мені тоді було не зовсім зрозумілим, куди вели вогонь мінометники, адже дистанція між нами й супротивником була всього кілька сотень, а в деяких місцях й десятків метрів. Одна зі штурмових груп «Шахтарська» зробила спробу штурму, що виявився невдалим. В одному з приватних дворів був помічений противник, і бійці «Шахтарська» закидали його гранатами та пішли на штурм. Очевидно, гранати не спричинили очікуваного результату, і штурмова група потрапила під інтенсивний обстріл, й теж була атакована ручними гранатами. Кількох людей серйозно поранили. Нашому екіпажу поставили завдання вивести цих поранених до медиків. Ден по рації наказав:

— «Халк», другий будинок праворуч. Заїжджай у двір. Вантажимо поранених.

Завантаживши поранених бійців, я виїхав на вузьку дачну дорогу і, насилу розштовхавши пробку, що утво-

Автор книжки — боєць 1-го взводу 1-ї роти батальйону «Дніпро-1»

рилася через заповнення вулиці транспортом, доїхав до вузького повороту ліворуч. Прямо на проїжджій частині стояв чийсь позашляховик й заважав виїзду. Водія ні в самому авто, ні поблизу від нього не було. Я хотів відігнати автомобіль вбік, але в замку запалювання не було ключів. Ден наказав:

— Знімай з ручника. Штовхаємо.

Відсунувши авто ближче до узбіччя, ми з Томіловичем та Віталієм Саприкіним висунулися з Виноградного у напрямку Покровки та блокпосту 40-го БТРО, сподіваючись знайти там медиків й надати необхідну допомогу пораненим. На ту мить наша група у Виноградному була в деякому оточенні. Терористи використовували дірки в нашому ріденькому тилу й, діючи мобільними мінометними групами, обстрілювали нас з різних сторін із мінометів та АГС-17. Рухаючись до Покровки, ми знову проходили через заросле поле, що було зоною мінометного обстрілу. На краю поля побачили розбитий вибухом автомобіль Будима Дмитра. Вїхавши в Покровку, зустріли наших хлопців: Дмитра Бойко (Гурмана) та

Нео. Намагалися дізнатися у них, де знаходяться санітари, але хлопці не могли нам нічого підказати. Довелося їхати до бійців на блокпост. Там медиків також не виявилось, й тому Томілович прийняв рішення відвезти поранених до штабу. Рухалися ґрунтовою дорогою, яку до ладу не знали, але завдяки навігатору у телефоні Дена з маршрутом розібралися швидко. По дорозі знову були обстріляні мінометом. Навколо виднілися сліди від розривів «Града», а на полях часто траплялися вигорілі ділянки землі. Деякі з них ще горіли й диміли. Гостроту відчуттям додавали й самі поранені. Мабуть, біль був надто сильним, і стогони та крики не припинялися ані на мить. Ми намагалися якось відволікти бійців й розпитували про обставини поранення. Вони розповіли

Командир 1-го взводу 1-й роти батальйону «Дніпро-1» Денис Томілович

нам, як намагалися штурмувати двір, та що з цього вийшло. Один з бійців страшенно боявся потрапити в полон і, оскільки автомат у нього забрали, постійно тримав у руці гранату «Ф-1», яку збирався підірвати. Ледве переконав його віддати її мені. Почуття страху тоді не було. Була якась внутрішня впевненість, що все буде добре. Я так і сказав своїм пасажиром:

— Мені Господь сказав, щоб я довів вас до медиків, і я це зроблю.

Коли дісталися до штабу, пораненим відразу почали надавати допомогу медики. Нам дали трохи перепочити. Комбат дозволив попити чаю перед поверненням у Виноградне. Розпитав про ситуацію, оскільки зв'язку по радіостанції з полковником Печененком практично не було. Ми доповіли йому останні новини, які знали, та попередили, що якщо негайно не підвезти на позицію заряджені акумулятори до радіостанцій, то група опиниться повністю без зв'язку. Мобільний зв'язок у тому районі майже не працював. За два дні рації у Виноградному повністю розрядилися. Генераторів на той момент у нас не було. Комбат був сповнений рішучості закріпитися у Виноградному та продовжувати подальшу атаку й зачистку Іловайська зі східного боку, але ситуація ускладнилася, й цьому плану не судилося збутися.

Однією з причин став дуже сильний та досить прицільний мінометний обстріл наших позицій у Виноградному. Бойовики визначили наше місцерозташування й поливали мінометами дуже влучно. В один з будинків, де знаходилися бійці «Азова», прилетіла міна. Лише завдяки щасливому випадку ніхто не постраждав. Батальйони «Азов» та «Шахтарськ» залишили Виноградне й повернулися до штабу, після чого вирушили на захист Маріуполя. Згодом командир «Азова» Андрій Білецький заявляв, що якби добровольці не поспішили на південь, то слідом за

Іловайськом упав би й Маріуполь. Сам він неодноразово вмовляв керівництво підрозділів залишити Іловайськ, щоб не потрапити в «котел».

Друга причина — розряджені акумулятори та відсутність зв'язку нашої групи зі штабом. Залишатися в ізоляції без зв'язку було ризиковано, і полковник Печененко прийняв рішення повернутися на вихідну позицію біля штабу. Окрім того бійці «Дніпра-1» потребували поповнення боезапасу. До них у Виноградне був відправлений «ніссан» з боєкомплектом. Майже всі наші хлопці були озброєні старими АКМ під патрон 7,62×39, та замість них «ніссан» привіз кілька ящиків кулеметних патронів 7,62×54. Не зважаючи на те, що Береза намагався докричатися по рації до Печененка й наказував ні в якому разі не залишати Виноградне, «Дніпро-1» останнім залишив позицію, оскільки зв'язку зі штабом вже не було, і наказ комбата просто не був почутий. Комбат не тямив себе від люті, коли дізнався, що «Дніпро-1» покинув Виноградне, і назвав всіх боягузами. Обіцяв пристрелити перших втікачів, які повернуться із зайнятої позиції. Але втікачів не було. «Дніпро-1» організовано вийшов у повному складі через півгодини після «Азова» та «Шахтарська».

— Як це так? — питав комбат. — «Донбас» зміг зайти в Іловайськ, а «Дніпро-1» не зміг?!

Як на мене, то порівнювати батальйони «Донбас» та «Дніпро-1» тоді було некоректно. «Донбас» налічував вчетверо більше бійців і, входячи до складу національної гвардії, озброєний був набагато краще. Крім того в складі «Донбасу» були ветерани морської піхоти з групи «Купол», кістяк якої склали офіцери з бойовим досвідом. Тоді як «Дніпро-1» не мав навіть власних дизельних чи бензинових генераторів для забезпечення повноцінного зв'язку. Під прикриттям броні танка ми

ще могли просуватися далі, та коли техніка відійшла, то виконання завдання стало неможливим. Увійти в місто за всіляку ціну... А ціна входу була зрозумілою ще в перший день, коли ми пішли в лоб на укріплений район зі звичайним стрілецьким озброєнням. Тоді в батальйоні був лише один ручний кулемет. Свого часу я був навідником ПКМ, але зараз на мене були покладені функції водія, і я не міг взяти його. Окрім автоматів, ручних гранат та РПГ-7 не було нічого, що можна було б протиставити ворогу, який використовував автоматичні гранатомети, міномети і весь арсенал стрілецької зброї. Крім того, противник чудово орієнтувався на місцевості, а ми там опинилися без будь-якої розвідки. На відміну від наших побратимів з «Донбасу», ми були озброєні в рази скромніше. До того ж у складі батальйону не було жодного бойового армійського офіцера, окрім полковника Печененка, який хоч і був сміливим офіцером, та реального бойового досвіду йому бракувало. Крім того штат батальйону не мав у своєму розпорядженні ані розвідки, ані груп вогневого прикриття, та й сама структура батальйону була складена й відлагоджена під міліцейські функції. Для проведення цієї операції «Дніпро-1» не був готовим. Для цього не було ні досвіду, ні технічних засобів, ні необхідного для виконання подібних завдань озброєння. Були чотири легкоозброєних взводи, які мали виконати функцію штурмового підрозділу.

Можливо, бажання комбата закріпитися у Виноградному було тактично правильним. Можна було б облаштуватися в приватному секторі та поборотися з «сепарами», але відсутність безперебійного зв'язку зі штабом робила цей план неможливим. Особисто я вважаю, що замкомбата полковник Печененко вчинив правильно й грамотно, вивішив хлопців з Виноградного, та тоді у комбата було своє бачення ситуації. У штабі зчинився скандал. Береза гро-

жив вигнати Печененка за порушення наказу, але завдяки втручанню інших командирів наш комбат заспокоївся й наказав повертатися у Старобешеве.

День 20 серпня видався, з одного боку, вдалим, оскільки з наших не було ані вбитих, ані поранених, якщо не брати до уваги Вову Тугая (осколкова подряпина в області шиї). Також сильно контузило Булашенка Дмитра. З другого боку, день був дуже сумним.

Події, що відбулися ввечері в Старобешевому біля гуртожитку, назавжди закарбувалися в моїй пам'яті.

Як вже зазначалося, після кожного бою обов'язково хтось зривався та починав істерити. Та ввечері 20 серпня 2014 року в Старобешевому істерія була масовою. Основним джерелом був Нео. Він зірвався ще після першого бою й загибелі Тафійчука Сергія та Харченка Романа. Після другого штурму Нео остаточно здійняв істеріку. У зачистці Виноградного він участі не брав. Його у складі ще кількох наших бійців залишили на блокпосту 40-го БТРО в Покровці. Нео не міг оговтатися від шоку після загибелі наших товаришів й стверджував, що під час нічного обстрілу блокпоста «Ураганом» один снаряд впав за п'ять метрів від нього й не розірвався. Мабуть, це послужило останньою краплею, що переповнила чашу паніки. Піддавшись на істерію Нео, деякі бійці стали вимагати повернення до Маріуполя. Дорогою від Іловайська до Старобешевго вони мало не під дулом автомата вимагали водія їхати до Маріуполя. На щастя, наша колона без пригод дісталася до Старобешевго, де зупинилася біля одного зі студентських гуртожитків якогось технікуму. Вечір того дня був дуже напруженим. Багато хто відразу ж після висадки з транспорту став нарікати на командирів та дуже емоційно висловлювати бажання закінчити операцію й повернутися в аеропорт Маріуполя. Командири розгубилися. Деякі бійці встиг-

ли збігати до магазину й прикупили спиртне. Дехто примудрився принести його з собою після зачистки Виноградного. Бійці збиралися групами й обговорювали події минулих трьох днів. Серед особового складу стали підніматися спершу нарікання, а згодом і відкрита ворожість до комбата. За моєю порадою, Док (Олександр Гостищев — тоді командир першої роти) оголосив шиккування. Натовп неохоче, та все ж підкорився. У строю ремствування не припинялися. Нео був некерований:

— Ви що не бачите, що нас ведуть на забій, як гарматне м'ясо?! Хто відповідь за смерть Серьоги та Романа?! Куди з автоматами перти проти «Градів»?! Хто подбає про сім'ї Роми та Серьоги?! Ось ці? — він демонстративно вказував на командирів...

Багато хто поділяли його думку та підтримували. Тоді перед строем виступив комбат. Він роз'яснив, що всі бійці «Дніпра-1» є добровольцями. Силоміць ніхто нікого тягнути не збирається. Якщо хтось вважає, що не готовий виконувати поставлені завдання й хоче покинути підрозділ, то може зробити це просто зараз. Всі, хто бажає покинути «Дніпро-1», повинні вийти із строю та скласти зброю. Як на мене, то це було правильним та дуже своєчасним рішенням. Заражений гангреною паніки підрозділ потребував радикальної чистки. На пропозицію комбата залишити службу в батальйоні й негайно повернутися додому пристало дванадцять чоловік. Першим вийшов із строю Нео. За ним ті, хто теж усвідомив, що ігри у війну скінчилися й почався реальний бій з противником, у результаті якого ніхто не застрахований від смерті. Одним із тих, хто вийшов із строю, був командир другої роти Сидоренко. Навіть висока зарплата ротного не втримала його в строю. Людина зламалася. Ніяких грошей не хотілося.

Після того як питання з відмовниками було залагоджене, решта бійців зайнялися пошуком місця у гурто-

житку для ночівлі. Екіпаж «халка» зайнявся розігрівом на сухому спирті консервів з кашею та заварюванням чаю. День видався не з легких, і багатьом хотілося зв'язатися з рідними по телефону, та виникла проблема: у Старобешевому повністю зник зв'язок всіх операторів, окрім «лайфа». У мене, на щастя, тоді був «лайф», і за обіцяну нагороду, еквівалентну пляшці пива (після війни), я дозволяв хлопцям поспілкуватися з рідними та близькими. Коли моїм телефоном вирішив скористатися Ден, я захотів трохи пожартувати і вдав паніку й відчай, за що ледве не отримав від Дена у вухо. Я став плакати та скаржитися, що більше не витримаю цього... Ден дивився на мене як на божевільного, й хотів вже було «привести мене до тями», подумавши, що я теж впав у паніку та істерику, але я став нарікати на те, що моїй печінці загрожує цироз, якщо всі, хто мені обіцяв пиво в обмін на коротку телефонну розмову, виконають обіцяне. Дивлячись у широко відкриті очі друга, мене аж розбирало зо сміху. Лише після цього Ден зітхнув з полегшенням. Мабуть, останні кілька днів притупили наше почуття гумору й жарти сприймалися зовсім по-іншому.

Сидячи під деревом біля «халка», я із задоволенням поглинав, дбайливо приготовану на сухому спирті Зампотилом, вечерю та зі співчуттям спостерігав за Нео, що безцільно тинявся поруч. Я запропонував йому присісти та пригостив чаєм і сигаретою.

— Тобі треба заспокоїтися. Опануй себе.

— Серьoga... Рома... Седой, хто скаже їх рідним, що їх більше немає? Ви підете туди, і вас всіх покладуть. Ти що не розумієш, що ви — м'ясо?

Мені було шкода дивитися на зломленого бійця. Було зрозуміло, що ніщо вже його не переконає. Вступати в суперечку й дискусію не було сенсу. Йому потрібні були слова, які допоможуть заспокоїтися.

— Нео, але хтось же повинен туди повернутися, хоча б для того, аби помститися за пацанів? Чи пробачимо?

Нео мовчки палив і лише зрідка витирав сльози. Він майже заспокоївся.

Після вечері Ден покликав мене та ще кількох хлопців вивантажити з прибулих нам на допомогу автомобілів ящики з зарядами від гранатометів та патрони. Виникла необхідність помістити кудись здану відмовниками зброю, і для цих цілей вирішили звільнити один з ящиків з зарядами до РПГ та перевантажити їх в такий же, вийнявши з нього перегородки. Того ж вечора до нас приєдналися Вова Парасюк та Тарас Брус, які приїхали на подарованому Парасюку волонтерами мікроавтобусі «фольксваген»-транспортер Т4.

Хлопці, які вирішили припинити участь в операції, збирали свої речі та вантажили їх в автобус. Булашенко Діма, не зважаючи на отриману контузію, категорично відмовився залишати підрозділ і їхати до Маріуполя. Його залишили попри те, що він мав помітні ознаки важкої контузії.

До від'їзду також готувалися Олег Латошинський, він не зміг одужати від отриманої ще при першому штурмі контузії, та Богдан Зеленюк, у якого склалася дуже серйозна ситуація з хворою дитиною і була потрібна його термінова присутність вдома. Тоді якось не надали особливого значення такій дрібниці, як залишити ручний кулемет Богдана з нами. Бюрократична міліцейська педантичність переважила. У зброярці за кулемет розписувався Богдан, і повернутися додому зобов'язаний з кулеметом. Відмовники здали зброю і у супроводі заступника командира батальйону Дубовського Максима поїхали до Дніпропетровська, де були негайно звільнені. На них у Дніпрі влаштували справжнє цькування з «дошкою ганьби» в холі будівлі обласної державної

адміністрації Дніпропетровська, де вивісили фотографії тих, хто відмовився воювати, і погрожували їм прокуратурою та кримінальним переслідуванням. Але ці погрози так і лишилися лише погрозами.

Особисто я вважав, що хлопцям погрожували та принижували їх даремно. Якби їх дійсно захотіли б притягнути до кримінальної відповідальності, то я був би серед тих, хто свідчив би на їх захист. По-перше, вони добровільно пішли й здали зброю після бою, а не під час нього. Хай там що, але вони брали участь у виконанні поставлених завдань і вирішили піти вже після участі в операції. Формально до них не було й не могло бути претензій з боку закону. А стосовно моральної сторони їхнього вчинку, то і в цьому випадку я їх не засуджую. Люди не розраховували своїх сил і зламалися. А хто тоді з нас знав, з чим йому доведеться зіткнутися та як він це сприйме? Тим паче, що тоді багато хто йшов у батальйон «Дніпро-1» лише для виконання завдань з охорони громадського порядку, а тут довелося виконувати армійські бойові завдання, до чого деякі виявилися не готовими. Всі розуміли, що з подібним підходом до організації операцій шанс залишитися на полі бою більше ніж реальний. Всі люди різні. Одні вирішили йти далі. Інші вирішили зійти з дистанції. Це їхнє право. Ліпше так, аніж якби це сталося у бою. Дивно, але через деякий час дехто з цих хлопців змогли знову продовжити службу уже в полку «Дніпро-1».

Приміром, один з бійців так само поїхав зі Старобешового додому, але завдяки тому, що його мати була медичним працівником, хлопцеві зробили довідку про контузію, і йому не довелося пережити того цькування та ганьби, яких зазнали інші. Боець навіть був призначений начальником зброярки в батальйоні. На обурення з цього приводу деяких бійців керівництво поясню-

вало, що це дійсно не правильно, але тоді не було нікого, хто зміг би навести лад та організувати якісну роботу збройової кімнати. А Юра як-не-як пропрацював кілька років у збройовій кімнаті міліції... Такі от справи... Згодом його все-таки звільнили через масу зальотів, які він скоїв вже будучи начальником збройової кімнати.

Після того, як бажаючи повернутися до Дніпропетровська вийшли зі строю, комбат оголосив, що командиром другої роти призначається Мангуст замість Сидоренка, який покинув батальйон. На ніч розмістилися у вільних кімнатах гуртожитку якогось технікуму. Перед тим як лягти спати, я залишив заряджатися радіостанції та телефон біля вахтера на першому поверсі гуртожитку.

---

21 серпня 2014 року

Уранці 21 серпня на шикунанні було поставлене нове завдання. Оскільки дві попередні спроби зайти до міста не увінчалися успіхом, нам слід було приєднатися до бійців батальйону «Донбас», яким вдалося увійти до Іловайська та закріпитися на деяких опорних пунктах. Знову була сформована колона, і ми вкотре висунулися зі Старобешового у бік Іловайська. Деякі жителі Старобешового зі сльозами на очах проводжали нашу колону та хрестили вслід. Транспорт у батальйоні «Дніпро-1» був досить маневреним, і тому колона рухалася швидко. Дорогою ми обігнали колону якогось підрозділу ЗСУ, що рухалася повільно й розтягнулася на кілька кілометрів. У колоні було багато танків, техніки та вантажівок з особовим складом. Тоді ми були певні, що за підтримки такої кількості техніки й бійців ЗСУ ми за кілька годин займемо і зачистимо Іловайськ, але подальші події показали, що цьому не судилося збутися. Обігнавши колону, ми прибули до штабу перед Іловайськом і зупинилися для отримання інструкцій та наказу від генерала. Стоянка тривала близько години. За цей час по позиціях наших військ біля штабу вели не надто прицільний мінометний обстріл. Ми всі вискочили з транспорту й залягли в посадці на узбіччі дороги. Колона, яку ми обігнали дорогою зі Старобешового, так до Іловайська й не доїхала. Мабуть, у того підрозділу були інші завдання і вони прямували в інше місце.

Підбитий український танк у селищі Гرابське

Нарешті отримали команду й вирушили в об'їзд Іловайська для виходу до західних околиць міста. Спершу їхали по розбитій технікою та вибухами дорозі, а потім звернули на путівець. Власне, дорогою це було назвати важко. На шляху траплялася розбита техніка.

Як нам пояснили, це була російська техніка, що намагалася прорватися на допомогу бойовикам Іловайська. Насправді це був підбитий український танк. Минувши кілька блокпостів ЗСУ, ми прибули до іловайської школи, в якій знаходився штаб батальйону «Донбас».

Власне, сам по собі Іловайськ є невеликим містечком, все життя та інфраструктура якого вибудовувалась навколо великого залізничного вузла.

Замість пораненого Семенченка командування «Донбасом» прийняв на себе начальник штабу батальйону «Донбас» В'ячеслав Власенко з позивним Філін. Відразу ж після прибуття до школи ми отримали наказ зайняти будівлю дитячого садка й висунути кілька груп для

виконання зачистки території між школою та дитячим садком. Звільнена від сепаратистів частина Іловайська переважно складалася з приватного сектору. Місто ділилося навпіл залізницею. У другій половині міста, яку утримували бойовики, було кілька багатоповерхових будинків, парк та будівлі міської адміністрації. Дитячий садок знаходився за кілька сотень метрів від залізниці. Передбачалося зачистити всю територію аж до залізниці та закріпитися на зайнятих рубежах. Приватний сектор зачищали так само, як у Виноградному, за винятком того, що замість танка використовувалися БМП.

Кілька груп рухалися одночасно паралельними вулицями й оглядали двори та будинки. Наша група почала зачистку з крайньої вулиці, що була периметром населеного пункту. Діставшись до її кінця та перевіривши всі двори, ми вийшли на крайній спостережний пункт роти охорони батальйону «Донбас». Хлопці там досить добре окопалися й укріпилися. На цьому пункті ми трохи затрималися, оскільки одна з двох БМП, що нас супроводжували, повертаючи на наступну вулицю,

Олександр Лебідь і Олександр Крюков в Іловайську

напоролася на вкопаний в землю швелер, що стирчав посеред дороги, та застрягла на ньому. За допомогою другої БМП стягнули застряглу бойову машину і продовжили зачистку. Більшість будинків були порожніми. З початком активних бойових дій, люди, які були на боці сепаратистів, а таких в Іловайську було чимало, спішно покинули місто. В багатьох покинутих будинках знаходили друковану продукцію та атрибутику ДНР. Такі будинки вважалися ворожими, і будь-яке майно, що в них знаходилося, вважалось трофеєм, чи то автомобіль, чи газовий балон, чи каністри з паливом або набір інструментів. Дуже часто в покинутих будинках лишалися на прив'язі домашні тварини, які вже кілька днів нічого не їли. Таких собак відв'язували та відпускали на волю. По шляху руху також затримувалися цивільні особи й проводилася перевірка їх документів та огляд особистих речей. Під час зачисток у місцевого населення вилучалися мобільні телефони для перевірки на предмет підозрілих смс-повідомлень та фотографій. Згодом більшість телефонів були повернуті власникам. Місцеве населення було налаштоване насторожено. Люди були налякані постійними вибухами та стріляниною за останні кілька днів. Зазвичай, агресію та протести виявляли ті жителі, родичі яких воювали на боці терористів й змушені були покинути свої домівки через розпочату зачистку міста від незаконних збройних формувань силами добробатів та оточення міста частинами ЗСУ. Повернення міста під контроль українських силовиків означало, що ті, хто брав участь у збройному опорі, виявлялися злочинцями й не могли безкарно повернутися до своїх родин.

Просунувшись до дитячого садка, нами були вжиті деякі запобіжні заходи. Уважно оглянули всі приміщення садка, а також прилегли до нього будинки та двори.

Деякі місцеві жителі без особливого ентузіазму сприйняли факт нашого розташування у дитячому садку, розуміючи, що це може призвести до неминучого обстрілу цієї території та відкритого вогневого протистояння з «ополченцями». Місто й без того систематично обстрілювали. Всюди були помітні результати роботи артилерії. У дереві, перед входом в один з триповерхових бараків біля садка, стирчав важкий осколок реактивного снаряда, що пройшов крізь дерево та застряг в землі поруч з ним. Оскільки жителі пов'язували початок бойових дій в місті з появою українських силовиків, то вони були абсолютно впевнені в тому, що обстріли здійснювала виключно українська артилерія.

Здавалося б, наше сусідство мало їх заспокоїти, оскільки обстріли з українського боку повинні були припинитися, та деякі місцеві жителі все ж залишалися невдоволеними, і роботу артилерії по наших позиціях помилково вважали справою рук українських військових.

Деякі жінки, чоловіки та сини яких воювали на боці ДНР, обурювалися оглядами й намагалися дискутувати на тему: «Що це за війна — брат на брата». З однією з таких жінок виник конфлікт через приховування мобільного телефону. У всіх мешканців прилеглих до садочка будинків їх вилучили, щоб уникнути контактів з бойовиками та повідомлення їм про наше місцерозташування, але одна жінка сховала телефон й була помічена за розмовою. Ден у категоричній формі зажадав забрати телефон, та оскільки жінка агресивно пручалася, довелося взяти силою. Крім того, місцеве населення пов'язувало жахіття, що виражалося в закритті магазинів, відсутності питної води, електроенергії та газу з початком антитерористичної операції в Іловайську. Внаслідок обстрілів були пошкоджені лінії електропередач. З кожним днем все складнішою ставала ситуація

Заряди до РПГ російського зразку, знайдені на дворі місцевого мешканця

з питною водою та паливом. Але опору при огляді ніхто не чинив. Один старий сам покликав наших бійців і показав ящик, який напередодні ввечері до нього на подвір'я занесли кілька бородатих чоловіків й сказали, що скоро повернуться та заберуть його. У ящику виявилися заряди до РПГ-7 нової модифікації, яких не було на озброєнні українських військових.

Зачистивши таким чином кілька кварталів, ми вийшли до дитячого садка, що мав стати нашою тимчасовою базою. Дитячий садок складався із двох корпусів, де центральний одноповерховий корпус з'єднувався коридором з двоповерховим. Інших будівель, досить укріплених та здатних вмістити велику кількість бійців, у цій частині Іловайська не було. Наступного дня до нас приєдналися прибулі на

допомогу бійці батальйону «Херсон» та роти «Світязь». У дитячому садку була адміністрація, але сам заклад не працював. У підвалі будівлі дитячого садка ховалися від обстрілів місцеві жителі з дітьми із сусідніх з садком будинків. Дітей у групах дитячого садка не було.

Бійці зайняли місце, де кому більше сподобалося. Особисто я віддав перевагу приміщенню групи на першому поверсі поряд з кухнею, звідки був вихід на внутрішній двір. Спочатку влаштувався на невеликому диванчику біля вікна, розрахованому на двох, але згодом зрозумів, що вдвох спати затісно і знайшов собі місце на підлозі біля самого входу в приміщення групи. На другому поверсі було затишніше, оскільки туди знесли ліжка зі складу, але почуття самозбереження переважило. Аж надто сильно напружував свист пролітаючих снарядів. Кобзев Артем взагалі вважав за краще ночувати в задньому відсіку «халка», зручно влаштувавшись на наших речмишках. Броньований корпус «халка» міг захистити його від осколків, а в разі нагальної потреби навпроти задніх дверей знаходився вхід у коридор, що з'єднував два корпуси дитячого садка. Як на мене, то ночувати в авто було холодно, та для Артема це не було проблемою. «Халка», «бежевого» й «куку» припаркували в невеликому дворі перед входом на кухню між корпусами будівлі з метою безпеки. «Халка» Ден придумав ще і накривати, невідомо де знайденою, чорною плівкою на ніч, щоб повністю замаскувати. Так само у дворі садочка поставили й інші автомобілі батальйону. Під час обшуків у довколишніх дворах, що здебільшого були порожніми, знайшли запаси палива. У нашого підрозділу виникла проблема з приготуванням їжі. Куховарки з дитячого садка готові були нам допомогти, але в них не було на чому готувати. Газу та електрики в місті не було. Вирішили вилучити в одному з покинутих будинків га-

зовий балон. У місцевого населення відчувався гострий дефіцит води та продуктів харчування, та, незважаючи на це, люди намагалися обходитися консервацією та особистими запасами. У наших підрозділів з собою запасів було не багато і попервах доводилося використовувати те, що знаходили в покинутих будинках, а також у розкритому місцевому магазині, який господарі залишили з початком бойових дій. Місцевому населенню дозволили скористатися продуктами та водою, що зберігалися в магазині. З водою було настільки скрутно, що не можна навіть приготувати тарілку супу, не кажучи вже про те, щоб помитися чи випрати речі. У нас з собою були деякі запаси води та продовольства у вигляді сухпайків, і ми ділилися цими запасами з місцевим населенням, яке знайшло прихисток у підвалі дитячого садка. Особисто мені було щиро шкода цих людей. Особливо дітей. Всі вони стали заручниками ситуації, що склалася, але до представників чоловічої статі відчувалася постійна підозра. Вони також ховалися в підвалі, і було не зовсім зрозуміло, чому вони не покинули Іловайськ з сім'ями, коли була можливість. Бійці часто пригощали діточок солодощами, які траплялися у сухпайках. Люди дякували, та якимось нещиро. Відчувалося, що роблять це зі страху. Вони були розгублені й боялися відкрито висловлювати будь-яку громадянську позицію: сепаратистські настрої викликали підозри й були приводом для затримання українськими силовиками, а підтримка дій українських військових загрожувала тим, що можна було постраждати від бойовиків у разі їх повернення.

Трохи пізніше до нас приєдналися бійці роти «Світязь», які прибули з Маріуполя на монстроподібному КамАЗі, який Ломбард обшив листами металу в маріупольському аеропорту. Враховуючи те, що вдень була страшенна спека, і бійцям довелося подолати весь

Дмитро Будим біля монстроподібного КамАЗу, зашитого металом

шлях від Маріуполя до Іловайська в зашитому металом КамАЗі, в якому не було достатньої вентиляції, то претензії «Світязя» до конструктора цього монстра здаються цілком обґрунтованими. Але Ломбард і не думав, що його дітище використовуватимуть для перевезення особового складу на такі далекі відстані під палючим серпневим сонцем. Хай там як, але Ломбард вклав багато сил і праці в цього монстра, за що згодом один з небагатьох був представлений до державної нагороди.

Пізніше цей монстр дістався бойовикам. Незважаючи на те що Зампотилу при відході жбурнув у кабінку гранату, бойовики змогли полагодити авто та використовували його для своїх потреб.

Керівництво батальйону, в особі замкомбата Печененка та командира першої роти Гостищева, лишалося на ніч у розташуванні школи. З ними були й деякі бійці зі складу

взводів, які втратили командирів у першому бою. На ранковому шикуванні призначався відповідальний командир з числа взводних першої роти, і вони по черзі керували особовим складом, розташованим у дитячому садку, й ставили завдання для особового складу. А таких офіцерів у нас на 21 серпня залишалось двоє — Хорольський Антон і Томілович Денис. Були ще офіцери та керівні інструктори, Криворотько та Мангуст, у складі другої роти, але вони були задіяні на інших позиціях поблизу залізничних колій.

Час від часу з'являючись у школі, я мав можливість вивчити місцевість довкола неї. Під час нашого першого прибуття до школи бійці «Донбасу» рекомендували нам змінити білі розпізнавальні пов'язки на рукавах на жовті, якими були позначені самі донбасівці. Пояснювали це тим, що білими пов'язками себе маркують «сепари». Щоб з'ясувати для себе це питання, я зайшов до приміщення, де утримувалися полонені бойовики. Те, що я побачив, справило на мене сильне враження. Згодом, воюючи з ворогом, я не завжди відчував до нього ненависть чи злобу. До сильного противника іноді навіть відчував повагу. Це не заважало мені докладати максимум зусиль для його знищення. Противник намагається вбити мене, а я, в свою чергу, по змозі, знищити його. Але у мене завжди викликала почуття огиди та відрази поведінка покидьків та любителів познущатися над затриманим та переможеним ворогом. Мені здається, що при цьому люди втрачають людську подобу та перестають бути людьми. Не завидна доля полоненого. Я побачив напівголих зламаних та заляканих людей, яких було восьмеро. Не пам'ятаю, чи залишив я їм сигарету, та точно пам'ятаю, що дуже хотів це зробити. Я запитав у них, у якій формі воюють та яким чином позначають себе «ополченці» для того, щоб відрізнити себе від укра-

їнських військових? Один із затриманих відповів мені, що форма у всіх різна. У декого взагалі немає ніякої форми. Особливих відміток чи позначень теж багато хто не мали. Вигляд цих затриманих справляв гнітюче враження, і я не став надовго залишатися біля них.

У сусідньому біля школи будинку теж утримувалися троє полонених, та ці були на особливому рахунку. Це були іноземці. Один голландець, а інший начебто француз. Третій був місцевим, але його тримали разом з іноземцями. Вони утримувалися в комфортніших умовах. Як я дізнався згодом, ці троє затриманих були згодом визволені і надавали свідчення бойовикам у будівлі Донецького СБУ на полонених бійців батальйону «Донбас».

---

22 серпня 2014 року

Уранці 22 серпня на шикуванні було поставлене завдання — провести подальшу зачистку приватного сектору ближче до залізниці. Під час зачисток майже ніколи не було опору сепаратистів. Основні бойові дії вони вели вночі, користуючись темрявою, проникаючи в приватний сектор через залізничне полотно та турбуючи нас обстрілами. Після проведення зачистки в деяких занедбаних будинках на стратегічно важливих напрямках залишалися секрети, в яких позмінно вели спостереження бійці «Дніпра-1» та інших підрозділів. Оскільки я був водієм автомобіля, закріпленим за першим взводом, то до моїх функцій належало транспортне сполучення між штабом та дитячим садком, а також участь у зачистці в якості супроводу бійців. Окрім того було багато інших завдань, де необхідна була допомога «халка» — від доставки заряджених радіостанцій на зміну тим, що розрядилися, і до термінових викликів старшого по садку у штаб групи. Рух вулицями здійснювався на максимально можливій швидкості. Лише під'їжджаючи до школи, я скидав швидкість та блимав фарами принишклим у засідці хлопцям з СПГ-9¹. З будь-якого двору й на будь-якому перехресті можна було очікувати засідки або пострілу з гранатомета, і тому правила дорожнього руху я порушував систематично.

---

¹ СПГ — станковий протитанковий гранатомет.

Під час однієї з поїздки між садком та школою сталася подія, подібних якій у моєму житті траплялося чимало, і які я сам для себе відзначав, як знакові. Пролітаючи однією з вулиць, мені на шляху трапилася зграя голубів. Більшість птахів встигли злетіти, а один голуб забарився й потрапив під бампер «халка», що мчав на шаленій швидкості.

У мене тоді промайнула думка, що вбитий птах є поганою прикметою, та наступної миті голуб вирвався з-під авто й полетів вперед, обганяючи мій автомобіль. Тоді я дуже явно відчув, що цей голуб — я сам. І що я також врятуюся від неминучої біди. Я не знав тоді, що це за біда, але згадав про це після виходу з оточення. Мені рідко доводиться розповідати кому-небудь про подібні випадки з боязні здатися занадто забобонним. Маю зізнатися, що іноді я дійсно помічаю дивні речі, яким важко знайти якийсь логічне пояснення. Я довіряю цим незрозумілим почуттям, і вони допомагають мені жити далі. Знаки підказували мені тоді, що мені належить жити й після війни. Довіряючи цим почуттям, стає легше терпіти негаразди сьогодення, знаючи, що нинішні проблеми лише тимчасові, і після них життя триватиме далі.

Цього дня до школи підтягнули дві ЗУшки¹, які дістали, навіть не знаю у кого, для своїх бійців командири батальйону «Донбас». Одну з них розмістили на перехресті біля школи для контролю вулиці, що тягнулася від залізниці до школи.

Щодня ми чекали обіцяного підкріплення і не могли зрозуміти, чому нам на допомогу не можуть надійти добре озброєні та оснащені бронетехнікою війська.

Тактика зачисток була стандартною: попереду йшов дозор з кількох людей, за ним за кілька десятків метрів рухалася бойова машина піхоти, за нею — охорона бойової

---

¹ ЗУшка — зенітна установка ЗУ-2.

машини та група бійців, які здійснювали огляд будинків та дворів. Замикав процесію я на «халку». У групі також знаходився пікап «ніссан» з АГС-17, що переміщався при потребі з хвоста у фронт групи. Пройшовши певну відстань, всі зупинялися, а група зачистки перевіряла будинки та двори. Охорона спостерігала за вулицею та прилеглою територією. Після завершення роботи групи зачистки рухалися далі. При цьому підтримували зв'язок з підрозділами, які здійснювали зачистку на паралельних вулицях. До перехрестя намагалися виходити одночасно з усіх ділянок і, переконавшись, що у всіх групах все гаразд, рухалися далі кожна група по своїй вулиці. Ті групи, які виходили на проміжний рубіж раніше за інших, чекали виходу решти. Біля одного зі спалених будинків я звернув увагу на підозрілі, акуратно випалені плями в землі та траві. Хтось висловив думку, що це могли бути сліди від фосфорних боеприпасів.

На запитання цивільних, доки триватимуть обстріли та що їм робити в ситуації, що склалася, ми відповідали, що з дня на день до міста має прибути потужне угруповання ЗСУ, і після повного звільнення міста лінія зіткнення переміститься за місто. А поки що ми рекомендували ховатися в підвалах або льохах при перших ознаках обстрілу артилерією чи перебувати в будинках, якщо буде чути стрілянину на вулицях та у дворах. Тоді ми всі щиро вірили в те, що наші дії будуть підтримані армією, що приїде нам на допомогу.

Я не зовсім розумів, чому місцеві жителі не евакуювалися при наближенні бойових дій до міста, на що деякі відповідали, що причин багато. Одні не хотіли лишати без нагляду свої будинки та квартири. Іншим нікуди та нічим було їхати. Треті просто не встигли виїхати, оскільки з початком боїв на підступах до міста були перекриті виїзди, і нікому не дозволялося залишати межі

міста. Бойовики всіляко намагалися перешкоджати переїзду людей на підконтрольні силовикам України території, сподіваючись на те, що присутність великої кількості цивільних не дозволить силовикам увійти в місто та вести активні бойові дії. Поширювалися чутки, що всі автівки, що наближаються до блокпостів силовиків, розстрілюються без попередження. Тому чимала частина жителів лишалася в своїх будинках та квартирах, боячись тікати будь-куди. Поспішно місто покинули лише ті, кому дуже не хотілося мати справу з наступаючими українськими силовиками.

Того дня наша група якоїсь миті випередила інші групи, і ми вирішили почекати в одному з покинутих будинків. Поки се та те, знайшли запаси провізії в будинку та дещо на городі. Не пам'ятаю звідки, але з'явився кавун. Хтось із хлопців звернув увагу на специфічний звук, що долинав з боку північної околиці міста. Скидалося на звук руху танка, але мені тоді здалося, що це, швидше за все, працює дизель-генератор у чиемусь дворі. Хвилин за 15 почався обстріл, і ми перемістилися у льох. Хтось спробував пожартувати:

— А ось і генератор Седого об'явився.

Отже, це дійсно був танчик. І, судячи з того, що вибухи лунали десь недалеко, можна було зробити висновок, що хтось з місцевих підказував бойовикам, де саме знаходяться групи зачистки та куди слід цілитися.

Після закінчення обстрілу до нас прийшли бійці батальйону «Донбас». Це були сапери. Старшими у них були Микола Стародубцев (Борис) та Віталій Чорних (Фітіль). Чорних та його групі було поставлено завдання підірвати залізничні колії. Порадившись з Борисом, Фітіль вирішив, що без прикриття сапери не зможуть напевне виконати завдання. Хлопці запропонували взяти участь в операції з підриву залізничного полотна. Їм по-

трібний був супровід та група прикриття, оскільки шлях до залізниці пролягав місцями, які ще не промацала розвідка «Донбасу», і було не зовсім зрозуміло, що відбувається у тому районі міста. Залізниця з'єднувала Іловайськ з Харцизьком та Донецьком. Електрики не було, і електротранспорт не працював, але якимось чином сепаратистам вдавалося проганяти вагони з Харцизька в Іловайськ, і тим самим підтримувати обложених нами бойовиків. Спроби артилерії зруйнувати залізничне полотно не увінчалися успіхом, і тому вирішили підірвати дві стрілки в районі складу ПММ біля локомотивного депо. Мене, як водія, страшенно дратувала й обурювала та обставина, що, перебуваючи постійно у групі, мені відводилася роль стороннього спостерігача й візника. Тому, коли постало питання, кому йти разом з саперами, я мало не ультимативно заявив Дену, що повинен іти я. Він заперечував:

— Це погана ідея. А хто, в разі необхідності, сяде за кермо «халка», якщо раптом знадобиться швидко примчати на допомогу чи вивезти групу, яка лишилася в будинку?

— Ден, у групі є, як мінімум, два водія — Зампотил та Сталкер. Тим паче, що Сталкер скаржився на проблему з ногою, і йому сам бог велів залишитися біля «халка».

Зрештою Ден здався й ввів мене у групу супроводу. З нами також пішов наш боєць Сова Віталій, позивний Філін (не плутати з начальником штабу батальйону «Донбас»). До нього Ден завжди ставився з особливою довірою, бо Філін, як і Ден, свого часу служив строкову службу в Кіровоградському спецназі ПДВ й володів деякими бойовими навичками, яких дуже не вистачало більшості бійців «Дніпра-1». Вихід до місця підриву був схожий на проведення зачистки, з тією лише різницею, що з нами не було бойової машини піхоти та будь-якого

іншого транспорту. Спочатку на місце повинна була вийти наша група, яка виконувала роль розвідки, а потім, переконавшись, що підхід безпечний, підтягнуться сапери для виконання своєї частини завдання. На огляд будинків та дворів часу не гаяли. Трохи огляділися та перевірили територію якоїсь промзони, що прилягала до залізниці, і, намагаючись не шуміти, вийшли на місце, де планувалося провести підрив. В авангарді нашої групи йшли Борис з Деном. Дорогою Ден підказував мені, як треба правильно пересуватися по листю та гілках, щоб не здіймати шуму, а також не потрапити на розтяжку. Поруч із запланованим місцем операції знаходилась якась триповерхова будівля. Двері в неї були замкнені на ключ. На дах будівлі разом з Томіловичем заліз один з бійців «Донбасу» Мореман і, зайшовши через невеликий балкон, відчинив двері зсередини. В середині знайшли кілька радіостанцій та зарядні пристрої до них. Оглянувши прилеглу територію й переконавшись, що противника поблизу немає, Борис наказав послати двох людей на зустріч «таблетки» (автомобіль військової медичної допомоги) з групою саперів. Ден відправив нас з Філіном. Пройшовши зворотний шлях удвох, ми зустріли авто військової медичної допомоги, яку сапери використовували як транспорт. В автомобілі не було вільних місць, а на даху чи підніжках їхати не хотілося. Та й ризикованим здавалося їхати на підніжці авто, нашпигованого вибухівкою. Тому ми пояснили водієві, як доїхати до Бориса (благо це було не дуже далеко), й вирушили слідом за ними, щоб прикрити ззаду та проконтролювати ще раз маршрут майбутнього відходу групи. Поки сапери розбиралися зі своїм господарством та готували заряди, ми розосередилися довкола й спостерігали за обстановкою. Мені випало спостерігати на одній позиції разом з бійцем батальйону «Донбас» Еду-

ардом Шляковим. Як вибуховий пристрій бійці-сапери використали чотири протитанкові міни ТМ-62, посилені тротиловими шашками по чотири кілограми на кожну міну. Намагалися все робити максимально тихо, не привертаючи сторонньої уваги. І самі звертали увагу на найменший шум чи інші ознаки присутності противника. Ден кілька разів робив зауваження недосвідченим бійцям, які шумно пересувалися й лякали своїми кроками зграї диких голубів, що могло привернути до нас увагу «сепарських» спостерігачів чи розвідників.

З першого разу підірвати дві стрілки на переїзді не вдалося. Пробігаючи випадково, бродячий пес потягнув провід від машинки до заряду і детонатори не спрацювали. Фітілю довелося знову йти до зарядів та перевіряти ланцюг.

Мені дуже хотілося зняти момент вибуху на камеру, але сапери намагалися відрадити:

— Сховайся за ріг будинку! Зараз так рвоне, що буде непереливки!

Підрив залізниці в Іловайську (кадр зі знятого відео)

Та я не міг проґавити такий момент:

— Хлопці, я маю це зняти. Адже ж не щодня мені випадає нагода бути присутнім при підриві залізниці!

Повторна спроба пройшла успішно. Одночасно два гучних вибухи рознесли на шматки дві стрілки управління залізничною колією, розкидавши на сотню метрів навколо шматки рейок, шпал й великого щебеню. Насправді вибухів було чотири, але візуально вони виглядали, як два. В результаті були підірвані чотири колії, які з'єднували Іловайськ з основними містами Донбасу, та одна колія, що сполучала Іловайськ з Росією. Один з уламків рейки пролетів півтори сотні метрів і встряв у землю перед нашим пікапом, що знаходився за квартал від залізниці. Тарас Брус розповідав, що деякі осколки від залізничного полотна долітали аж до дитячого садка.

— Мені хоч взагалі в туалет не заходь. Коли не відійду, то обов'язково або «Град», або шматок рейки прилетить.

Після цього я кепкував над Тарасом:

— Брус, то ми тепер по тобі визначатимемо, коли черговий обстріл буде.

Треба відмітити, що в самому дитячому садку туалети не працювали через відсутність води, і всі користувалися «зручностями» в приватних дворах будинків, що прилягали до садка.

Раніше мені здавалося, що партизани, підірвавши залізницю, спішно покидали місце операції. Виявляється, сапери не йдуть доти, поки не переконаються, що вибух виконав завдання, і рейки гарантовано пошкоджені. Для цього Віталію Чорних довелося ще раз повернутися до місця вибуху й особисто перевірити результат. За успішне виконання цього завдання боєць 91-го полку оперативного забезпечення Збройних сил України Віталій Чорних, позивний Фітіль, згодом був заслужено

представлений до високої урядової нагороди. Після перевірки сапери склали своє спорядження в «таблетку» й вирушили на базу. Ми пішим порядком також повернулися до наших товаришів, які чекали нас в порожньому будинку на околиці міста. Услід нам гриміли «Гради», що накривали прилеглу до залізничної колії територію, намагаючись накрити тих, хто обрізав шлях із Харцизька в Іловайськ. У будинку ми переcheкали черговий обстріл. У цьому дворі мене спіткала прикрість. Коли я здавав на «халку» назад, заїжджаючи у двір, зачепив водійським дзеркалом стійку воріт і зламав його. Довелося зняти дзеркало із моторолера, що стояв тут, й пристосувати його замість рідного.

Після проведення зачистки особовий склад, не задіяний в секретах, зазвичай повертався на базу. Для забезпечення зв'язку між окремими групами використовувалися радіостанції, які доводилося час від часу заряджати. Секрети змінювалися в пішому порядку за певним графіком. Спочатку у нас не було свого генератора й тому доводилося возити станції до хлопців з «Донбасу», які займалися зарядкою акумуляторів недалеко від школи. Під час одного з візитів до радистів «Донбасу» нас застав артобстріл. Побратими гостинно почастили нас рибними консервами в маслі та чаєм, а також дозволили перечекати обстріл в їхньому укритті, що знаходилося у внутрішньому підвалі будинку, що слугував водночас і місцем, де бійці, які чергували біля зарядних пристроїв, відпочивали після несення служби. Мені мої друзі з Дніпропетровська свого часу подарували автомобільний перетворювач напруги з 12 на 220 вольт. Цей подарунок добряче виручав. Слід зазначити, що проблема з електрикою стосувалася не тільки зарядки радіостанцій. У кожного був мобільний телефон, а у декого ще й фото- та відеокамери. Гніздо прикурювача в «халка»

майже ніколи не пустувало. Що стосується інформації про те, що відбувається в зовнішньому світі, то ми були в повному невіданні. Мобільний зв'язок працював нестабільно, хоча мені іноді навіть вдавалося заходити з мобільного в інтернет та спілкуватися з друзями. Говорили, що Старобешеве обстріляли російські «Гради» і було багато загиблих серед цивільного населення. Як нам було відомо, в Старобешевому не було військових. Не вірилося, що хтось міг просто завдати ракетного удару по лікарні чи гуртожитку, в яких зазвичай перебувало багато цивільних.

---

23 серпня 2014 року

Після ранкової зачистки 23 серпня території, яка впритул прилягала до залізничного полотна, що проводилася силами всіх підрозділів, які перебували в Іловайську, стало очевидно, що тримати під постійним контролем всю територію у нас просто не вистачає людських ресурсів. Зачистити зачистили, але залишати на зачищеній території було нікого. Ми чекали обіцяну допомогу й не могли зрозуміти, куди поділася колона, яку ми обігнали ще два дні тому, та де ж обіцяна допомога? Особовий склад усіх добробатів в Іловайську налічував трохи більше 400 бійців: «Донбас» — 150 бійців, «Дніпро-1» — до 50 бійців, «Херсон» — 30, «Світязь» — 30, «Івано-Франківськ» — 30, «Миротворець» — 80 бійців, було 4 «бехи», всі з 93-ї бригади та на кожній охорона: шість бійців. Підходи до міста прикривали блокпости 39-го та 40-го БТРО. Зазначена кількість бійців не достатньо точна, але це ті цифри, які були згодом оприлюднені в офіційних заявах. Для подальшого просування через залізницю та зачистки решти міста не вистачало людей. Окрім того, до нас доходили чутки про те, що з боку Росії готується вторгнення танків на допомогу Донецьку, що на той час був майже повністю оточений. Також говорили, що підрозділи, які прикривали наші тили, періодично вступають в бої з незаконними збройними формуваннями, які намагаються розбити нашу оборону. Родичі деяких бійців

Транспорт бійців батальйонів «Дніпро-1» і «Донбас» біля залізничного депо Іловайська

здіймали галас у засобах масової інформації та влаштували пікети біля Дніпропетровської ОДА й Міністерства оборони в Києві, з метою привернути увагу до проблеми Іловайська. Головнокомандувач заспокоював мітингувальників, запевняючи, що напризволяще українських військових не залишать. У штабі заявляли, що ситуація в районі Іловайська під контролем. Антон Хорольський та Денис Томілович, розмовляючи по телефону зі своїми дружинами, намагалися їх заспокоїти і просили не здійснювати галасу через ситуацію в Іловайську. Бійці заспокоювали рідних і запевняли, що в нас все під контролем. Тримаємося. Не хвилюйтеся. Як з'ясувалося, це був той випадок, коли ЗМІ повідомляли нашим рідним і близьким достовірнішу інформацію, аніж ми її знали, перебуваючи безпосередньо в епіцентрі подій.

Ми тоді не зовсім розуміли, що таке оточення, й не усвідомлювали масштаби підготовлюваного вторгнення батальйонно-тактичних груп Російської Федерації. У той час як міністр оборони Валерій Гелетей заявив на параді

нв честь Дня Незалежності, що «антитерористична операція розвивається за планом», а командувач АТО Віктор Муженко отримав звання генерал-полковника, бойовики при підтримці російської армії перейшли в наступ, вдаривши між Амвросіївкою та Савур-Моголою у напрямку на Кутейникове—Старобешеве, і до 18:00 24 серпня перерізали трасу між цими населеними пунктами. Не пам'ятаю коли, але ми дізналися, що залізничний переїзд між Кутейниковим та Іловайськом, через який ми щоразу проїжджали дорогою із Старобешевого в Іловайськ, а також елеватор та блокпост, що знаходилися біля нього, зайнятий російськими десантниками. Ходили чутки, що Старобешеве теж зайняте військами РФ. Хтось розповідав, що нам на допомогу намагалися прорватися кілька бригад ЗСУ, але в них нічого не вийшло і вони були майже повністю розбиті.

На другий день перебування на території дитячого садка ми знайшли при зачистці будинків генератор й змогли забезпечувати зарядку радіостанцій прямо в садку, не турбуючи цією проблемою колег з батальйону «Донбас». В одному з невеликих сараїв розмістили пункт зарядки радіостанцій. Від цього ж генератора через квартиру кинули дроти в будівлю дитячого садка. Слід зупинитися на питанні забезпечення. Під час початку операції в самому Іловайську перед підрозділами гостро постали проблеми, яких заздалегідь неможливо було передбачити, та які теж потрібно було вирішувати. Для забезпечення зарядки тих же рацій та телефонів потрібні були не тільки генератори, а й мережеві подовжувачі. Окрім того, існувала проблема з побутовим газом, лампочками, електричними дротами, інструментом, харчуванням, мастилом для автомобілів та багато інших. Всі ці питання вирішувалися на місці шляхом огляду й вилучення необхідного з покинутих будинків

Бліндаж роти охорони батальйону «Донбас» біля зруйнованого артобстрілами автомагазину

та магазинів. Прямо біля школи знаходився занедбаний автомагазин, де знайшлося мастило для коробки передач «халка» й сякий-такий інструмент.

За кілька днів магазин був повністю зруйнований під час артобстрілу. Паливо знаходили в льохах, а предмети побутової необхідності — в покинутих будинках.

Спілкуючись з бійцями «Донбасу», ми знали про те, що по периметру зайнятої нами частини Іловайська розставлені сигнальні міни та розтяжки. Сапер з позивним Фітіль розповів історію про те, що, перевіряючи вранці сигнальні міни, він виявив, що дві з трьох зняті. Мабуть, на тому боці теж були досвідчені бійці, а не тільки маргінали й наркомани, як про це повсюдно повідомляє наша пропаганда. Війна вчить воювати не тільки нас. «Сепари» теж зазнають втрат, але в той же час набувають і досвіду. Фітіль розповів, що в його практиці був випадок, коли у сапера не було волосіні для розтяжки, і він поставив сигналку на мідному дроті. Вранці виявив,

що розтяжка знята, а на місці сигнальної ракети висіла табличка: «ЛОХ». Такі от іноді кумедні випадки трапляються.

23 серпня 2014 року була зроблена спроба зайняти укріпрайон, який ми штурмували 18 серпня з боку Многопілля, але тепер уже з боку міста. Ми спільно з іншими підрозділами вийшли до залізничного депо на виїзді з міста й чекали команди до наступу. Розвідка «Донбасу» намагалася прощупати підступи до укріплень бойовиків, що були комплексом оборонних споруд з чотириповерхового будинку та двох блокпостів, а ми тим часом розташувалися на території депо. Лежали на землі під деревами й жартували. Намагалися таким чином підняти один одному настрій. Хтось хотів дізнатися, як буде французькою: «Панове, я не мився сім днів». Я розважався тим, що знімав все це на відео своїм телефоном. Сам факт зйомки теж викликав жарти з цього приводу. Я вирішив тоді якось прокоментувати зйомку на майбутнє й почав ставити запитання хлопцям, хто і що ска-

Денис Томілович і Віталій Сова. На задньому плані одна з чотирьох бойових машин піхоти

Перед штурмом біля залізничного депо

же своїм коханим, коли повернеться додому. Сталкер, підвівши голову від землі, відповів:

— У мене дві коханих — дружина й донька. Перше, що я їм скажу, що дуже їх люблю.

Я поставив запитання Дену, що він скаже моїй дружині, коли повернемося, і Ден у жартівливій формі відповів, що поскаржиться моїй дружині на те, що я сильно його дістав за весь час відрядження. Сказано було дещо грубувато, та загалом вірно. Ще до від'їзду в Іловайськ ми міцно потоваришували з Денисом й планували найближчої поїздки до Дніпропетровська похрестити мою молодшу доньку Любочку. Денис мав стати її хрещеним. Але плани змінилися, і замість поїздки до Дніпра ми вирушили в Іловайськ.

Десь неподалік чути було автоматні черги. Їм відповідали з кулеметів бійці «Донбасу». Очікування скінчилося тим, що по нас почав працювати АГС-17. На території депо стали вибухати гранати. Надійшла команда прибрати техніку та

особовий склад з сектору обстрілу. Підбігаючи до «халка», я помітив невеликий вибух за п'ять метрів ліворуч від себе. Тоді ще дуже сильно здивувався, що земля зметнулася фонтаном, але звуку розриву не було чути. Лише згодом я зрозумів, що мені страшенно пощастило, що «вог», що прилетів, не розірвався, що трапляється дуже рідко.

Ми поспіхом завантажилися в «халк» й перемістилися до автозаправної станції. До нас несподівано підбігли якісь бійці й зажадали негайно допомогти транспортом. Хлопці хотіли вирахувати та ліквідувати гранатометника, який поливав депо з АГС-17. Якісь бійці, на чолі з Яциком, застрибнули в «халк», і ми помчали вздовж залізниці до західної околиці Іловайська, видивляючись в «зеленці» та прилеглій території ознаки вогневої позиції гранатометника. Між дорогою та залізничною колією нашу увагу привертала городи, густо зарослі кукурудзою, й «зеленка» вздовж залізниці, та, на жаль, ми нікого не вираховали. Я не знав тоді, хто були ці хлопці, але вони справляли враження якихось неймовірних суперменів. Спочатку мені навіть здалося, що генштаб нарешті звернув на нас увагу й надіслав кращих своїх відчайдухів зі спецназу ГУРа. Лише наступного дня побратим з батальйону «Донбас» Чуб (Олександр Дейнега) просвітив мене, що Віталій Яцик — ніякий не Джеймс Бонд з Києва, а такий же боєць батальйону «Донбас», як і решта. Після цього я зрозумів, що сміливість та відчайдушна рішучість — це ті якості, які притаманні більшості бійців цього підрозділу.

Діставшись селища Придорожнє і розпитавши місцевих жителів, чи не бачили вони нікого підозрілого й, отримавши негативну відповідь, ми з жалем повернулися до своїх.

Перемістившись з депо до автозаправки, ми чекали наступної команди. Готувалися до того, що, врешті-решт, розвідка дасть дозвіл і ми розпочнемо штурм укріпленого

«Рука дружби» від «братнього народу»

району. Коротаючи час біля «халка», я побачив недалеко від дороги нерозірваний «Град», що стирчав із землі, й сфотографував його на пам'ять про «русский мир», як символ «руки допомоги від братнього народу».

Хлопці збиралися біля автомобілів й теревенили про всілякі дрібниці, чекаючи нових розпоряджень командирів. Повз нас у напрямку школи проїхали дві БМП. Я тоді чомусь вирішив зробити кілька кадрів на пам'ять і, наблизившись до компанії наших хлопців, звернувся до Володі Парасюка, щоб поділився своїми враженнями.

— Вовчику, як повернемося додому, що ти скажеш на каналі «Інтер»?

Парасюк трохи соромився зйомки, але потім впевнено виставив «фак» та передав свої вітання всім тодішнім можновладцям України.

— Порошенко, Яценюк, Тягнибок, Турчинов, Юлька...

— А хто ж тоді президент, Володю?

— Український народ!

Згодом Володя просив скинути цей ролик йому поштою. Багато бійців тоді, коментуючи мою бесіду з Парасюком, також дуже несхвально відгукувалися про всіх тих, хто зволював тоді з наданням нам в Іловайську військової допомоги та підтримки.

До цього часу обстріл почав переміщатися від депо до заправної станції. Всім групам було дано відбій та команда повернутися в місця постійної дислокації. Після повернення в дитсадок, я, як зазвичай, накрив чорною плівкою «халк» й вирішив трохи приділити уваги своїм ногам. Хай пробачить мені мій читач за такі інтимні подробиці, але, описуючи такі моменти, мені хочеться показати, що ця проблема стосувалася не мене одного, а була типовою майже для кожного бійця. За останні кілька днів я не знімав берців й підошви на ступнях просто горіли. Потрібно було з цим щось робити, і я дав собі лад за допомогою вологих

Володимир Парасюк передає «вітання» з Іловайська всім тим, хто залишив нас без підкріплення і допомоги

Звичайна картина нічного Іловайська

серветок та дитячої присипки, яка знімала подразнення й зменшувала тертя.

Ніч звично минула під гучну канонаду. Над будівлею дитсадка кілька годин літали реактивні снаряди й гриміли залпи САУ¹. На третю ніч перебування в Іловайську це стало настільки звичним, що ми вже не сахалися від свисту снарядів, що пролітали над нашими головами.

Багато хто так розслабився, що навіть не одягали бронжилети, які за кілька днів вже стали важким тягарем. На територію дитячого садка міни прилітали, але вкрай рідко. Били головним чином у район школи. Це приблизно метрів за п'ятсот від нас. По школі арта працювала досить прицільно. Щоразу, приїжджаючи до школи, я відзначав про себе нові сліди руйнувань та остови спалених автомобілів на подвір'ї школи. Цілих шибок у будівлі ставало все менше, а пробоїн у дахах прибудов — все більше. Недалеко від школи біля перехрестя знаходився пост бійців «Донбасу»

---

¹ САУ — самохідна артилерійська установка.

Віталій Саприкин, Павло Рудич і Олександр Крюков у передмісті Іловайська

із ЗУшкою. Днями, минаючи це перехрестя, я побачив розбиту ЗУшку і поруч згорілий автомобіль. Слід зазначити, що майже всі будинки навколо школи були зруйновані. На подив, лише одна споруда практично нітрохи не постраждала — будівля туалету на шкільному подвір'ї. Все це свідчило про те, що десь поруч знаходиться коректувальник. Щоночі після артобстрілів на деякий час наставала тиша, а потім у різних частинах міста лунали поодинокі постріли. Я вже раніше казав, що так працювали коректувальники, які здійснювали галас й викликали вогонь у відповідь у свій бік для виявлення наших нічних спостережних постів та секретів. До цього явища всі вже давно звикли й не відповідали на подібні провокації, але щоразу, коли лунали ці постріли, я ловив себе на думці: «І сидить же десь поруч ця паскуда... от би вирахувати по-тихому й затримати цю наволоч, яка допомагала прицільно бити по наших позиціях». Одного разу це сталося, та про це трохи згодом.

Артилерія «сепарів» працювала по нас постійно у різний час доби. Винятки становили години сніданку, обіду

та вечері. Війна війною, а обід за розкладом. Слухаючи свист снарядів, що пролітали, мені згадувалися фільми про війну. Те, що я тоді чув, дуже скидалося на звук падаючих авіаційних бомб. Тільки в дитсадку ми розуміли, що якщо снаряд свистить, то це означає, що пролітає мимо. Якщо летітиме до нас, то ми свисту не почуємо.

Ніч на 24 серпня була останньою, коли я ночував у дитячому садку. Вночі біля транспорту у дворі завжди лишали чергового. Роль чергового виконували по черзі. Не пам'ятаю з якої саме години до якої, але тієї ночі я теж був на чергуванні. Як я вже згадував вище, вночі бойовики активізували свої дії й неодноразово здійснювали вилазки та обстріли наших розташувань для виявлення скупчення наших бійців та наступної обробки виявлених об'єктів силами мінометних розрахунків та артилерії. Зазвичай бойовики використовували поодинокі постріли для провокацій, але тієї ночі зовсім поруч із садком працював і кулемет. Дену теж не спалося і майже все чергування ми провели разом на східцях перед входом на кухню дитсадка. Несення служби вночі має свої нюанси. Ночі взагалі були дуже неспокійними. Я навіть не скажу, коли краще почувався — під час нічних обстрілів чи періодів тиші. Артобстріли заспокоювали тим, що було зрозуміло: під час обстрілу ніхто штурмувати будівлю не буде, щоб не потрапити під власні снаряди. А ось нічні затишшя напружували. В будівлі було кілька входів й занадто багато місцевих мешканців вдень вешталися в дитячому садку. Кожен з них міг виявитися бойовиком, розвідником чи їх провідником.

Дена дуже турбували лампочки й екрани радіостанцій, що світилися вночі, як світлячки, й виказували присутність бійців у секретах. Для цього старалися заклеювати світлодіоди чорною ізолентою. Ден пішов далі: копірився в приладах радіостанцій та вимикав підсвітку екранів.

У мене, як водія, була своя персональна радіостанція, але, оскільки для виконання всіх завдань рацій не вистачало, то мою віддали на пости спостереження. Мені вона, власне, була не потрібна. Я майже весь час перебував поряд з командиром свого взводу, який був обвішаний раціями, як новорічна ялинка іграшками. Одну Ден використовував для зв'язку з полковником та Доком. Другу — для зв'язку зі спостерігачами в секретах. Третю — ще з кимось. Після несення наряду я пішов спати на своє місце. Спочатку було дуже важко заснути під гуркіт вибухів та свист снарядів, але потім природа брала своє, і я провалювався у глибокий сон.

---

24 серпня 2014 року. ДЕНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Уранці 24 серпня нам прибуло підкріплення у вигляді продуктів харчування та води. Незважаючи на те що сухпаї вже досить приїлися, тоді вони здавалися дуже смачними, а ті кулінарні шедеври, які нам готували Андрій Савчук та Славик Фокін разом з куховарками з дитсадка, взагалі були з розряду ресторанних гастрономічних страв. Завдяки нашим батальйонним кулінарам у нас були, окрім сухом'ятки, ще й перші страви. Це було справжнє свято Дня Незалежності. До обіду ми займалися кожен своїми справами. Толик Супрун бортував прострелене колесо «бежевого» засобом «очманілі ручки». Тоді я побачив, як можна замінити колесо без домкрата та насоса. «Бежевого» заштовхали на першій передачі на купу дощок та цегли й підклали під раму якусь підпору. Завал прибрали, і опинився «бежевий» на підпорі. Далі справа техніки. Запасного колеса у Толика не було, і він знайшов запаску в одному з покинутих дворів.

Святковий настрій був не у всіх. Кобзеву Артему (Кобі) надійшла погана новина, що із його зарплати утримали певну суму за якийсь косяк. Отримати таку новину в Іловайську було жорстоко.

Ще вранці нас попередили, що після обіду запланований штурм укріпрайону, який ми не змогли взяти вчора та при першій спробі зайти в місто, і де залишилося лежати тіло нашого бійця Тафійчука.

До початку штурму було ще досить часу, і ми із задоволенням пригощалися подарунками, привезеними на День Незалежності.

На бетонних сходах входу на кухню сидів Вова Парасюк й підкріплювався делікатесами із сухого пайка. Бажаючи лишити собі на згадку відео з героєм Майдану, я попросив Вовчика залишити мені відеопривітання зі святом. Сам по собі Вова хлопець простий. Завжди каже те, що думає. Що б там про нього не говорили, та боягузом він не був. Можливо, розсіяний й обіцяє більше, ніж може зробити, але не падлюка. На моє прохання і спрямований на нього телефон з увімкненою камерою Вовчик, дожовуючи обід, показав жестом, щоб дав доїсти. Вітання вийшло коротким, але по суті.

Святковий сніданок Тараса Бруса на День Незалежності України на подвір'ї дитячого садка в Іловайську. Позаду нього автомобіль, названий бійцями «куку»

Володимир Парасюк святкує День Незалежності України

— Сили, здоров'я, насаги. Мирного неба над головою. І щоб менше командири наші брехали нам.

Ближче до обіду надійшла інформація від спостерігачів в секретах про те, що з боку залізничних колій помічено рух озброєних людей. Петро Клоков з іншими бійцями швидко переніс з пікапа на подвір'я свій АГС й відправив за переданими спостерігачами орієнтирами «равлика» з «вогами». На жаль, як я пригадую, дистанція до противника була занадто великою й результативною стрілянини не вийшло.

Перед початком штурму ми вирішили зробити колективну фотографію у внутрішньому дворі дитсадочка на згадку. Ден дуже рідко фотографувався та не любив потрапляти в об'єктив. Тому той пам'ятний знімок зробив саме він. Дружною юрбою ми обліпили наш пікап й зафіксували цю мить для історії.

Після обіду надійшла команда готуватися до наступу. У школі командири склали план штурму укріпрайону та намітили окремі завдання для кожного підрозділу.

Бійці батальйону «Дніпро-1». На передньому плані: Хорольський Антон (Хохол). За ним Савчук Василь (Вася). У верхньому ряду: Олексій Вовк, Тарас Брус, Олександр Лебідь (Генерал), я і Парасюк Вова. З собакою Калиниченко Ігор (Гоша). Ліворуч від Хохла з автоматом Віталік Саприкин (Зампотил) і Олександр Крюков (Фан). У касці біля машини Іван Науменко (Мамай), Євген Мітрохін і Анатолій Чабаненко. Праворуч від Хохла лежить Максим Лунев (Син Полку). У піратській шапці Петя Клоков (Петюня). Зліва від нього Андрій Добровольський (Кум), далі Віталій Сова (Філін) і Дмитро Бойко (Гурман)

Штурмові групи звичайно йшли під прикриттям броні бойових машин піхоти. У «халк» та «бежевий» традиційно навантажили боєкомплект й залишили замикати та прикривати основну групу. На базі в дитсадку залишили невелику групу охорони на чолі з Деном. В атаці на укріпрайон брали участь багато підрозділів. Перераховувати не буду, щоб не помилитися, але після захоплення двох блокпостів та чотириповерхової будівлі майже всі підрозділи, окрім «Дніпра-1» та роти «Сві-

тязь», повернулися на місце своєї дислокації. Нам треба було утримувати зайняті позиції. Мені та Толику Супруну доручили замикати колону. Після початку атаки ми мали залишатися на АЗС й прикривати тил групи від можливого нападу ззаду. Ден повернув мені мою радіостанцію, і я був на зв'язку з групою. Який же я тоді був злий на Толика! Замість того щоб залишатися зі мною, він вирішив приєднатися до групи й самостійно поїхав за групою. Толянуну тоді пощастило. Він прибув якраз тієї миті, коли основна група застрягла біля бетонних блоків першого блокпосту. Будучи того дня особливо сміливим, Толик проскочив блоки й рвонув вперед. Перед ним вискочив бойовик та випустив у лобове скло «вог» з ГП¹. Броньоване скло «бежевого» витримало вибух гранати, але стійку трохи посунуло. Толик не став чекати повторного пострілу й, утримуючи кермо правою рукою, через прочинені двері вистрілив чергою в бойовика. З огляду

Ліворуч наш «бежевий» з розбитим гранатою лобовим склом під час штурму укріпрайону

---

¹ ГП — гранатомет приствольний.

на те, що Толян лівша, йому було зручно та звично стріляти з лівої руки. Коли «сепар» впав, основна штурмова група піднялася в атаку і впритул підійшла до чотириповерхівки.

Я спочатку теж доїхав до переїзду за Толиком, але потім зрозумів, що тил штурмової групи залишиться без прикриття. Я запитав дозволу по рації у полковника залишити позицію та приєднатися до загальної групи, на що отримав категоричну відмову і знову зайняв позицію на АЗС. Спочатку було трохи незатишно лишатися самому на відкритому місці в автомобілі, повному боєкомплекту, та згодом до мене під'їхало авто хлопців з «Донбасу», яким було поставлене аналогічне завдання — прикрити тил і по можливості лівий фланг штурмових груп. У їхньому екіпажі було четверо. З усіх пам'ятаю лише Олександра Дейнегу з позивним Чуб та бійців Седого і Саланга.

З компанією стало веселіше. Хлопці були добре озброєні. Навіть ПКМ був. Нашим спільним завданням

Боець батальйону «Донбас», позивний Саланг, у районі автозаправної станції Іловайська

було контролювати проїжджаючий транспорт та бійців, а також стежити за найближчими будинками й спорудами на предмет наявності бойовиків, які там зачалися. Оскільки «халк» був заповнений боєкомплектom, я зарядив та приготував про всяк випадок РПГ-7. Свої мали визначені розпізнавальні знаки на одязі та транспорті й заздалегідь попереджали по рації про свою появу. Десь в районі «сепарських» блокпостів біля укріпу лунали постріли та вибухи. Штурмові групи під прикриттям БМП йшли в атаку. З боку бойовиків відкрили вогонь зі стрілецької зброї, й почали класти міни та «воги» у полі праворуч від наступаючої групи. Опір «сепарів» був швидко зламаний. Захоплені два блокпости та чотириповерховий будинок якогось училища чи транспортного підприємства. При штурмі з наших бійців постраждав лише Лунев Максим (Син Полку). Він входив до групи Прапора, яка першою прорвалася до чотириповерхівки. Потрібно було зачистити будівлю, і Прапор визначив порядок руху й зачистки всередині будівлі. Мабуть, Максим щось пропустив і замість того, щоб одночасно з усіма увійти в перший під'їзд, забіг у другий та отримав поранення в ногу. Це був єдиний поранений того дня. Виконавши своє завдання, дві БМП повернулися до школи. Нас заздалегідь попередили по радіостанції про їх повернення. Через кілька хвилин після них промчав наш сірий пікап-«ніссан». У ньому знаходився поранений Син Полку і тіло нашого побратима Тафійчука Сергія, якого ми нарешті змогли забрати для відправки додому.

Маленька локальна перемога заряджала оптимізмом й вселяла впевненість в остаточній перемозі. Тоді ми ще не знали, що три щільних кільця оточення вже жорстко взяли все угруповання під Іловайськом у «котел».

Микола Криворотько біля чотириповерхівки — основної бази бойовиків. На задньому плані заступник командира «Дніпро-1» полковник Печененко і командир 1-ї роти Олександр Гостищев (Док)

Згодом бійці, що повернулися додому після полону, розповідали, що російські солдати, з якими їм довелося спілкуватися, стверджували, що головні висоти між

Старобешевим та Іловайськом вони зайняли ще задовго до вторгнення головних російських військ. Вони скаржилися, що їм довелося більше тижня вести приховане спостереження без достатнього забезпечення за переміщеннями українських силовиків у напрямку Іловайська та чекати підходу основних своїх сил. Із зайнятого укріпу у гарному настрої промчав боєць «Донбасу» на віджатому невеликому тракторі. На відбитих у бойовиків блокпостах наші бійці освоювалися для оборони. Тут знайшлися два генератори та багато кинутого боєкомплекту. Мені надійшла команда від командира роти висунутися до укріпленого району для вивантаження боєкомплекту з «халка» та завантаження в нього трофеїв із зайнятих позицій. Після цього ми з «бежевим» повернулися до дитсадку, де вивантажили все добро з автівок та дочекалися, поки куховарки з Італійцем приготують обід. Доки готувалася їжа для бійців, я вантажив у «халк» необхідний боєкомплект. Бійці «Херсона» та «Світязя» були озброєні автоматами калібру 5,45 й добряче витратилися під час штурму. Для поповнення їх запасів я зайшов до них у розташування, і бійці, які залишилися у дитсадку, допомогли завантажити ящики з патронами для своїх побратимів, що лишилися утримувати та обороняти укріпрайон. Завантаживши автомобілі, ми повернулися на зайняті позиції й розвантажилися. Після цього Толик з полковником Печененком на «бежевому» повернулися в школу, а я залишився біля чотириповерхової будівлі. Підїхавши до першого від дороги підїзду, я допоміг вивантажити на перший поверх передану з дитсадку воду та боєприпаси. Поки хлопці заносили баклаги з водою в будівлю, я вирішив трохи оглядітися у дворі, прикидаючи, куди б краще буде поставити на ніч «халк». Біля шлагбаума на КПП я побачив розпухле тіло бойовика, якого наші хлопці лік-

відували під час першого штурму. Дивно, що «сепари» не забрали й не поховали свого друга. Так само дивувався й Тарас Брус, коли побачив у «зеленці» біля одного із захоплених блокпостів кілька тіл, що розкладалися, з розпізнавальними знаками «Новоросії». Старшим на захопленій позиції залишився командир першої роти Док. Він розподілив особовий склад по всьому укріпрайону, що складався з двох блокпостів та чотириповерхівки. Док залишався на одному з блокпостів, а старшим по чотириповерхівці був призначений Хорольський Антон, який в свою чергу розподілив бійців по всіх поверхах будівлі.

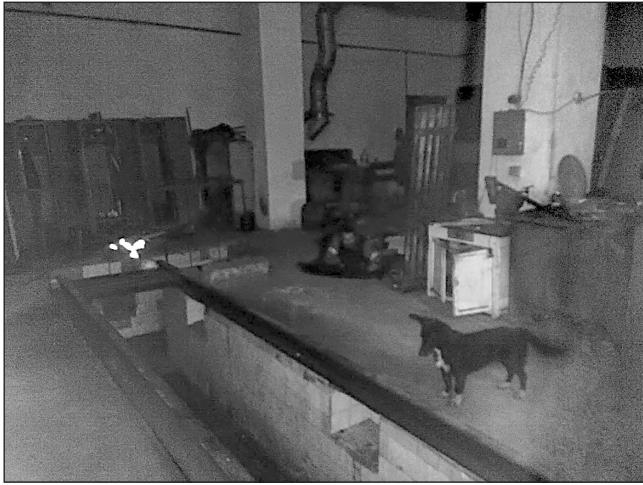
На четвертому поверсі Хохол доручив організувати оборону Владиславу Беспалько. Я, Сталкер та Союз діставали з шаф книги та клали їх на підвіконня, щоб закрити вікна від снайперів. Парасюк намагався через мобільний роутер підключитися до інтернету й дізнатися останні новини з «великої землі». Мобільний зв'язок на четвертому поверсі більш-менш працював, і Володя намагався докричатися до когось, хто повинен був смикати генштаб для відправки до нас підкріплення або витягувати нас звідси. Та Києву тоді було не до нас. Там приймали парад. Коля Спілберг десь відшукав манекен й посадив його перед не повністю закритим вікном для приманки снайпера, а сам відійшов у протилежний бік цього крила будівлі для ведення вогню зі своєї СГД. Мені треба було підготувати боєкомплект, і я спустився до «халка» за двома ящиками з патронами.

Згодом, коли ми з дружиною знімали квартиру на четвертому поверсі в під'їзді з непрацюючим ліфтом, я часто згадував ці ящики. Коли мені починало здаватися, що піднімати коляску з дитиною важко, я згадував, як тягнув ці чотири цинки з автоматом за плечима, в бронезилеті, битком набитій розгрузці та касці. Сходовий просвіт був

в кількох місцях відкритий для огляду через пробоїни у стінах будівлі. Доводилося ворушитися, щоб не отримати випадкову кулю. Тоді дитяча коляска переставала здаватися мені важкою й відразу ставало легше.

Гоша зі Спілбергом розмістилися в кабінеті у проти-лежному кінці коридору й вели спостереження біля одно-го з вікон. Завидна була можливість вивчити внутрішню структуру будівлі. Коля Спілберг знайшов десь значок артилериста й подарував мені його на згадку.

Постало питання: куди сховати «халк» на ніч? Тоді ми вже знали, що залишати авто біля будівель небезпечно. Під час артилерійських обстрілів всі автомобілі, залишені біля зайнятих будівель, горіли, як свічки. Хлопці сказали, що у внутрішньому дворі будівлі є бокси для транспорту. Самі бокси являли собою ізольовану частину цієї будівлі і впритул примикали тильною стороною до чотириповер-хівки. Туди й вирішили поставити нашого залізного коня. У боксів був лише один недолік — не було входу в саму будівлю. Для в'їзду в бокс — двоє воріт, що виходили у внутрішній двір. В одних з них були двері. Щоб потрапити в бокси, треба було з центральної частини будівлі обійти її довкола й пройти деяку відстань по відкритій місцевості на очах у противника. Обраний нами бокс був досить про-сторим. Це навіть був не один, а два бокси, об'єднаних в один. З одного боку знаходилася яма для ремонту, а інша частина приміщення майже пустувала. Перед «халком» у глибині приміщення стояла ще одна невелика вантажівка з ключами в замку запалювання. Я намагався її завести, але нічого не вийшло. Певно, чи акумулятор був розряджений, чи його взагалі не було. Перед ямою стояли півтора десятки звичайних металевих шаф для робочого одягу. На одній з металевих тумб знайшли настільну лампу, яку під'єднали до подовжувача від генератора й забезпечили освітлення в приміщенні. Док поставив завдання організувати заряд-

Бокс, у якому заряджали радіостанції від генератора. Біля
ями пес Сепар

ку радіостанцій. Генератор нам дістався в якості трофея. Бракувало дрібниці: знайти подовжувачі й запустити генератор. На підмогу мені виділили Тараса Бруса.

Освітлення до підключення генератора зовсім не було. У Бруса з собою, на щастя, був хороший ліхтар. Ми помістили генератор у ремонтну яму і все чудово організували, але виникла нова проблема. Генератор заповнював приміщення вихлопними газами, а виставити його на вулицю не було можливості. Його шум привертав би непотрібну увагу і генератор швидко вивели б з ладу. Кулі й так досить часто стукали у ворота боксу. Вибору не було, і ми лише трішки прочинили ворота, щоб не задихнутися. Та це не дуже допомагало. Тоді ми з Брусом вирішили сховатися в «халку». Залізли в авто та увімкнули кондиціонер. Якийсь час так і сиділи. Коли я вирішив вийти покурити, щоб перевірити чи зарядилися станції, то було відчуття, ніби я із батискафа під воду вийшов. Дихати було просто неможливо.

Доводилося затримувати дихання й бігти до виходу, щоб відчинити ворота. Чадний газ почав проникати у «халк». Вирішили — залишити працювати генератор, а самим переміститися в сусідній бокс. На дверях залишили «сигналку» у вигляді хитро приладнаного металевого прута, який при відкритті воріт падав й видавав сильний шум. Наше нове укриття було меншим за розміром. У ньому стояв легковий автомобіль та був диван. Також у боксі був виявлений Сепар. Так ми охрестили чорного пса, який проліз у бокс через якісь щілини в будівлі. Схоже, песик ховався тут від обстрілів. Сепар без ентузіазму зустрів непроханих гостей і спочатку постійно гарчав та гавкав. Ми поділилися з ним деякими запасами з консервів й вгамували галасливого сусіда. Наступні кілька годин дозволили нам навіть подружитися. Взагалі, до собак я особисто ставлюся доброзичливо. Вони були нашими помічниками в нічний час. Місцеве населення було попереджене, що з настанням темряви виходити з будинків не слід. Наші бійці ночами рідко кудись виходили. А собачки були дуже чутливі до будь-якого руху на вулицях та найближчих дворах і городах. Своїм гавканням вони попереджали, що, ймовірно, рухається ворог.

Диван, що знаходився в нашому новому укритті, вирішили використовувати за прямим призначенням, по черзі відпочиваючи на ньому. Крім того, необхідно було стежити за обстановкою довкола, перевіряти роботу генератора, знімати з зарядки заряджені станції й ставити розряджені, а також відповідати по радіо на запити Хохла. Першим відпочивати пішов Брус, оскільки я рано не можу лягати спати. До того ж Тарас був трохи контужений і в нього були проблеми зі слухом. Мені доводилося постійно повторювати для нього одне і те саме. Тоді я ще пожартував над ним, що, мовляв, якщо за воротами пробіжить стадо мамонтів, то Брус цього навіть не помітить. Я подумав,

що дам Тарасу нормально відпочити, а потім попрошу когось його замінити, щоб покараулили мене, поки я відпочиватиму.

Через деякий час генератор перестав працювати. Паливо начебто було, але він категорично відмовлявся заводитися. Ми вирішили, що проблема в нестачі свіжого повітря. Тримати відкритим бокс було не можна, а заряджати радіостанції потрібно. Тоді я згадав, що у мене є перетворювач з 12 на 220 вольт. Замість генератора я завів «халк» й продовжив заряджати рації. До п'ятої ранку так і протрималися. Потім Брус пішов у будівлю, а йому на заміну прийшов Женя Митрохін. Поки Брус спав, я загнувши «халк» й відчинив ворота боксу, щоб провітрити приміщення. Думав, що після провітрювання зможу знову запустити генератор, але, як потім виявилось, генератор заглух остаточно. До приходу Жені приміщення вже достатньо провітрилося, щоб там можна було нормально дихати. Мені Євген дав трохи подрімати. Час від часу до нас спускалися наші хлопці з поверхів і здавали свої рації для зарядки, а натомість отримували вже заряджені. Для доступу до нас був домовлений пароль. Ніхто без стуку та попереднього попередження не міг до нас зайти. Коли я лягав відпочивати, то просив Женю пристрелити будького, хто спробує зайти в двері без стуку та попереднього сигналу. І це був зовсім не жарт.

Після того як я трохи відпочив, ми вирішили перекусити. У «халку» зберігався взводний продуктовий запас. Щоразу, коли його використовували, то при першій можливості знову поповнювали. Проблема була з питтям. Довелося розвести невелике багаття й розігріти у металевій кружці воду. У мене з собою було кілька пакетів з кавою. Ми з Женею жартували, що в нас тут справжній ресторан. Їжа, кава, коньяк... До речі, у мене завжди з собою був коньяк. Мені його презентував Акнод. Він входив до групи

бійців другої роти, яка знайшла ящик з коньяком у льосі будинку, який вони займали в секреті між дитсадком та залізницею. Це була чудова пляшка грузинського коньяку, яку я перелив у свою похідну флягу й використовував цей еліксир виключно з медичною метою для заспокоєння, розслаблення та сну. Наших гостей з поверхів ми зустрічали, як гостинні господарі. Кожному пропонувалася їжа, кава та невеличка порція коньяку. Майже цілу ніч стрілянини не було. Я навіть кілька разів виходив з нашого укриття й оглядав околиці з ліхтарем. Попередньо зв'язувався по радії з Союзом чи Гошею і просив оглянути двір та околиці з четвертого поверху за допомогою тепловізора. У внутрішньому дворі знаходилася розподільна електрична будка та кілька поламаних вантажних автомобілів. Периметр цієї бази був огорожений бетонною огорожею. За нею в трьохстах метрах знаходилися якісь промислові будівлі. Одна з них всю ніч горіла, точніше, догорали деякі її приміщення. До них була особлива увага, оскільки звідти добре проглядалася наша будівля та весь внутрішній двір. Загалом, ніч минула відносно спокійно.

---

25 серпня 2014 року

Уранці мені надійшла команда від Хохла бути готовому виїхати на захоплений блокпост та поступити в розпорядження командира роти Дока. Тут з'ясувалося, що поки заряджалися рації, акумулятор у «халка» повністю сів. У запасі ще було двадцять хвилин, і я спробував зняти акумулятор з авто, що стояло в сусідньому боксі. На жаль, у мене не знайшлося потрібних ключів, щоб зняти акумулятор з легковика, і тоді Хохол з хлопцями спустилися з поверхів і зі штовхача завели моє авто. Я приїхав до Дока, і ми разом виїхали до школи. Дока викликав у штаб полковник Печененко. Мені було наказано залишити «халк» за квартал від школи й чекати наступних вказівок. Буквально через півгодини після нашого від'їзду з укріпленого району, почався його обстріл. Подейкували, що вогонь вела наша артилерія. Цей укріп був досить добре облаштований. Робилося кілька спроб штурму, та всі вони до 24 серпня були безрезультатними. А стратегічно це був дуже важливий пункт, що контролював дорогу між Іловайськом та штабом угруповання, розташованого біля Многопілля. Наші артилеристи, які базувалися біля штабу угруповання за містом, знали про це і щоранку обробляли укріпрайон з усіх стволів. Мабуть, в штаб не доповіли про те, що ми його зайняли, і «боги війни» за звичкою відкрили по ньому вогонь. За свідченням хлопців, які лишилися в будівлі, це було жорстко. Якби в будівлі були не гіпсокартонні, а ка-

пітальні бетонні чи цегляні простінки, то живим би звідти ніхто не вийшов. Союз зі Сталкером розповідали, як один снаряд залетів прямо у вікно й прошив будівлю наскрізь. Тільки це й рятувало. На блокпостах також були чудові бліндажі та укриття. Раніше це рятувало від обстрілів бойовиків, а того ранку врятувало наших бійців. Коли «сепари» побачили, що наша артилерія обробляє наші ж позиції, то пішли у наступ. Причому атаку організували відразу з декількох напрямків. Передові пости роти охорони «Донбасу» доповідали, що їх теж атакують. У «Миротворця» в локомотивному депо відбувалося те ж саме. Передові пости в секретах біля залізниці, в яких перебували групи Криворотька, Тугая і Мангуста, також були атаковані. Стало відомо, що неподалік дитячого садка потрапили в засідку і загинули командир батальйону «Херсон» Руслан Сторчеус і його водій Пешков Олег.

Атаки зазнала й наша база в дитячому садку. Супрун Толик саме перебував у внутрішньому дворику, коли почалася атака. Спочатку пролунали крики: «Аллах акбар!» Толик подумав, що це якийсь дурнувятий жарт. Навіть крикнув у відповідь: «Який нахер акбар?» — та коли по дитсадку відкрили вогонь з гранатометів, зрозумів, що справа серйозна. В будівлі залишалося близько дюжини бійців «Дніпра-1» під керівництвом полковника Печененка та кілька бійців «Херсона» чи «Світязя». Одному бійцю дуже пощастило. Він спав на першому поверсі біля батареї під вікном, у кінці коридору, що з'єднував два крила дитсадка. Коли у вікно влетів заряд РПГ, що зробив круглий отвір у віконному склі й пролетів через коридор, боєць прокинувся й не зрозумів, що взагалі коїться. Заряд розірвався у протилежному кінці коридору за двадцять метрів від воїна. Зовсім випадково з нашими хлопцями опинився командир «Миротворця» Андрій Тетерук, що заскочив у садочок з якогось питання. Поки особовий склад відбивав атаку, цей

офіцер викликав групу підтримки. З боку локомотивного депо на виручку поспішили бійці батальйону «Миротворець». Тоді ж Криворотько та його група отримали наказ підтримати оточених у дитсадку бійців. Відбивши атаку на залізниці, ця група зайшла через приватний сектор у тил до бойовиків, які обстрілювали дитсадок. Завдяки цьому атаку на садочок вдалося відбити, та оскільки противник переважав чисельно, а особовий склад підрозділів, які знаходилися в дитячому садку на той момент, був розпо-рошений між дитсадком, школою та укріпрайоном, то це не дозволяло надійно утримувати позицію. Реальної при-чини виходу наших солдатів з дитячого садка я не знаю. Був наказ покинути його, і бійці відійшли до школи. Після відбиття атаки група, що перебувала в дитячому садку та найближчих секретах, відійшла до школи. На інших ділян-ках ще тривали сутички. Особливо гаряче було на відбитих напередодні позиціях біля чотириповерхівки.

Ден повернувся з дитсадка до школи, і я знову пере-йшов у підпорядкування свого безпосереднього командира взводу. Цей день 25 серпня 2014 року запам'ятався мені важким відчуттям безпорадності. Хлопці в укріпі вели бій, а ми були в школі й чекали наказу. Бодай якогось! Ден був незворушний. Мене навіть трохи дратував й обурював його спокій. У нього був радіозв'язок з групою Хохла, яка відбивала атаку, і я чув всі повідомлення, що надходили від Антона в штаб. Хорольський та Крюков запитували підтримку й повідомляли про поточну ситуацію.

Мені складно говорити про те, що тоді відбувалося на тому укріпі, бо мене там не було, але я можу розповісти про те, що бачив і чув по радіоефіру, перебуваючи поруч з Деном у школі та її околицях. Хохол просив підтримки, але її не могли надати. Полковник з Доком радилися з начальником штабу «Донбасу» Філіном про надання під-тримки.

Заступник командира батальйона «Дніпро-1» полковник Печененко В'ячеслав Петрович на дворі іловайської школи

Я дуже співчував Доку. Ротний, слухаючи доповіді Фана та Хохла, а також канонаду, що лунала з їхнього боку, дуже переймався за хлопців, які там вели бій, але не знав яким чином їм допомогти. Окрім того, телефон Дока постійно розривався від дзвінків рідних та близьких Тафійчука Сергія та Харченка Романа, які розпитували про обставини загибелі бійців й питали, — де їм забрати тіла. Ставили запитання, на які у Дока в той момент не було відповідей. У цю саму мить знову йшов бій, і, можливо, саме зараз знову гинуть його бійці, за яких йому знову доведеться тримати відповідь перед їх рідними та близькими. Не хотів би я коли-небудь опинитися на його місці.

Які приймалися рішення та чи надана була допомога, сказати не можу. Хохлу з Фаном наказали тримати позицію, доповідати про ситуацію й чекати на допомогу. Ден пропонував полковнику відправити його та ще кількох бійців на «халку» на підмогу, але йому було наказано перебувати в школі й нічого не робити. Я, за своєю вдачею, людина запальна та нестримана. Тому крутився, як в'юн на сковорідці, й чекав, коли дадуть команду висунутися до Хохла, та команди не було, і мені лишалось тільки дивуватися незворушному спокою Дена, що теж хотів допомогти нашим хлопцям, але йому наказали «не смикатися» та чекати розпоряджень. То ми й «не смикалися» і слухали канонаду та безперервну стрілянину, що долинала з обложеного укріп району.

Зв'язок з Хохлом був слабким, а всередині школи його взагалі не було, тому ми з Деном перебували на вулиці біля входу у школу й повідомляли Доку про те, що його викликає Хохол. Зрештою, ситуація склалася так, що Хохлу дали команду — покинути будівлю й приготуватися до відходу з позиції. Крім Хохла на зв'язок виходив Олександр Крюков — Фан, який залишався за старшого на одному із зайнятих блокпостів. Він доповідав,

що ситуація критична і майже не лишилося патронів. Тоді мені здавалося, що я більше ніколи не побачу Фана. Разом з ним на позиції знаходилися Петро Клоков, Микола Курносенко та Кум.

Нарешті підійшов Ден і спокійно сказав, щоб я заводив «халк». З укрепу повернувся один сірий «ніссан» з пораненими. Хлопці повідомили, що відійшли від чотириповерхівки й укріпилися на блокпосту, але там місцевість відкрита, а з боку будівлі щільний вогонь. Судячи з того, що ми з Деном мчали забирати хлопців, роблю висновок, що надійшла команда відходити. Ми проїхали заправку, переїзд, та за ним повернули ліворуч до блокпоста.

Біля ближнього блокпоста стояло кілька автомобілів, а бійці ховалися за плитами та в «зеленці» від обстрілу з боку будівлі. До авто із «зеленки» та від плит підбігали бійці й займали місця в транспорті. Все відбувалося під автоматну стрілянину. Автомобілі довго не затримувалися та виїжджали у напрямку переїзду й далі в школу. До нас у «халк» також заскочило кілька бійців, і ми по-

Олександр Крюков, позивний Фан, в Іловайську

мчали під обстрілом у напрямку школи. Дорогою Ден розпитував хлопців, звідки ведеться вогонь, скільки чоловік ще залишилося, чи є серед них поранені або вбиті, та чи всі вийшли з будівлі? З'ясувавши все, Ден наказав зупинитися за заправкою і сказав хлопцям, щоб виходили і далі до школи йшли пішки, а ми розвернулися й помчали назад до блокпоста. Стрільба з боку будівлі та ліворуч за другим блокпостом не припинялася. До нас у «халк» заскочив Вова Парасюк і сказав, що нападників занадто багато й треба негайно їхати, наші бійці відійшли від чотириповерхівки і зараз з неї по бійцях, які укріпилися на двох блокпостах, ведуть вогонь бойовики. За бетонну огорожу поста ніхто не ризикував висовуватися через безперервну зливу куль. Тоді ми побачили, що наш чорний пікап, за кермом якого був Науменко Ваня, рвонув вперед за блоки. Ден скомандував: «За ним!» Я поїхав слідом за пікапом. Парасюк став кричати, що ми збожеволіли. Виїжджати на відкриту місцевість, що прострілюється, це самогубство, але вибору у нас не було. На другому блокпосту, що знаходився за двісті метрів ліворуч, ще залишалися наші бійці. Серед них були Фан (Олександр Крюков), Петюня (Петро Клоков), Кум (Андрій Добровольський) та Спілберг (Микола Курносенко). Підлетівши до них, хлопці з нашого пікапа стали допомагати грузитися бійцям, які залишилися, та прикривали їх. Я відразу розвернув «халк» на виїзд і залишався за кермом. Ден з Парасюком вибігли з машини для прикриття. У «халк» забіг Кум та зайняв місце за водійським сидінням. Ліворуч нас прикривала від чотириповерхівки рідка посадка й «сепари» не могли вести по нас прицільний вогонь, та це не заважало їм атакувати з інших напрямків. Зі свого місця я спостерігав за тим, що відбувається праворуч від «халка» через порожній дверний отвір (у «халка» не було бічних дверей — їх зламали

ще під час поїздки в Амвросіївку). Вздовж дороги була не щільна огорожа з тонких бетонних плит, між якими проступали досить широкі щілини. За однією з них я помітив рух і прямо зі свого місця випустив кілька коротких черг у просвіт між плитами, за що отримав добру порцію матюків від Кума. Гільзи летіли йому прямо в обличчя. Чи влучив я тоді в кого-небудь, не знаю. Пульс мацати було ніколи. Довго затримуватися на посту не стали. Почекали, поки хлопці погрузяться в пікап, й помчали у зворотний бік.

На щастя, вбитих чи тяжкопоранених того дня не було. З нашого першого взводу всі були цілі. А ось «халку» трохи перепало. Одне колесо повністю спустило. Може, прострелили, а може, наскочив на хвостовик від міни чи який-небудь осколок, що стирчав з асфальту. Поки хлопці допомагали Петюні, у якого була травмована нога, злізти з пікапа й ділилися враженнями, ми з Деном зайнялися пошуком запасного колеса для «халка». Своєї запаски у мене не було. Домкрат знайшли в одному з «ніссанів», а запаску — в «бежевому». Свої автівки ми ставили на сусідній зі школою вулиці біля розташування хлопців з «Донбасу», де вони заряджали акумулятори до радіостанцій.

Обстріли тривали протягом усього дня з невеликими перервами. Після закінчення одного з них керівництвом було прийнято рішення про евакуацію тяжкопоранених та загиблих. Зазвичай поранених вивозила карета «швидкої допомоги» у супроводі одного чи двох бійців, але в той момент керівництво прийняло рішення посилити супровід «ніссаном» з АГС-17 та чотирма бійцями.

За особистим розпорядженням замкомбата полковника Печененка у супровід відправили командира другої роти Мангуста, Івана Крима, Дмитра Пелипенка, Тугая

та Колю Криворотька. Тоді мало хто знав про розпорядження Берези, і сприйняли їх від'їзд як втечу. Пізніше, під час зупинки колони в Агрономічному, Вова Тугай не знав з ким першим почати бійку, бо кожен називав його боягузом, гадаючи, що він сам по собі поїхав зі школи, прихопивши АГС та кілька «равликів» до нього. Від недостатньої інформованості і через надмірну емоційність ми тоді, можливо, не зовсім справедливо ставилися до Володі Тугая. Згодом він героїчно проявив себе при виході з оточення, за що був відзначений керівництвом батальйону.

Обстановка в місті та довкола нього загострилася й подібні заходи безпеки при супроводі автівок з убитими та пораненими вважали доцільними. Якщо раніше поранених доправляли у лікарню Старобешевого, то тепер про це не могло бути й мови. Щільне кільце надійно замкнулося навколо всього угруповання під Іловайськом, і проїзд був закритий. Тепер вивіз був можливим лише до Многопілля. Через обладнані на дорогах блокпости «сепарів», котрі охоронялися переважно «ополченцями», пропускали лише авто з убитими. Деяких наших поранених бійців переховували в таких автівках й провозили через оточення. Іноді бойовики обстрілювали з автоматів кузови автомобілів, щоб переконатися, що серед убитих немає живих бійців. Деякі хлопці, яким довелося пройти цим маршрутом в автомобілях, заповнених убитими побратимами, ділилися своїми емоціями та переживаннями. Це було страшенно принизливо, що ти не можеш нічим відповісти бойовикам, які обстрілювали кузов, бо не в змозі навіть поворухнутися від ран та не маєш під рукою бодай гранати.

«Газель» з пораненими, авто із загиблими та пікап супроводу встигли вчасно від'їхати від школи, оскільки відразу ж після їхнього від'їзду знову відновився обстріл.

Вважаю доречним лишити тут свідчення Криворотька Миколи, що супроводжував авто з пораненими та загинувшими хлопцями. Оскільки він став свідком подій, які, як на мене, мали важливе значення для доказу присутності російських військ під Іловайськом. Автомобілям, що виїхали зі школи, вдалося подолати цей шлях і виконати завдання по супроводу, не зробивши жодного пострілу, але коли вони прибули в Многопілля, то зрозуміли, що ця ділянка обстрілюється й атакується не менше, ніж сам Іловайськ. Можливо, це відбувалося через велику концентрацію сил ЗСУ та штабу з командуванням, яке керувало всією Іловайською операцією. Коли «двохсоті» та «трьохсоті» були вивантажені, екіпаж пікапа з бійцями «Дніпра-1» попрямував до штабу, щоб доповісти про виконання завдання та підзарядити радіостанції. Хлопці збиралися повернутися в місто, але біля штабу їх зустрів командир батальйону Береза Юрій Миколайович. Він кожного з них обійняв і сказав, що радий бачити їх живими. Далі хочу залишити спогад Миколи без змін:

— Саме від Берези ми почули підтвердження того, що ми потрапили в оточення російської регулярної армії, доказом чого були дев'ятеро російських десантників, які потрапили в полон ЗСУ (їх на той час вдалося переправити до Києва, щоб допитати та показати ЗМІ). Після нашої розмови комбат підвів нас до карти й сказав, що завтра наша група потрібна для проведення розвідки та візуального виявлення бронетехніки й самохідної артилерії ворога, а також для можливого збору доказів присутності російської армії на цій ділянці. Нам поставили завдання не їхати в Іловайськ, а розміститися в зайнятому раніше нашими бійцями будинку, який знаходився у приватному секторі поруч з позиціями ЗСУ, і вранці наступного дня вирушити в розвідку на ділянку, позначену на карті комбатом як місце ймовірного переміщення російських регулярних

військ. Був уже пізній вечір, але обстріли з «Градів» та артилерії не вщухали. Ми розмістилися у відведеному для нас місці, і я змінив собі пов'язку й обробив рану, яку отримав від осколків ворожого ВОГ-25¹ у перший день нашого штурму в Іловайську. Рана була легка, але почала гноїтися через нерегулярну обробку. В нас була ще година для чищення зброї та приведення спорядження до ладу, перш ніж заступати в наряд. На той час давалася взнаки звичка до обстрілів та втома, і ми спали кожен у свій час, навіть коли вночі починався обстріл.

Не встиг я поміняти колесо, як почався черговий обстріл. Зазвичай під час обстрілу ми намагалися знайти найбезпечніше місце. Щоразу це було щось нове. Коли обстріл заставав нас біля донбаського генератора, то хлопці нам гостинно пропонували льох всередині будинку. Коли біля школи, то там було кілька підвалів та спортзал. Під час зачисток чи оборони другого поста користувалися льохами. Іноді, як в останньому випадку, біля «халка», надійного сховища поблизу ніде не було і тоді особливо вибрати не доводилося. Поруч з нами стояв чи то ЗІЛ, чи то «Урал», і ми дружньо сховалися під ним. Я дуже добре запам'ятав цей обстріл. Почалося все з прильоту мін, а потім десь в небі майже над нашими головами я почув такий самий звук «салюту», як уночі у Виноградному. Касети. Лежачи під заднім мостом вантажівки, намагався вгадати — долетять заряди до землі чи розірвуться в повітрі? Пощастило. Гріміти почало, не долітаючи до землі. Коли обстріл трохи вщух і ми вилізли з-під авто, я зрозумів, що пощастило нам двічі. Вантажівка, під якою ми ховалися, була навантажена боекомплектom та каністрами з паливом. Крім того, прямо біля автомобіля стояв наш генератор, який забрали з дитячого садка. Його ніколи

---

¹ ВОГ-25 — граната гранатомета.

Щоденні «подарунки» бойовиків — хвостовики від 120-мм мінометних мін

не глушили, бо завжди була необхідність заряджати акумулятори до радіостанцій та телефони. Після короткої перерви обстріл знову відновився, але ми до цього часу вже встигли зайти у школу.

До цього дня медики працювали в прибудові навпроти школи. Там надавали першу допомогу і за потреби оперували поранених бійців. Після серії жорстких та прицільних артилерійських обстрілів, було прийнято рішення перебазувати обладнання й поранених у безпечніший підвал школи. Наші хлопці допомагали лікарям та санітарам переносити речі, лежачки, медикаменти та поранених. Надвечір пройшов сумний слух про те, що нашу артилерію біля штабу генерала Хомчака прицільно накрыли і в них дванадцять «двохсотих». Того вечора ми дізналися, що й під Маріуполем загострилася ситуація. Російська техніка перетнула наш кордон, і Новоозовськ більше не контролю-

вався нашими військами. Стало відомо, що прикордонного пропускного пункту за Новоазовськом більше немає, як і блокпоста на виїзді з міста. Особливо невтішною була звістка про те, що бійці «Дніпра-1» Олександр Мітягін та Дмитро Пермяков потрапили в полон під Новоазовськом і подальша їх доля невідома.

Тієї ночі нам сказали розташовуватися в спортивній залі. Постіль без витребеньок. Каремат під спину замість перини. Бронежилет під голову замість подушки. Кітель замість ковдри. Що ще потрібно, щоб солодко поспати? Але виспатися не вдалося. Близько опівночі знову почався обстріл. І все б нічого, але цього разу поцілило у вантажівку з боекомплектom, що стояла неподалік. Від оглушливого гуркоту посипалося скло, і мені здалося, що вся будівля зараз обвалиться. Ден спав під зовнішньою стіною під вікнами ліворуч від мене. Від оглушливого вибуху він відскочив у куток, де спав Прапор. Я підвівся, не тямлячи спросоння, що робити, але глянувши праворуч на Союза зі Сталкером, які навіть не поворухнулися й продовжували спати глибоким дитячим сном, теж завалився на бік і заснув.

---

26 серпня 2014 року

Це був один з найтрагічніших днів, проведених нами в Іловайську. Ранок почався відносно спокійно, але ближче до обіду відновився обстріл. Почалося все, як звичайно, з кількох мінометних розривів навколо школи. На жаль, тривале перебування під обстрілами притупляє відчуття страху й пильності. Вже звикаєш до того, що вибух у 50 метрах від тебе майже безпечний. Часті «безпечні» розриви притупляють пильність та інстинкт самозбереження. Не у всіх, але у більшості. Мене з першого дня перебування в Іловайську дивували деякі бійці, які принципово не одягали бронежилети та каски. Серед бійців «Донбасу» був один майор Ніколов з позивним Лермонтов. Про нього відгукувалися як про філігранного гранатометника. Здатний дива творити з АГС-17. Так от, його майже ніколи не бачили в бронежилеті чи касці. Скажете безпечність? Можливо. Але людина, яка пройшла не одне бойове зіткнення й змогла зберегти собі здоров'я без індивідуальних засобів захисту, так не вважає. У таких людей своя логіка. Хтось вважав себе «заговореним». Хтось (як я, наприклад) філософськи ставився до питань життя та смерті і думав, що життя та смерть в руках Божих, і ніхто до Нього не запізниться й завчасно не потрапить. Якщо судилося померти, то ніякий захист не вбереже, а якщо не судилося, то носити на собі зайвий вантаж не має сенсу. Але у мене з цього приводу були свої «забобони».

Ще перед відправкою до Маріуполя я дуже чітко почув вимогу... навіть не знаю, як це й назвати... назвемо це внутрішнім голосом. Так от, цей внутрішній голос мене попереджав, щоб я ніколи не нехтував бронезилетом. Не знаю чому, але я завжди дотримувався правила не знімати захист повсякчас, окрім годин відходу до сну. А під час ночівлі в боксі на укрпрайоні я його взагалі не знімав. На жаль, всупереч вищезгаданим думкам, найчастіше справджувалася стара народна мудрість, що береженого й Бог береже.

У внутрішньому дворі навпроти входу до школи, на розі барака, в якому утримувалися полонені, майже завжди сидів один з бійців «Донбасу» з позивним Мега та кип'ятив самовар. Будь-коли можна було підійти до нього й налити окропу для чаю чи кави. Він майже ніколи не залишав свого місця. Навіть під час обстрілів артилерією. Я часто бував біля школи і пам'ятаю, як Мега постійно чаклував над своїм самоваром. Він був схожий на шамана, що виконує якийсь таємничий обряд під час бомбардувань. Важко сказати, чому він так робив. Мабуть, у нього було своє бачення ситуації та ставлення до подій навкруги.

Щоб зрозуміти людину, треба бути досить близьким та дуже уважним. Але кого в наш суєтний час цікавить, що болить чи клекоче в душі у ближнього? Хто такий Мега? Прокуратов Максим. Звичайнісінький боєць «Донбасу», який нічим, здавалося б, не відрізнявся від інших. Лише згодом хтось згадає, що Мега був унікальною людиною, єдиним у батальйоні, хто підшивав комірець. Міг завести й поїхати на всьому, що мало кермо. Що, будучи трохи незграбним, вирізнявся душевністю і, як багато інших щиросердних людей, був трохи нещасним. Скаржився, що й життя важке, і здоров'я ні до біса...

Побратими Меги згадували згодом: «Якось вранці, прокинувшись в поганому настрої, Мега сів на ліжко, наїжачився і заявив одному з побратимів: «Швидше б мене вбили, як же остогидло все...» Депресуха на хлопця напала не на жарт. Треба було щось робити: заварив йому кави, намазав бутерброд згущеним молоком (любив він згущене молоко), намагаюся жартувати — ні, не допомагає. І тут опля! Осінило! Дістаю складаний ніж, який Мезі дуже подобався, кажу: «Не переймайся, братухо, у мене є для тебе подарунок. Тримай на згадку». Збадьорився.

Звичайна людина, втомлена життям, зі своїми радощами й печалями. І ось він вирішив прожити життя, кинувши виклик болячкам, страху, життєвим проблемам та негараздам. Прожив недовго, але яскраво.

Здавалося, що для нього не існує нічого важливішого в навколишній дійсності, окрім необхідності забезпечити кожного спраглою кип'ятком для чаю чи кави. Комусь він здавався сміливим. Комусь — нерозважливим. Мені він здавався якимось ритуальним жерцем, що виконує свою місію, і впевнений, що поки не завершить її, йому нічого не може загрожувати, перешкодити або ж змусити відволіктися від своєї справи. Схоже, 26 серпня 2014 року його місія завершилася.

Все почалося зі звичайного мінометного обстрілу, до якого вже багато хто звик і вважав це нормальним станом речей. Міни лягали в радіусі 100—150 метрів від школи. Одні бійці палили біля спуску в підвал, інші стояли в проході біля виходу зі школи. Мега, як завжди, слідкував за самоваром. Деякі бійці виходили зі школи на позиції. Хтось повертався з позицій у школу. Звичайний рух. Хорольський Антон із Савченком Васею вийшли на подвір'я, де на лавці сидів Савчук Андрій. Поруч з Мегою біля самовара, окрім Хохла та Васі, було ще кілька людей. І раптом у двір прилетіла та сама міна...

Госпблок на дворі іловайської школи. В помешканні праворуч утримувались затримані бойовики

Якщо бути абсолютно точним, то мін було не менше чотирьох. Судячи з щільності та швидкості прильоту мін, стріляли з 82-мм автоматичного міномета «Васильок». Перша вибухнула недалеко від розбитих автобусів. Швидше за все, вона була пристрільною, але залишила великий осколок у задній пластині бронежилета Віті Савченка. Вітю жбурнуло на землю. Підвівшись з колін, він обмацав себе й переконався, що цілий. До нього підбіг Хохол з Васею, готові надати допомогу. Переконавшись, що з Віктором все гаразд, вони попрямували до Меги, а Вітя пішов до входу у школу, біля якого на лавці сидів Андрій Савчук. Після вибуху першої міни боєць батальйону «Донбас» Сімка, що опинився у дворі школи, мало не матом намагався загнати всіх всередину будівлі, та його послухалися не всі. Закінчуючи чистити автомат на вході в шкільний підвал біля згорілої «газели», Андрій Савчук глянув на Вітю Савченка, що підійшов до нього, і побачив, що у того в задній пластині бронежилета залишився досить великий осколок від міни.

— У тебе осколок стирчить в броніку. Давай витягну, — запропонував Андрій, — ну ж бо, повернись.

Віктор встиг лише відвернутися, і саме цієї миті прилетіла друга міна, що вибухнула за кілька метрів від нього і влучила в імпровізований стіл, де стояли Хохол, Вася, Мега та ще кілька бійців. Антон загинув відразу ж... Василю вибухом перебило обидві ноги, осколок прошив потилицю прямо під каскою та пробив голову наскрізь... Одному бійцю «Херсона» Максиму Жекову відірвало нижню щелепу й відкинуло бездиханне тіло ближче до входу у школу. Гриші Правосеку спочатку пощастило, бо він відійшов на кілька кроків убік від столу, щоб поговорити по телефону. Цей же вибух кинув Вітю об стіну школи й важко поранив Андрія Савчука. Дві наступні прилетіли практично одна за одною, зрешетили осколками Гришу Правосека та поранили в шию Віктора.

Один вибух миттєво забрав життя чотирьох бійців та важко поранив ще стільки ж. Смерть Хохла, Васі та Меги була миттєвою. Ми з Деном тоді знаходилися на першому поверсі в холі школи. Крик, стогін й заклики допомогти занести пораних спонукали багатьох кинутися до виходу й надавати допомогу постраждалим. Санітар, який кинувся на подвір'я до бійців, що постраждали після перших двох вибухів, також був важко поранений. Першим із двору в школу Олександр Крюков з Прапором занесли Гришу Правосека. При цьому Прапор отримав осколкове поранення в плече. Гриша здавався безнадійним. Непритомний і весь в крові. Здавалося, на ньому живого місця немає. Потім внесли Савчука Андрія. Він виглядав значно краще. У нього були численні осколкові поранення в живіт. Андрій був досить важким хлопцем, і ми з Деном допомогли хлопцям занести його у хол школи. Там відразу з пораних знімали каски, розгрузки, бронезилети та зброю. Огля-

дали рани й надавали першу допомогу. У підвалі школи працювали медики, які теж поспішили наверх до поранених.

Андрій Савчук, на відміну від Гриші Правосека, був притомним, і його стан не викликав побоювань за його життя. Він розмовляв, допомагав зняти з себе зайві речі і лише зрідка скаржився на біль. Згодом я дізнався, що Андрій після транспортування до Дніпропетровська впав у кому і більше з неї не вийшов. Осколки вразили майже всі життєво важливі органи черевної порожнини. Він помер практично на руках своєї матері в лікарні Дніпропетровська. Коли всі поранені надійшли до рук медиків, ми з Деном вийшли у двір і побачили сумне видовище. Навколо місця, де ще кілька хвилин тому стояв самовар і бесідували наші товариші, лежало чотири «двохсотих». Промацавши пульс на руках і шиї у Хохла та Васі, Ден зрозумів, що їм вже не потрібна допомога. Вони були не з нами. Те ж стосується і двох бійців з інших батальйонів. Мабуть, міна вибухнула прямо під ногами Меги, бо він лежав на спині, зрешечений осколками, і в нього була відірвана нога...

Смерть хлопців здавалася такою безглуздою. Лише вчора вони вийшли цілими та неущкодженими з такого запеклого бою, а сьогодні хтось за кілька кілометрів від нас пустив міну, і їх не стало. Ще кілька хвилин тому вони були поруч з нами, жартували, спілкувалися, ділилися враженнями про вчорашній бій, цікавилися, о котрій буде обід. А зараз — це мертві тіла. Для них війна скінчилася. Я ходив біля них і не відчував, що це лежать мої побратими. Це вже були не вони. Хлопці пішли, виконавши свій обов'язок та покладену на них місію. «Дніпро-1» втратив ще двох сміливих бійців.

Через деякий час обстріл знову відновився. Після трагічного випадку з хлопцями у дворі бажаючих вільно

розгулювати вулицями під час артобстрілу значно поменшало. Наступне бомбардування застало нас з Деном біля згорілої «газели» на розі будівлі. Ми забігли в найближче укриття, яким виявився підвал школи. Смерть наших побратимів справила сильне враження на всіх інших наших хлопців. На деяких обличчях було чітко видно стан безнадійності та страху. Одні намагалися заглушити в собі це почуття за допомогою алкоголю. Для інших це було шоком й змушувало ще сильніше обурюватись на все керівництво. На тих, хто, на їхню думку, вчасно не віддали наказ на вихід. На тих, хто влаштував парад у Києві й чхати хотів на нас в цьому проклятому Іловайську. На тих, хто віддавав накази, а сам не брав участі в штурмах. Для деяких настала повна безнадія. Знову стали проявлятися паніка і настрої поразки. Дивлячись на таких хлопців, я подумав, що для них війна теж закінчилася, бо ані бажання, ані сили, ані волі до опору долі у них вже не було. На щастя, таких було небагато. Я навмисно не стану називати імен. Я впевнений, що ці люди, вийшовши з Іловайська й продовжуючи жити далі, носять не тільки нагороди, а й почуття провини за проявлені тоді легкодухість та слабкість. Що стосується мене особисто, то хочу зізнатися — мені теж було страшно. Я належу до тієї категорії людей, які дуже чутливі до настроїв, що створюють навколишні люди. Перебуваючи в підвалі школи й слухаючи п'яне скиглення, сам переймався відчуттям повної безнадії. Я розумів, що це не правильно. Що не можна зараз піддаватися цьому почуттю, бо воно деструктивне і веде тільки до поразки й загибелі. Розумів, що лише в тверезому та адекватному стані можна розсудливо міркувати та знаходити правильні рішення для виходу з ситуації, що склалася. Підсвідомий страх не тільки паралізує, а й змушує робити вчинки, які ще далі віддаляють від на-

дії на порятунок. Глушачи цей страх спиртним, боєць перестає адекватно реагувати на команди командира, а часом їх просто ігнорує.

Може, хтось буде шукати виправдання людям, які зловживали спиртним в ті дні, виправдовуючись, що з огляду на важку психологічну ситуацію таких людей можна зрозуміти. Що в них не було іншого вибору. Та як же тоді бути з тими, хто, перебуваючи в тих же умовах, знаходив у собі сили тримати оборону й виконувати поставлені завдання? Якби не вони, то ніхто не дожив би до виходу з Іловайська. Та й виходу ніякого не було б.

Я пам'ятаю розгублені обличчя командирів, які, дивлячись на моральний розклад деяких бійців, не могли знайти тих, кому можна було б довірити виконання того чи іншого завдання. На щастя, більшість бійців поводитися адекватно та не втрачали розуму.

Спілкуючись зі своїми товаришами, я намагався хоч трохи пробудити в них почуття оптимізму. Одним з «козирних тузів» моїх аргументів була приказка: «Якщо Господь кого покличе, то хто Йому відмовить? А якщо не покличе, то без Його волі ніхто до Нього не потрапить». Коли я вимовляв це вголос, то мої слова стосувалися не лише моїх товаришів, а й мене самого. Переконаючи інших, я переконував та укріплював в цій думці самого себе. Легко філософствувати, сидячи в затишному кріслі під теплим пледом перед каміном та з сигарою в зубах. Легко бути сміливим, коли поруч немає небезпеки й ніщо не загрожує. Тоді я теж боровся зі своїм страхом, і безмежно вдячний тим людям, які тоді змогли вивести мене з того пригніченого стану та сповнили силою і вірою в неминучість благополучного виходу з тієї складної ситуації, в якій ми всі опинилися. Перший з них — мій командир взводу Денис Томілович. Він був менш чутливим до настроїв поразки та вважав себе певною мірою

«заговореним». Можливо, це була його захисна реакція від страху. Йому взагалі не можна було показувати свій страх, він — командир, і на нього дивилися ми. «Страху немає, бо я невразливий і буду робити все, щоб перемогти та вийти із найскладнішої ситуації», — міркував приблизно так Ден. Ще 23 серпня, коли кільце навколо нас тільки починало стискатися, Денис пропонував полковнику Печененку розглянути можливість вийти з міста та путівцями вирватися з «котла», але полковник не міг з цим погодитися:

— Є наказ триматися, і ми будемо його виконувати. Зрештою, «Донбас» тримається, незважаючи на втрати. Хіба ми можемо їх покинути?

Більше до цього питання не поверталися.

Ден дійсно справляв враження заговореного. Коли ми під його керівництвом переміщалися під обстрілом, то почувалися в цілковитій безпеці й беззастережно виконували його команди. Іноді під час руху він різко зупинявся й наказував: «Стояти!» — і всі завмирили як укопані. Тоді перед нами свистіли кулі. Потім Ден знову командував: «Швидко за мною!» — і ті, хто трохи забарилися, помічали, як дуже близько від них лягають кулі, й прискорювали біг. Мені завжди здавалася трохи кумедною звичка Дениса носити, не знімаючи, на голові кепку. Навіть під каскою. Навіть вночі. Завжди. Козирок кепки, що стирчить з-під каски, часто викликав у мене посмішку. На козирку кепки завжди був пристебнутий ліхтарик, який Денису подарував наш боєць Віталій Саприкін. Ден мало кому про це говорив, але мені зізнався, що не знімає кепку тому, що під нею у нього знаходиться його особистий оберіг — маленька іконка Божої Матері. Вона була в нього вже давно і, за його словами, постійно рятувала в найбезнадійніших ситуаціях. Не можу сказати, що він був надто побожним, але, поза всяким сумнівом, був людиною віруючою. У всякому разі,

Іловайська школа 25 серпня 2014 року

шанобливо ставився до всього, що стосувалося питань релігії та віри. Від самого початку нашого знайомства Ден зник до того, що я ніколи не їв без подячної молитви, і він завжди чекав її закінчення, щоб приступити до їжі. Він взагалі іноді жартома називав мене взводним пастором. Щоразу, коли «халк» куди-небудь виїжджав, я голосно питав у своїх пасажирів: «Православні є?» — на що у відповідь завжди лунало дружне: — «Є!» Після чого я вимовляв напутнє слово: «З Богом!» — що вже стало традицією, і лише тоді ми рушали в путь. Напевно, у кожної людини є свої маленькі секрети, що стосуються забобонів, які в певні моменти життя впливають на наші погляди та вчинки, оберігаючи (у чому ми цілком впевнені) від випадкової чи цілком реальної біди. Чим частіше нам вдається вибиратися зі складних ситуацій з волі випадку, тим міцнішою стає віра в оберігаючу силу персональних амулетів та оберегів. Мабуть, ця віра часто допомагала Денису уникнути всіляких бід та небезпек в його житті. Його впевненість у своїй невразливості вселяла впевненість і тим, хто був поруч з ним, і тому ми всі намагалися завжди якомога ближче

триматися біля свого командира. Підтвердженням цього був той факт, що досі в нашому взводі не було жодного пораненого чи вбитого.

Для себе я зробив однозначний висновок: щоб подолати страх, потрібно йти йому назустріч. Тоді він відступає, і в людини з'являється імунітет від цієї напасти. Наступного разу він вже не має такого впливу доти, поки людина не зіткнеться з сильнішим його проявом.

Тіла загиблих повантажили в один автомобіль, а поранених розмістили в «газелі». Хлопці допомогли занести та акуратно покласти в кузові «газелі» Андрія Савчука, Гришу Правосека, Савченка Вітю та інших поранених. Всі були притомними і, незважаючи на серйозні поранення, не справляли враження безнадійних.

Після від'їзду автомобілів з пораненими до Многопілля продовжився обстріл школи. Щойно він припинився, почали надходити повідомлення про те, що по всіх позиціях, які займали наші батальйони в межах міста, почалася

Гриша Правосек перед евакуацією, зліва — Олексій Вовк

атака. На всіх поверхах школи бійці займали позиції для відбиття нападу.

Шкільними партами затулялися вікна, щоб закрити огляд класів з боку вулиці. Місцями бійці вибивали шибки, щоб зручніше було вести вогонь по наступаючих бойовиках. У холі школи бійці теж групувалися біля вікон та колон для відбиття нападу, тримаючи під прицілом підступи до будівлі й центральний вхід. Навколо школи були встановлені укріплені позиції, які утримували бійці роти охорони батальйону «Донбас». Всього організували чотири таких пости. Під час атаки на школу вони першими прийняли на себе удар бойовиків.

Командири підрозділів, що знаходилися в школі, ставили завдання бійцям, які, згідно з отриманими розпорядженнями, займали місця всередині будівлі. На всіх поверхах у класах та коридорах бійці організовували вогневі позиції. Ті, хто займали ці позиції, готувалися відбивати напад, а решта чекали у коридорах, щоб за потреби замінити своїх товаришів, яким потрібно було перезарядитися

Гріємося на сонечку... На передньому плані Олександр Лебідь (Гернал), у бандані — В'ячеслав Фокін

До бою готові...

чи поповнити боезапас. Особовий склад бійців «Донбасу» в школі після відходу з дитсадка поповнився бійцями «Дніпра-1», «Херсона», «Світязя» та «Івано-Франківська». Коли бойовикам вдалося вибити два з чотирьох передових постів перед школою, виникла загроза штурму школи з боку вулиці. Приватними дворами бойовики все ближче й ближче підбиралися до будівлі школи.

Проходячи шкільними коридорами й класами, я зловив себе на думці, що обстановка навколо мене дуже знайома. Десь я все це вже бачив. Саме тоді чітко згадався мій дитячий сон. Мені дуже рідко сняться сні. Та коли вони до мене приходять, то це майже завжди запам'ятовується. Ще у другому класі я бачив себе в повній бойовій екіпіровці в будівлі школи. У класі сиділи діти, а я в чорному береті й з великим кулеметом ходив по школі. Коли я був маленьким, то чітко відчував, що я когось захищаю в школі під час війни. Сон снився мені в абсолютно мирний час, і тоді важко було собі уявити, що колись почнеться війна. В учня другого класу не було розуміння, з ким ця війна,

але було відчуття, що на нас напали, і я бороню школу від невідомого ворога. До речі, цей сон я згадував не лише в іловайській школі. Вперше він мені згадався в далекому 1993 році, коли я потрапив служити в 810-у бригаду морської піхоти в Севастополі. Саме тоді у мене з'явився чорний берет, і я став штатним навідником модернізованого кулемета Калашникова...

Знаходячись на третьому поверсі школи, я запам'ятав кумедний випадок з Колею Курносенком. Він взагалі був дуже інтелігентною людиною без шкідливих звичок. Раніше його позивним був Коваль через захоплення виготовляти холодну зброю з осколків реактивних снарядів, та згодом його прозвали Спілбергом за те, що він постійно носив з собою портативну відеокамеру й фіксував те, що відбувається. Ще в Маріуполі Микола створив і виклав на ютубі кліп «Ніж з осколка “Граду”», який всім дуже сподобався. У коридорі школи, як я вже говорив, знаходилися бійці, які повинні були при необхідності підміняти тих, хто знаходився у класах, чи відбивати напад з вікон коридору, які виходили на протилежний бік школи.

Згоріла машина на дворі іловайської школи

У центрі фото Олексій Рубець (Акнод), праворуч від нього Микола Курносенко (Спілберг) у коридорі школи

Бійці сновигали туди-сюди, і один з них, пробігаючи повз, звернувся до Миколи:

— Сигарети не знайдеться?

На що Микола відповів:

— Я не палю, бо це дуже шкідливо для здоров'я.

Коля сказав це звичайним тоном, без будь-якого натяку на жарт, але боець засміявся:

— Знаєш, сигарета зараз найменше з того, що може вбити.

Щоб якось підняти собі бойовий дух, один із бійців, які знаходилися в коридорі третього поверху, почав співати. Його стали підтримувати й інші бійці. Я вже не можу точно пригадати, що це були за пісні, але, мабуть, саме відтоді я не можу байдуже слухати гімн України. Коли він починає звучати, я рефлексивно приймаю стройове положення й притискаю руку до серця.

Спустившись на перший поверх, побіжно звернув увагу на дітей. Може мені здалося, але щоразу з'явля-

ючись у школі, я бачив одних і тих самих хлопчика й дівчинку років п'яти. Діти постійно бігали по холу школи й гралися на сходах, що вели в спортзал школи. Поруч з ними майже завжди були мама або дядько. Дітворі ніколи не плакала і, як мені здалося, сприймала все навколишнє, ніби якусь гру. Навколо них бігали дорослі дядьки та тітки у військовій формі і зі зброєю. Часто щось кричали й гралися у «лікаря» з іншими дядьками. Коли щось починало гриміти й гуркотіти на вулиці, багато хто з дядьків поспішали спуститися сходами вниз. Підігруючи дядькам, хлопчик з дівчинкою з пустотливою спритністю, намагаючись випередити одне одного, спускалися у підвал й сиділи там разом з усіма, граючись іграшками, поки мама чи дядько не дозволяли їм знову піднятися нагору.

Саме тоді трапився випадок, що справив на мене незабутнє враження. Незважаючи на обідній час, бойовики зрадили своїй традиції та не зупинили бій. Обстріл школи продовжувався. У цей час на першому поверсі в їдальні запрошували до столу. Це був найбільш незвичний обід у моєму житті. Перший поверх. Величезні вікна, що виходять на взятий в облогу бойовиками бік школи, біля яких зайняли позиції бійці. З боку вулиці йде справжній бій. По залу між колонами незворушно походить старший по столовій і спокійним голосом, як вихователь у дитячому садку, робить зауваження бійцям, які отримували тарілки з їжею та при цьому не вимили рук... Не вимили рук!!! Цей чоловік у білому халаті поводився так, ніби за вікном немає бойовиків. Нібито гучна стрілянина його взагалі не стосується. Наче в шкільній їдальні не бійці, які відбивають атаку на школу, а молодші школярі. Ми з Денисом отримали свої порції й присіли під однією з колон, від гріха подалі, і з подивом та захопленням спостерігали за цим

Діти в іловайській школі

чолов'ягою. Будь-якої миті у вікно могла прилетіти черга з куль чи постріл з гранатомета, а цей чоловік дбав про те, щоб мікроби не потрапили в наші організми через брудні руки. До речі, треба віддати належне медикам. Це справжні герої. Я чув від бувалих вояків про те, що ще в Афганістані повстанці намагалися у першу чергу ліквідувати саме медиків. Якщо підрозділ залишався без досвідченого лікаря, то бійці могли загинути від якоїсь лихоманки чи втратити боєздатність від дизентерії.

Після обіду ми знову піднялися на третій поверх і деякий час перебували там. Була дана команда «приготуватися» тим бійцям, у яких у наявності були підствольні гранатомети. За командою вони підходили до вікон і залпом накривали приватний сектор перед школою, де були помічені бойовики. Один з таких моментів згодом тиражували всі новини завдяки відчайдушним репортерам та фотографам, які були з нами в Іловай-

ську. Після відстрілу ГП ці бійці поверталися в коридор для перезарядки, а хлопці, які знаходилися на вогневих позиціях, відкривали вогонь з наявної стрілецької зброї. Потім знову висувалися гранатометники й продовжували працювати бійці з автоматів та кулеметів. Таким чином вдалося зупинити наступ на школу. Бойовики відійшли на безпечну для них відстань й продовжили обстріл школи з підствольних гранатометів. Також по школі продовжували працювати снайпери. Коли з боку сепаратистів припинялася стрілянина зі стрілецької зброї, починався обстріл школи з мінометів. Водночас тривала атака на два тих, що залишилися, передових пости бійців «Донбасу». Один з постів запросив підтримку й поповнення боєкомплекту. Полковник Печененко поставив завдання нашому взводу висунутися до другого поста й піднести хлопцям патрони.

Не можу не зупинитися на одному незвичайному моменті. Тоді біля школи я вперше помітив якусь вражаючу особливість в поведінці деяких місцевих жителів. Згодом я неодноразово спостерігав подібну картину, але тоді це сталося вперше і я був просто приголомшений. У розпалі бою, коли між школою та підступаючими через двори приватного сектору бойовиками велася небаяка перестрілка, можна було побачити, як не далі, як у сусідньому зі школою кварталі деякі місцеві жителі, наче й не було нічого, копирсалися у своїх дворах та городах. Деякі роз'їжджали вулицями на велосипедах, навідуючи знайомих. Складалося враження, що люди знаходяться в якомусь іншому вимірі. Ніби тут розташований павільйон з декораціями і ведеться зйомка якогось бойовика, а місцеве населення з цікавістю спостерігає за грою акторів. Для них начебто й не існувало вибухів та руйнувань, і ці люди абсолютно не відчували реальної небезпеки. Дві протиборчі сили б'ються не на

життя, а на смерть, а обиватель їде собі на велосипеді й думає, що все, що відбувається, його абсолютно не стосується. Він не є учасником конфлікту і вважає, що йому нічого не загрожує. Значно пізніше я спостерігав подібну поведінку у жителів Чермалика. Під час обстрілу люди виходили з будинків і з цікавістю спостерігали, як на сусідське подвір'я прилітає 82-мм мінометна міна. До того відразу ж після прильоту всі дружно йшли до сусіда й оглядали воронки та сліди руйнувань, а місцеві хлопчачки наввипередки бігли до місць розривів, щоб першими викопати хвостовик від міни й поповнити ним свою колекцію. Тож і не дивно, що, повертаючись додому, ми бачимо цілком байдуже ставлення більшості наших співгромадян до цієї війни. Якщо люди, які живуть між молотом та ковадлом, не розуміють, що йде війна, то що тоді казати про тих, хто живе за кілька сотень кілометрів від зони конфлікту?

Другий пост знаходився в двох кварталах на північ від школи. Разом з Деном до нього вирушили Акнод

Бій на другому посту роти охорони батальйону «Донбас». Праворуч — Андрій Добровольський (Кум)

(Олексій Рубець), Кум (Андрій Добровольський), Якут (Олег Бірюк), я і ще кілька людей, та я не пам'ятаю, хто саме. У кожного в руках були ящики з патронами чи «вогами». Шлях від школи до поста пролягав відкритою вулицею. Підійшовши до поста, ми разом з бійцями «Донбасу» прикривали вогнем й відбивали напад на пост. Коли стрілянина з боку бойовиків трохи вщухла, ми перемістилися у двір приватного будинку, що знаходився поруч з постом.

Пізніше туди підтягнулися Борис з «Донбасу», Фітіль та хлопці з поста, які заходилися заряджати принесеними нами патронами кулеметні стрічки. Разом з нами в тому дворі опинився й фотограф «Лівого берега» Макс Левін. Завдяки Максиму відео оборони цього поста поширилося по всіх ЗМІ. У дворі була велика німецька вівчарка, яка настільки звикла до шуму бою, що абсолютно не реагувала на постріли та вибухи, як втім, і

Старший стрілок-кулеметник батальйону «Донбас» Павло Петренко (Банні) відбиває атаку бойовиків

Рідкісні хвилини затишшя... На передньому плані — автор книжки, позаду — Олег Бірюк (Якут)

на бійців, які вільно пересувалися по двору. Бойовики неодноразово намагалися вибити цей пост, але щоразу отримували гідну відсіч.

Ніколи не забуду, як героїчно й сміливо воювали бійці «Донбасу». Не знаю їх позивних, але запам'яталася мить, коли бойовики майже впритул підібралися до поста й кричали: «Аллах акбар! «Укроп» здавайся!» На що один з бійців «Донбасу» відповідав: «Пішов на х...!» — і жбурнув у «сепарів» гранату, а після вибуху почав поливати з кулемета. Тоді я відчув, що перебуваю в чудовій компанії. З такими побратимами й померти було не страшно. Для мене багато бійців «Донбасу» стали взірцем сміливості, витримки й героїзму. Поруч з такими людьми мимоволі заряджаєшся їх оптимізмом та сміливістю і стаєш таким, яким хотів би сам себе бачити.

Після кожної невдалої спроби штурму бойовики відступали і починався мінометний обстріл позиції. Періоди штурмів та обстрілів так часто повторювалися, що ми вже наперед могли передбачити подальші їхні дії. Так... «сепари» припинили стріляти? Отже, зараз підуть міномети та АГС. Ми заздалегідь переміщалися в будинок або льох у дворі, ховаючись від чергового мінометного обстрілу. Перебуваючи в укритті, рахували розриви і виходили назовні, лише виждавши хвилину після останнього вибуху. В погребі знайшли кілька банок з дуже смачним соком, яким із задоволенням тамували спрагу. Після обстрілу знову виходили на позиції й відбивали нову атаку.

Під час чергового обстрілу ми з двору зайшли в будинок і випадково виявили стартовий пістолет. Це наводило на думку про те, що господар будинку має відношення до коректування вогню бойовиків. Виявивши документи та побачивши фотографію господаря будинку, один з бійців згадав, що цей чоловік частенько з'являвся в школі і наразі знаходиться у шкільному сховищі, куди зазвичай ховалися від обстрілів жителі сусідніх вулиць та дворів. Треба зазначити, що часто обстріли можна було передбачити заздалегідь. Як тільки помічалось масове переміщення цивільних в укриття або сховища — будь певен: через кілька хвилин розпочнеться обстріл. Місцеві бойовики попереджали своїх родичів про майбутню небезпеку, а ті, в свою чергу, попереджали своїх сусідів.

Що стосується підозрюваного коректувальника, то відомості про нього були передані по рації у штаб. Окрім стартового пістолета були знайдені патрони до мисливської рушниці, але самої рушниці знайти не вдалося. Підозрюваний, почувши, що його розшукують, намагався втекти зі школи, але був затриманий. Слід відзначити ще один факт. Люди, які ховалися у шко-

Роман Зіненко (Седой) і Денис Томілович (Ден), він же Славутич-1, під час короткого перепочинку

лі, особливо не контролювалися. Всім бажаним, після формальної перевірки паспортних даних, дозволялося переховуватися в будівлі школи від бомбардувань. Вони могли вільно перебувати як у сховищах, так і на першому поверсі школи. Всі офіцери та командири мали рації при собі, віддавали накази та отримували інформацію у присутності цих же місцевих жителів. Будь-який місцевий житель, який перебував у школі та мав вуха, міг вільно чути все, про що йшла мова в радіоефірі. Саме тому підозрюваний коректувальник дуже швидко дізнався про свій розшук та спробував втекти. Можна з упевненістю стверджувати, що багато хто з місцевих жителів були джерелом витoku інформації зі штабу школи, що добряче ускладнювало нам усім життя. Про подальшу долю коректувальника не писатиму, бо подекували різне, проте я не стану стверджувати того, при чому не був присутній особисто або в чому не впевнений. Ко-

рекувальників та снайперів люто ненавиділи обидві сторони, бо саме ці дві категорії людей є основною причиною втрат живої сили. Доля викритих та затриманих коректувальників дуже незавидна.

За двором цього будинку був город, а за ним, власне, закінчувалося місто й простягалося поле. За полем, за півкілометра від нас була «зеленка». Сапер Віталій Чорних казав, що в тій «зеленці» він розмістив сигналки та «монки», але від них перестав надходити сигнал. Слід пояснити для необізнаних, для чого це робилося. Сигнальні міни встановили для подачі сигналу про те, що в «зеленку» зайшли бойовики. Разом з сигналками встановлювалися оборонні міни спрямованої дії, що спрацьовували від електродетонатора. Сигнальні ракети давали зрозуміти, що пора замикати коло та приводити в дію міни. Фітіль хотів сходити перевірити ланцюг по кабелю, але його відрадили, оскільки прохід по відкритій місцевості під обстрілом був занадто ризикованим та недоцільним.

На підмогу посту відправили підкріплення у вигляді БМП та групи супроводу, до складу якої входили бійці з

На допомогу бійцям другого поста йде підкріплення

Сергій Алещенко, позивний Прапор, у бою

різних батальйонів. Це було зроблено дуже своєчасно й допомогло остаточно відбити атаку. Якийсь час снайпер намагався вести вогонь, але БМП прицільно відпрацювала його позицію, і снайпер замовк. Атака була успішно відбита. Щоправда, при розвороті БМП пошкодила одне з укриттів поста, споруджене зі шпал, і придавила цими самими шпалами бійця «Донбасу» Юрія Михальського, який знаходився в укритті. Побіжний огляд показав, що життєво важливим органам нічого не загрожує. Ребра були цілі. Як пізніше розповів сам Юра, пробило губу (з неї юшила кров). І, як виявилось згодом, поламало два шийні хребці. Ну й контузило zarazом (так медики пояснили).

Коли всі атаки бойовиків були відбиті, і в нашій присутності не було потреби, нам надійшов наказ повернутися до школи. Як з'ясувалося трохи пізніше, Віталій Чорних

все-таки зміг відновити сигнал до спрямованих мін. У «зеленку» за містом проникли «сепарські» розвідники, не зачепивши прихованих сигнальних ракетниць, що дуже дивно для «шахтарів». На щастя, надійно приховані міни вони не помітили. Коли ця група у складі шести-семи бойовиків виявила себе, почавши обстріл другого поста, Фітіль привів у дію міни направленої дії й ліквідував чотирьох бойовиків. Згодом був поранений кулеметник «Донбасу», і Віталій попросився зайняти його місце. Випустивши два короби патронів короткими чергами, він вразив ще трьох бойовиків. Після відбиття атаки Фітіль зміг встановити ще три групи протитанкових мін у восьмистах метрах на захід від школи.

Поки Ден отримував нові вказівки, я ще раз спустився у підвал школи, де панувала повна безнадія.

Влад Безпалько (Союз) і Роман Зіненко. Очікуємо команду на вихід із Іловайська

— Ми всі помremo. Нам гаплик.

— Ми гарматне м'ясо. Тепер точно кінець. Всі командири пі***аси...

— Раніше забиратися треба було.

Такі от настрої панували в підвалі школи. У цей день стало очевидним, що для нас ситуація значно погіршилася. Бойовики отримали очікувану підтримку й тіснили нас. Але падати духом не можна. Потрібно було підтримати своїх товаришів.

— Та все нормально, хлопці. Нагорі у нас не ідіоти сидять. У Києві та штабі розуміють, в якому ми зараз становищі, і я впевнений, що вживаються заходи для надання нам допомоги. Викрутимось. Особисто я знаю, що помру у мирний час, тому з цієї халепи ми обов'язково виберемося.

Сам я не був впевнений в тому, що казав, але дуже хотів в це вірити. І хотів підбадьорити цією вірою тих, хто втрачав надію.

З кожним днем ситуація тільки ускладнювалася й було очевидно, що жити нам залишається все менше і менше. Особливо після штурму школи та другого поста було відчуття, що жити лишилося не більше півгодини. Я це розумів, так само як і всі інші, але побувавши поряд з людьми, які дійсно проявили показову мужність та героїзм, мимохідь заразився їх сміливістю, й виникло бажання продати своє життя якомога дорожче. Який сенс сидіти в підвалі, де тебе, як собаку, закидають гранатами? На непотрібне скиглення та благання про помилування ніхто не зважатиме. То краще вже перед тим, як віддати Богові душу, забрати з собою ще когось із ворогів за компанію. Кінець все рівно однаковий. То принаймні постараюся скористатися можливістю померти, як людина. Думок про перемогу тоді вже не було. Найкращим виходом здавалося гідно померти поруч з гідними бійцями. Саме тієї миті

прийшло розуміння того, що дуже багато речей, яким раніше приділяв забагато уваги й часу, є такою незначною дрібницею, що стало трохи прикро через те, що ще зовсім недавно вони здавалися мені такими важливими. Я відчув, що страшенно хочу почути голос матері, з якою іноді сварився й сперечався через дрібниці. Я знайшов місце, де більш-менш стерпним був сигнал мобільного зв'язку, та зміг додзвонитися до матері. Як завжди брехав, що у мене все гаразд, і що я плещуся в морі під Маріуполем. Не хотілося її нічим засмучувати. Потім зловив себе на думці, що, можливо, недобре піти з життя не примирившись з братом. Останні півроку ми з ним майже не спілкувалися, посварившись через якусь дурницю. Зараз всі ці суперечки здавалися взагалі незначущими. Телефонувати не став, але відправив йому повідомлення з проханням пробачити, якщо щось не так. Поговорити з дружиною тоді вже не встиг. Я завжди намагався спілкуватися з рідними саме в перервах між обстрілами, щоб вони не чули пострілів та вибухів.

У той самий час наші бійці з Многопілля висунулися на розвідку. Згодом Спартак згадував:

«О 8.00 моя група зібралася й висунулася на нашому пікапі в заданий квадрат. У бій ми звичайно ж не повинні були вступати. Наше завдання — тільки візуальне виявлення та передача координат штабу для відпрацювання артилерією. Але, про всяк випадок, у кузові нашого автомобіля все ж був АГС-17 з трьома повними «равликами», плюс у кожного з нас, окрім основного озброєння, були «мухи» — одноразові гранатомети РПГ-26 та РПГ-22. Селище Многопілля отримало таку назву, тому що воно та вся найближча територія були оточені безліччю полів, які розділяли лісопосадки. Ми переміщалися від поля до поля, попередньо пішки прочісуючи лісопосадки дозорною групою (щоб автомобіль

міг проїхати за нами вздовж «зеленки», не потрапивши під обстріл якоїсь ворожої розвідгрупи). Двигун нашого пікапа працював тихо, але його кузов був сріблястим, тому він легко впадав в око навіть з невеликої відстані. Попередньо зафарбувати кузов зеленою матовою фарбою не було змоги, бо ми й гадки не мали перед Іловайською операцією, куди ми їдемо та чим будемо займатися (командування до останнього мовчало, щоб запобігти витoku інформації). Тому нам довелося переміщатися обережно розвіданим шляхом. Коли дозор ішов вперед, пікап разом з іншими переховувався в лісопосадці. Ми пройшли досить далеко, але складність полягала в тому, що за посадками, що розділяли поля, не було видно, що відбувається на сусідньому полі. Було чути залпи гармат, але досить далеко. Аж раптом ми почули шум руху бронетехніки та автотранспорту поблизу нас. Негайно зайнявши позиції в посадці, ми побачили, що по ґрунтовій дорозі їхала колона з трьох вантажівок, а на поле, з яким межувала наша посадка, виїхала БМД-2¹. Машина зробила коло й поїхала за колоною на максимальній швидкості. Вся ця техніка була без жодних прапорів, лише намальовані білі кола на бортах. Саме про ці маркування противника на техніці нас попереджало командування. Та й БМД-2 була цьому підтвердженням. Цю гусеничну бойову машину використовують тільки повітряно-десантні війська країн колишнього СРСР. Я це знаю, тому що сам особисто проходив строкову службу в 25-й повітряно-десантній бригаді. Та й хлопці з моєї групи: Мангуст, Тугай та Пілот, які теж служили строкову службу в ПДВ, зробили такий же висновок. В українських ПДВ вони теж залишилися на озброєнні після розвалу Радянського Союзу, але наших десантників в Іловайську не було, оскільки всі українські аеро-

---

¹ БМД-2 — бойова машина десанта.

мобільні бригади були задіяні на Луганському напрямку. В Іловайську ЗСУ та батальйони МВС використовували БМП-2 та БТР-70, але не бойову машину десанту. Відповідно було зроблено логічний висновок, що це машина Збройних сил Російської Федерації. Проте у нас, як і раніше, не було прямих доказів, що це була армія РФ.

Ближче до вечора 26 серпня наша група отримала наказ повернутися в Многопілля. Саме цього дня кількість обстрілів по наших позиціях у цьому селищі була значно меншою. Після повернення ми відразу ж спорядили наново наші рації на загальну частоту. Приблизно за годину після цього по радіозв'язку прозвучали численні відгуки про те, що прямо на приховані позиції ЗСУ рухається невідома колона бронетехніки без прапорів, з ворожими розпізнавальними знаками (білими колами з боків). Всі відразу ж взяли зброю, зайняли свої бойові розрахунки та приготувалися відбивати атаку, бо не сумнівалися, що це противник. Колона нахабно їхала на нас так, ніби навіть не підозрювала про позиції української армії на цій ділянці. Після того як з «Рапіри» бійці ЗСУ знищили перший МТЛБ, зав'язався бій. Колону противника розстрілювали з усієї зброї, що була в наявності: ручних гранатометів, стрілецької зброї, протитанкових гармат і т. д. За час ведення бою були знищені три бойові машини МТЛБ. Від детонації боєкомплекту у них зривало башти, а ті, хто сидів всередині та на броні, миттєво вирушили на той світ. Їхній танк, який на той час був ще на ходу, намагався зробити маневр, але невдовзі він також був виведений з ладу. Бій закінчився лише під вечір. Спалена техніка російської армії ще довго горіла. У тому, що це саме росіяни, вже ніхто не сумнівався. Не можуть колишні шахтарі, охоронці, автомийники та зеки, навіть якщо вони раніше служили в армії, проявляти таку взаємодію й маневри під час обстрілу. Для цього потрібні місяці, може й роки,

Олег Бірюк, позивний Якут

проведені в навчаннях. Не кажучи вже про те, звідки в них взялася модернізована російська техніка.

Почався черговий артобстріл. Ден спустився у сховище й повідомив, що нам поставлене нове завдання. Екіпажу «халка» потрібно висунутися до залізничного депо та допомогти бійцям «Донбасу». Боець батальйону «Донбас» Володимир Бабенко, позивний Фагот, збирався зробити постріл з ПТРК з даху одного з будинків депо по «сепарському» танку, і йому потрібна була допомога. Яка саме допомога була потрібна, я так і не зрозумів. У піднятті ПТРК на дах ми участі не брали. На дах з Фаготом піднявся тільки Ден, та про все по черзі.

До групи, яка повинна була висунутися в депо до Фагота, крім Дена входили Гоша, Кум, Прапор, Союз, Сталкер, Якут, Філін і я. Я хотів, щоб з нами пішов Акнод, але він спізнився. А чекати особливо часу не було: ми виходили зі школи під час мінометного обстрілу. Дуже вчасно добігли до авто й від'їхали від місця стоянки. Бо через кілька секунд міна прилетіла практично в те місце, де стояв «халк». Тоді я ще раз переконався, що Бог є, і, судячи з

Ігор Калиниченко, позивний Гоша

усього, Він дуже нас любить. До депо доїхали без пригод. «Халк» залишили біля пожежного автомобіля під стіною одного з будинків і чекали, коли Ден з Фаготом закінчать свою справу. На жаль, полювання на танк не вдалося. Відстань до нього була занадто великою, і керована ракета не поцілила.

Поки ми чекали свого командира, до нас підійшов якийсь незнайомий чоловік й наказав висунутися до п'ятиповерхового будинку. Ми проігнорували його наказ, оскільки не знали цю людину. З нами не було нашого командира Дена, а він наказав залишатися на місці й чекати його повернення. Екіпаж «халка» звик підкорятися тільки своєму командирові. І хоча тон і виправка чоловіка, який віддав нам наказ, свідчили про те, що це бойовий офіцер, ми не могли піти й залишити свого командира. Пізніше з'ясувалося, що цим офіцером був Крайнов Анатолій Анатолійович, позивний Дід з окремої групи «Купол», що складалася з ветеранів морської піхоти, офіцери якої взяли на себе роль коман-

дирів середньої ланки в батальйоні «Донбас». Фагот зі своїми хлопцями зробили свою справу, і Ден повідомив, що нам поставили нове завдання: змінити бійців «Донбасу», які зачистили два п'ятиповерхові будинки біля депо. Ми повинні були зайняти одну з двох будівель та утримувати її. Коли ми переходили залізничні колії біля депо, командир гранатометного відділення гранатометного взводу спеціального призначення батальйону «Донбас» доброволець, сержант Грицьков Анатолій Васильович, позивний Камаз, що нас супроводжував, радив бути дуже уважними й підказував, де стоять розтяжки, щоб ми випадково не підірвалися. Одна з розтяжок була цікаво натягнута приблизно на рівні грудей — абсолютно невидима тонка волосінь від стрілки на колії аж до ангара.

Нам категорично не рекомендували займати дах. З нього відкривався чудовий огляд, але була дуже велика ймовірність потрапити під обстріл. Нам радили зайняти п'ятий поверх цієї хрущовки і вести спостереження за містом з висоти. Будівля вже була перевірена та зачищена бійцями «Донбасу», і нам залишалося тільки вибрати зручну позицію й організувати спостереження.

Наблизившись до цих двох будівель, ми побачили, що вони заселені, але місцеві жителі вважали за краще не залишатися в квартирах, а спустилися у підвал. Ці дві хрущовки майже не зачепили обстріли. Лише в кількох місцях були помітні ушкодження від мін. За невеликим винятком, навіть шибки в будинках вціліли. Це наводило на думку, що в цих будинках жив хтось, кого дуже шкодували й не проводили обстріли будівель. Незважаючи на досить зручне розташування, бойовики не зайняли ці будови, щоб не викликати вогонь артилерії на себе та не наражати на небезпеку місцевих мешканців. Така неприхована турбота свідчила про те, що бойовики бережуть

ці будинки, і тут, певно, живуть ті, хто, маючи можливість бачити зверху більшу частину міста, допомагали «сепарам» коригувати вогонь по наших позиціях. Денис запросив одну з жінок пройти з нами двома під'їздами та вказати квартири, з яких виїхали мешканці. Оглянувши будинок, Ден вирішив зайняти четвертий поверх. Згодом вкотре справдилась проникливість й передбачення Дена. Наступної ночі був проведений обстріл будівлі «Градом», і реактивний снаряд попав у квартиру п'ятого поверху, який спочатку планувалося зайняти для спостереження. Майже всі квартири четвертого та п'ятого поверхів були нежилими. Дві суміжних квартири четвертого поверху були об'єднані в одну та мали вихід в обидва під'їзди. Це дозволяло здійснювати перехід з одного під'їзду до іншого, не виходячи з будинку. Бійці були розподілені таким чином, щоб вести спостереження навколо всієї будівлі, а також контролювати обидва сходових проходи в обох під'їздах. За розпорядженням полковника наша група була посилена Прапором, якого поставили заступником Дена. Організували графік зміни спостерігачів, а Ден з Прапором по черзі контролювали загальну ситуацію, даючи один одному час для відпочинку.

Настала ніч. Освітлення в будинку й на вулицях міста не було. Єдине джерело світла — місяць, не давав місту поринути в суцільну темряву. Мій пост спостереження розташовувався в кімнаті однієї з кутових квартир будинку. З кімнати був вихід на зашкленний балкон, частково пошкоджений вибухом. Кімната була посічена осколками від міни. Мабуть, міна влетіла в зашклене балконне вікно й вибухнула в кімнаті. Відсутність слідів крові свідчила на користь того, що це сталося, коли мешканців квартири не було. В кімнаті також знаходився великий пластиковий бідон з водою. Балкон теж був засипаний битим склом, якимись речами й залишками

поламаних жалюзі. Там же стояла якась бочка, присипана зверху чи то тирсою, чи то трачинням. Можливо, після прильоту міни скалки від заскленого балкона присипали цю бочку.

Місто поринало в нічний морок. Темрява здавала-ся частиною тієї темної сили, яка отримала серйозну підтримку й запекло намагалася атакувати нас вдень. З настанням темряви загострювалися відчуття зору та слуху. Кожен шерех чи звук кроків біля будинку привертав особливу увагу. Гавкіт собак, що розливався час від часу в різних частинах приватного сектору свідчив про те, що вночі не спиться не лише нам. Іноді доводилося пересуватися з глибини кімнати на балкон і назад, щоб контролювати територію поблизу будинку. Рух кімнатою завжди супроводжувався скреготом битого скла під ногами. Всі ми, хто знаходився в будівлі, намагалися не створювати зайвого шуму, щоб не переривати чуйний сон товаришів, чия черга була відпочивати перед несенням служби. Я, наскільки це було можливим, змів знайденим віником бите скло з підвіконня та підлоги в одну купу, щоб противний хрускіт битого скла під ногами не різав вухо. Сидячи в глибині кімнати, можна було бачити більшу частину приватного сектору та підступи до міста за ним з західного боку. Цілу ніч майже по всій лінії горизонту навколо нас ми спостерігали по чергові запуски сигнальних ракет, які вказували на те, що ми знаходимося в кільці. Іноді доводилося займати позицію на балконі на бочці й оглядати ближні підступи до будинку. Пес Кристал з сусіднього з будинком приватного сектору часто подавав свій голос. Кличку собаки я дізнався від його господині, яка постійно кричала на нього, намагаючись змусити пса замовкнути. Вночі через кожні дві години проводилася зміна спостерігачів. Відпочиваюча зміна перебувала в залі та сусідній

кімнаті квартири. Мене на посту завжди міняв Філін. Засинали, не роздягаючись й не знімаючи взуття. Вкривалися знайденими в шафах ковдрами та покривалом, яким було застелене ліжко. На ніч цивільні мешканці будинку заходили у свої квартири, і це вселяло надію на те, що обстрілу не буде. Ден та інші хлопці, задіяні в першому під'їзді, відпочивали в залі, розмістившись на великому дивані та кріслах. Наша перша ніч минула відносно спокійно. Подекуди вдалині чулися поодинокі постріли, але у порівнянні з безперервними артобстрілами, що тривали останні кілька днів, вони були, наче коліскова на ніч.

---

27 серпня 2014 року

З настанням ранку заворушилися мешканці будинку, продовжуючи підносити до підвалу воду та ще якісь особисті речі. Мабуть, люди розуміли, що з нашим приходом обстріл будинку — лише питання часу, і тому старалися максимально ефективно обладнати та забезпечити всім необхідним підвальне приміщення. Всі квартири, які були покинуті колишніми мешканцями, були відкриті. В нашу квартиру прийшла жінка, яка, мабуть, за відсутності господарів наглядала за приміщенням. Вона була дуже обурена. Покривало на ліжку у нашій з Філіном кімнаті було зім'яте, і в залі знаходилися трохи зім'яті простирадла, якими бійці вкривалися вночі. На її думку наша поведінка була надзвичайно обурливою. Одягнені лягали спати й у деяких місцях забруднили білизну! Як тепер все це відіпрати, вона просто не уявляла. Ден у ввічливій та лаконічній формі пояснив жінці, що їй краще піти й лишити свої переживання при собі.

Вдень, вільні від несення спостереження бійці, ходили по покинутих квартирах й оглядали приміщення на предмет запасних вогневих позицій та в пошуках продуктів харчування. Висуваючись до п'ятиповерхівок, «халк» з запасами продовольства залишили в депо, і тепер доводилося на місці шукати їжу. На щастя, в квартирах залишилося вдосталь консервації. У холодильниках всі продукти були зіпсовані й не годилися до вживання. Мабуть, колишні гос-

Микола Криворотько

подарі покинутих квартир залишали своє житло поспіхом й не прихопили з собою багато з того, що заготовили на «чорний день». Серед цих запасів були й консерви, які тоді стали в нагоді. Газовий балон на кухні виявився порожнім і для того, щоб приготувати якусь кашу чи вермішель, нам довелося притягти балон з газом з іншої квартири. Оглядаючи квартири, знаходили різні дрібнички, що могли згодом знадобитися: шкарпетки, запальнички, сірники, сухий спирт і т. д. Серед речей траплялася атрибутика ДНР, і тоді ставало зрозумілим, чому господарі квартир покинули своє житло.

У квартирі поверхом вище, яка виглядала досить респектабельно, виявили форму, грамоти та нагороди співробітника ДАІ. Квартира виглядала так, нібито господарі щойно покинули своє житло. У дитячій кімнаті був ідеальний порядок. Було видно, що сім'я жила досить заможного. Дорогий ремонт, меблі, електроніка та багато обставлений

бар говорили, що тут мешкали не бідні люди. У дитячій кімнаті на столі лежало кілька дешевих телефонів без сім-карт та з розрядженими акумуляторами. У серванті, на телевізорі й полицях були фотографії колишніх мешканців квартири. Я шукав продукти харчування, але у даїшника не було нічого, окрім банок зі спортивним харчуванням. Ми намагалися насититися протейном, але несмачна суміш не лізла в горло.

Серед корисних речей знаходили ліхтарики та засоби особистої гігієни. До речі, в квартирах були чималі запаси води і дехто скористався нагодою трохи обмитися. Знайдені серед речей шкарпетки теж виявилися вельми доречними. У більшості з нас за останні десять днів не було можливості їх поміняти.

Знаходячись в спостереженні, я помітив у бінокль дивні темні смуги в полі за містом. Вони розташовувалися приблизно в п'яти-семи кілометрах на захід від Іловайська й нагадували якісь короткі окопи, розташовані паралельно один одному. Придивившись уважніше, Ден дійшов висновку, що це сліди випаленої землі після запусків реактивних установок систем залпового вогню. Трохи осторонь від цих смуг, на відстані декількох сотень метрів, розташовувалася густа «зеленка». Ден видивився сліди, що вели від випаленої землі полем у напрямку «зеленки». Мабуть, у ній приховувалися чийсь позиції. Всі результати спостереження Ден доповідав, та я не знаю кому. Його припущення про приховані позиції підтвердилося вночі, коли по них відпрацювала артилерія. Досі для мене лишається загадкою, чиї це були позиції, і чия артилерія їх накрила, але, судячи з того, що ми тоді були в оточенні, позиції, швидше за все, були «сепарські», а відпрацювала по них наша арта.

З настанням темряви я спостерігав за спалахами та загравою, що здійсмалися в «зеленці», яка вдень здала-

ся підозрілою. Після декількох залпів та серії розривів «зеленка» почала детонувати. Мабуть, артилеристи дуже вдало вгадали з вибором цілі. Згарище вирувало кілька годин. Після того як пожежа трохи вщухла, стала помітна метушня на місці пожежі та рух транспорту.

Там же були помітні клуби пилу, що здіймалися, а потім і заграва вже ближче до міста. Схоже, чиясь артилерія відпрацьовувала всі підозрілі «зеленки» на захід від Іловайська.

---

28 серпня 2014 року

Майже на світанку розпочався черговий обстріл з боку бойовиків. Артилерія намагалася завдати удару по депо, яке майже впритул прилягало до наших п'ятиповерхівок. Один з «Градів» влучив поверхом вище в квартиру даїшника, яку я оглядав напередодні. Союз доповідав з сусіднього під'їзду, що до них у вікно теж щось прилетіло, але, на щастя, ніхто не постраждав.

Складно сказати, чи вівся вогонь саме по будинках, чи це були недольоти по депо. Не виключено, що місцеві жителі доповіли сепаратистам про те, що в будинку зайняли позиції українські військові, і тим самим навели вогонь на свої будинки. Мабуть, розраховували, що «визволителі» прийдуть і виб'ють нас з будівлі, а «визволителі» вирішили, що буде простіше розвалити будинок. У цій частині міста це були єдині багатоповерхові будинки, і вони істотно вирізнялися на фоні інших будівель. Хай там як, та ми благополучно витримали обстріл й продовжували стежити за обстановкою з найвищої з усіх можливих точок зайнятої нами частини міста.

Тим часом біля Многопілля наші бійці збирали докази присутності російських військ на території України. Як це відбувалося, згадував Криворотько:

«Вранці я, Мангуст та Тугай отримали наказ висунутися на нашому пікапі до місця розгрому ворожої колони і зафільмувати на відеокамеру, яку дали мені

Загиблий російський десантник біля Многопілля

журналісти, докази вторгнення російської армії на територію України. Ми непогано зналися на російському сучасному спорядженні та зброї, тому для цього відправили саме нас. Це було важливо зробити якомога швидше, щоб ці докази побачила російська та світова громадськість. Для того щоб матері російських солдатів, які тоді отримали «похоронки», зрозуміли, що їхні діти загинули не на «навчаннях», як заявляв їхній уряд, а тут, на Донбасі — на території України. Загинули за те, що проявили акт збройної агресії проти нас. А від тих, хто потрапив у полон або ж убитих, кого не змогли забрати з собою, їх уряд взагалі відхрестився.

Прибувши на місце знищення колони, ми побачили, що бійці ЗСУ вже давно збирають вцілілі трофеї, але навіть за таких умов доказів було ще дуже багато. Коли вийшли з автомобіля, я відразу ж увімкнув відеокамеру й почав знімати. Поруч зі знищеною технікою лежали відірвані

кінцівки та фрагменти тіл у дранті російської форми та спорядження нового зразка.

У вбитих були сучасні армійські російські засоби зв'язку та зброя: автомати АК-74М виробництва після 1995 року, ручні кулемети ПКП «Печенег» виробництва 2000-х рр., а також снайперські гвинтівки СВД-С та безшумні гвинтівки ВСС «Гвинторіз». Такої сучасної російської зброї в українській армії ніколи не було й бути не могло, оскільки все наше озброєння на той час було старого радянського виробництва до 1991 року. Адже саме з такою новою зброєю та спорядженням «зелені чоловічки» вторглися до Криму напередодні.

Дуже багато одиниць тієї зброї були оснащені коліма-торними прицілами ПКА, ПК-01. На гвинтівках та автоматах стояли сучасні варіанти прицілів ПСО. Я передав камеру Мангусту, а сам у кадрі коментував знахідки.

Розвантажувальний жилет російського зразку

Бійці батальйону «Дніпро-1» Володимир Тугай і Микола Криворотько демонструють російську амуніцію, знайдену на місці знищеної колони біля Многопілля

Також були знайдені осколкові постріли для РПГ-7, яких немає в українській армії. Донецьким та Луганським сепаратистам Росія також не допомагала новою стрілецькою зброєю. Переважно сплавляла радянський мотлох.

Дуже багато доказів були розібрані бійцями ЗСУ, і я не зміг їх тоді зняти на камеру. Згодом я їх бачив на них,

але камери у мене вже не було, а мобільний телефон розрядився. За трьома знищеними МТЛБ у лісопосадці стояв виведений з ладу модернізований танк Т-72, якого теж немає на озброєнні української армії. Екіпаж спішно покинув його разом з паспортом танка, в якому вказані військова частина в Росії й прізвища командирів».

Зібрані нашими бійцями докази були негайно ж передані у штаб та потім опубліковані в засобах масової інформації.

Тим часом у нас в п'ятиповерхівці виникла проблема з майже розрядженими радіостанціями. Для зв'язку зі школою та між собою потрібно було зарядити рації. В утримуваному нами будинку, як і в усьому місті, електрики не було, і, щоб зарядити акумулятори, потрібно було знайти найближчий працюючий електрогенератор. З останніх радіоповідомлень ми дізналися, що почалися переговори з бойовиками.

Ден прийняв рішення залишити в будинку Прапора за старшого, а сам разом зі мною висунувся в депо до бійців «Донбасу», щоб знайти можливість зарядити радіостанції. Зв'язок з Прапором вирішили підтримувати по телефону, хоча вони теж були майже розряджені, та й мобільний зв'язок працював з великими перешкодами та перебоями, але іншого варіанту тоді не було. У супроводі бійця «Донбасу» ми пройшли через залізничні колії і вийшли до одного з ангарів у депо. Там знаходилися кілька бійців «Донбасу», з яких я запам'ятав тільки Едуарда Урумяна (Апостола). Хлопці радо пригостили нас чаєм та сигаретами. Від прикурювача автомобіля, що стояв в ангарі, мені вдалося трохи підзарядити свій телефон. У цих хлопців зв'язок зі школою був налаштований краще, і ми дізналися від них останні новини.

Зі спілкування з нашими новими знайомими я вкотре переконався в тому, що «Донбас» це не лише сміли-

Солдат російської армії з гвинтівкою ВСС «Гвинторіз»

ві, але й розважливі люди. У розмові про ситуацію, що склалася, порушили тему про командира добровольчого батальйону «Донбас» Семена Семенченка та перспективи утримування позицій в Іловайську. Тоді картина вимальовувалася таким чином: ще за кілька днів до виходу деякі командири батальйонів пропонували залишити місто, але керівництво «Донбасу» було непохитним у тому, що потрібно утримувати місто й чекати допомоги та підкріплення. Це була офіційна позиція Семена Семенченка, який домагався в Києві від керівництва МО, генштабу й Адміністрації президента вжити заходів для надання підтримки добробатам в Іловайську. Начальник штабу Філін, що прийняв на себе керівництво батальйоном «Донбас» в Іловайську, доповідав Семену, що ситуація під контролем і без наказу «Донбас» і кроку не зробить з Іловайська. Інші підрозділи поховалися й не виконують поставлених завдань, та «Донбас» і сам чудово впорається. Це було сказано в присутності од-

ного з наших бійців у школі. Чесно кажучи... було трохи прикро. Мабуть, у Філіна були причини давати таку оцінку діям деяких представників інших добровольчих батальйонів, але тоді я сприйняв його слова як особисту образу.

Дозволю собі додати свою особисту думку з цього приводу. Тоді боеккомплекту було достатньо, і цих запасів могло б вистачити ще на тиждень, а може, й більше, в залежності від інтенсивності боїв. Особового складу теж було вдосталь для тривалого утримання укріплених позицій. Не знаю, яка ситуація була з продуктами та водою, але, гадаю, ще на якийсь час цілком вистачило б. Основна проблема була з пораненими. Якщо раніше існувала можливість їх евакуювати для більш кваліфікованої та спеціалізованої медичної допомоги, то в умовах оточення вони були

Така само гвинтівка «Гвинторіз» знайдена на місці розгрому колони біля Многопілля

приречені. І тому я теж дотримувався тієї самої думки, що потрібно виходити з міста й проривати оточення. Та, повторюся, це лише моя суто суб'єктивна думка. Тоді я покладався на досвідченіших та більш поінформованих людей, які керували нашими підрозділами.

Мені цікаво було дізнатися думку бійців «Донбасу» про ситуацію, що склалася в місті та навколо нього. Відповідь вразила своєю стриманістю. Хтось із бійців сказав:

— Солдату не годиться критикувати чи обговорювати накази командирів. Це веде до порушення дисципліни та розладу в головах воїнів, але в даному конкретному випадку, схоже, у Семена зірвало дах.

Щодо зарядки радіостанцій, нам рекомендували звернутися в адміністративний будинок на виїзді з депо. Дорогою до вказаної будівлі я заскочив у «халк» й перевіряв стан акумулятора. Після випадку в боксі я почав хвилюватися через це. Авто майже дві доби простояло без руху. Коли я побачив, що «халк» завівся, як годинник, то заспокоївся.

Переміщаючись по депо, ми з Деном постійно чули постріли, що лунали неподалік, і старалися перебігати від будівлі до будівлі максимально обережно.

По обіді нам надійшла інформація, що в результаті переговорів з бойовиками досягнута домовленість про припинення вогню після 17:00.

Двоповерхова адміністративна будівля була зайнята кількома десятками бійців.

Хтось чистив зброю, хтось набивав у спорожнілі магазини патрони. У коридорах та кабінетах будівлі панувала оптимістично-жартівлива атмосфера. Кілька бійців змагалися один з одним у дотепності. Фрази російською та українською по черзі змінювалися й викликали вибухи сміху. Не беруся за дослівне цитування, але це мало приблизно такий вигляд:

— Друже, скоро додому, а ты ото магазини заряжаешь!

— Та який додому? У мене ще он скільки набоїв. Що мені їх додому везти?

— Так тишину об'явили. Стрелять нельзя.

— Та хіба можна кацапам вірити? То вони після останнього пенделя полякалися й тиші запросили. Скоро знову полізуть. От побачиш.

— Сейчас, небось, «сепары» по тишине лазят по твоєму окопчику и злого бандеровца ищут.

— Та нехай шукають, хай би їм грець. Якби командир не наказав сюди йти, то я їх би біля того окопчика сам зустрів.

Кожна фраза супроводжувалася гучним реготом.

У діалог вступає третій боець:

— А чего ото у тебя ширинка расстегнута?

Воїн зніяковіло поправляє штани й каже:

— Та то «сепари» застібнути забули, коли востанне вибити пробували.

Мені приємно було усвідомлювати, що бойовий дух та настроїв побратимів на висоті. Було видно, що багато хто не збиралися йти, а розцінювали тишу як перепочинок перед черговим боєм. В одному з приміщень ми знайшли генератор, від якого бійці заряджали рації й телефони. Там ми змогли трохи підзарядити радіостанцію та телефон Дениса. (Згодом це дуже мені допомогло.) Час від часу ми виходили на зв'язок з Прапором та повідомляли йому останні новини.

Також надійшла вказівка підготуватися всім до виходу, оскільки нам гарантують вихід з міста, та поки що слід залишатися в п'ятиповерхівці й чекати команди для переходу в депо. Ми з Деном в депо продовжували заряджати радіостанції та телефони, а хлопці в будинку чекали команди на відхід до депо.

Здавалося, що ці кілька годин очікування тривали цілу вічність. Пожежний автомобіль та наш бусик стояли під стінами якихось двох приміщень, схожих на невеликі цехи. У невеликій підсобці одного з цехів були лежаки, і ми змогли навіть трохи по черзі подрімати. У цій підсобці ми востаннє розмовляли з Деном.

За своєю вдачею він був людиною замкнутою й рідко коли обговорював якісь особисті проблеми з товаришами. Тоді між нами відбулася досить відверта розмова. За дві години я дізнався про нього більше, ніж за всі попередні три місяці. Денис так багато розповідав про себе, що мені це нагадувало сповідь. Він згадував дитинство, шкільні роки, службу в армії, дружину, дітей, колишню роботу, брата... Шкодував про те, що так і не навчився пробачати декого, кого хотів би пробачити. Сподівався після повернення додому відпроситися у керівництва та з'їздити до своїх колишніх командирів у Кіровоград, щоб підвищити свої професійні бойові навички. Розповідав про своїх близьких людей, які його виховали й допомогли стати справжнім чоловіком. Про трагічну загибель батька, яка змінила все його життя...

Після п'ятої години вечора дійсно настала незвичайна тиша. Жодного пострілу чи вибуху. Кілька годин чекали команди зі школи. Вже починало сутеніти, і ми нарешті отримали наказ: всій групі приготуватися до організованого виходу колони з Іловайська. За командою Дена Прапор та інші хлопці підтяглися від п'ятиповерхівки в депо до «халка». Склавши речі в авто, ми приготувалися покинути Іловайськ.

У депо підтягувалися автомобілі з бійцями, які також готувалися до виходу. Хтось із хлопців з «Донбасу» намагався запустити двигун якоїсь іномарки, але у них нічого не вийшло. Коли стало ясно, що авто не відремонтувати, з КАМАЗа роти охорони «Донбасу» зіскочив один юний

Кулеметник батальйону «Донбас» Гордій Олексійович Кіктенко (Банг)

боєць. Це був Банг. Аби не лишати автомобіль «сепарам», юнак ножем спустив йому всі шини та розбив всі стекла. Наче дитина, він стрибав по даху й капоту авто та вигукував щось на кшталт: «Так не діставайся ж ти нікому!» Його нестримне бажання позбавити ворогів автомобіля дуже потішило бійців, які знаходилися в КамАЗі. Всім було весело дивитися на цього енергійного й запального юнака. Хто б тоді міг подумати, що це були останні години життя Банга...

Підійшли ще хлопці з «Донбасу» й відігнали пожежне авто, що стояло поруч з нами. Згодом я дізнався, що

майже всі, хто виходив на цьому автомобілі, загинули. Серед них Тур, що був з нами під час операції по підриву залізниці.

Надійшла інформація, що досягнута домовленість про припинення вогню з 17:00 до 23:00. Було отримано розпорядження, що наш екіпаж виходить з міста останнім відразу ж за БМП, яка мала замикати колону. Спочатку нашим завданням було прикривати колону з тилу, але потім все триста разів змінилося.

Близько 22:00 транспорт вишикувався на виїзд з депо. Сюди ж підтяглася одна з БМП. Ми зайшли в якесь приміщення в будівлі адміністрації й продовжували чекати команди.

І от настала обумовлена 23:00. Як і раніше дотримувалася тиша. Минуло ще кілька годин, та ніяких нових команд чи висунення зі школи не було. Тривали переговори. Нам повідомили, що режим припинення вогню продовжили до ранку. Оскільки новини надходили зрідка й скупо, в нашому будинку бійці готувалися до будь-якого розвитку подій. На верхні поверхи та дах будівлі були виставлені спостерігачі, які періодично мінялися. У приміщенні, яке ми займали, панувала суцільна темрява. Бійці між собою розмовляли пошепки, щоб не створювати зайвого шуму та не заважати тим бійцям, які відпочивали чи чергували зовні. Якщо хтось занадто підвищував голос, то йому робили зауваження й погрожували відправити надто голосистого співрозмовника на дах замінити спостерігача.

Надворі почав злегка накрапати дощ, і разом з темрявою на зміну літній спеці прийшов нічний холод. Я так промерз, що вирішив пройтися до «халка» й одягнути дощовик. Тоді я чомусь був впевнений, що відсутність стрільби є результатом домовленостей на вищому рівні, а отже, мені ніщо не може загрожувати. Навряд чи через бажання підстрелити одного бійця, хтось наважиться на

зрив домовленостей, які, судячи з тиші, неухильно дотримувалися. Тоді я подумав про те, що якось аж занадто дисципліновано та організовано поводяться маргінали-алкоголіки-наркомани, які, судячи з розповсюджені думки, складають кістяк «ополченців» ДНР. І як же це вдається їх командирам так жорстко контролювати наркоманів, що після оголошеного режиму тиші ніхто з них не зробив жодного пострілу? Я знову повернувся в приміщення й приліг відпочити перед майбутньою поїздкою.

В атмосфері повної невизначеності й очікування не обійшлося без кумедних казусів. Бійці, заходячи всередину, натикалися на товаришів, які розмістилися по всій кімнаті. Кожен шукав собі місце, де можна було б приземлитися. Прапор та Союз, не знайшовши собі місця у великій кімнаті, зайшли в невелику кімнатку, що примикала до загального залу. Прапор вже збирався зручно влаштуватися, та раптом відчув, що приліг на щось волохате. Намацавши рукою підозрілу перешкоду, відчув, що це щось не лише м'яке, а й тепле. Раптом це щось заворушилося й спробувало вирватися. Від несподіванки Прапор увімкнув ліхтарик й побачив невелику рогату мордочку молодого козеня. Зі страху тварина почала розсипати навколо себе «горох» й тікати від бійців, які відганяли її від себе, продовжуючи на ходу розсипати продукти своєї життєдіяльності. Тієї напруженої миті цей кумедний казус посприяв короткому підняттю настрою у всіх присутніх. Зрештою хтось жалісливий пригрів козеня біля себе.

Мені треба було невідомо скільки часу провести за кермом, і тому відпочинок не завадив би. Якоїсь миті я прокинувся, і тоді Денис сказав мені, що в приміщенні є ще один морський піхотинець. У суцільній темряві неможливо було роздивитися чийось облич. Я зав'язав розмову з чоловіком, який теж свого часу проходив службу в тій самій частині в Севастополі, що і я. Ми згадували спільне для

нас розташування казарм та частин, що там знаходилися, звання та прізвища командирів. З'ясувалося, що мій співрозмовник старший за мене і зараз є полковником. Він теж часто буває в Дніпропетровську й перебуває в «Союзі морських піхотинців України». У нас навіть знайшлися спільні знайомі. Полковник розповів, що іноді з друзями-морськими піхотинцями відзначає День морської піхоти в Дніпропетровську. Я здивувався, що у моєму місті є так багато людей, які в різні роки проходили службу в морській піхоті й збираються разом, щоб відзначити це свято. Мій співрозмовник запрошував мене в цей елітний клуб однодумців, і ми вже планували на майбутнє, як зустрінемося в листопаді й разом пригадаємо це темне приміщення і ті дні, що провели в Іловайську. Ось так я познайомився з Дідом — Анатолієм Анатолійовичем Крайновим. За невимушеною бесідою час минув непомітно. Лише зрідка ми виходили на ганок будівлі, щоб перекурити. Ось так ми зустріли ранок...

---

29 серпня 2014 року. «КРИВАВИЙ КОРИДОР»

Приблизно між 6 та 7 годинами ранку надійшла команда: колоні висуватися зі школи, і нам було вказано, за яким з наших автомобілів почати рух з депо. День обіцяв бути позитивним хоча б тому, що нарешті ми побачимо своїх рідних та близьких. На виїзді з депо дорога розходилася у двох напрямках. Один — у бік Кутейниково та Многопілля, а другий — у напрямку Грабського. Екіпаж «халка» сів в авто й висунувся до воріт депо, повз які проходила дорога на виїзд з Іловайська. З міста потягнулася колона автотранспорту з боку школи й прямувала до дороги на Грабське. Ми приєдналися до колони під час проходження нашого транспорту з бійцями «Дніпра-1». Спочатку рухалися асфальтованою дорогою, а потім з'їхали на ґрунтову і через Грабське взяли напрямок на Многопілля. По шляху проходження колони до неї приєднувалися підрозділи ЗСУ та тербатів, які розташовувалися на блокпостах навколо Іловайська. Під час руху колони я їхав за одним з наших автомобілів. Маршрут руху був відомий лише керівній ланці групи, яка знаходилася в голові колони. Решта йшли бампер у бампер за тим, що їхав попереду, і кінцевого пункту призначення ніхто не знав. У багатьох автомобілях не було радіозв'язку та карт місцевості. Нам повідомили, що маршрут проходитиме «зеленим коридором» і обговорений з командуванням російських частин, які здійснювали блокування нашого угруповання. Нас опередили про те,

Рух «халка» по дорозі з Іловайська до Чумаків

що не треба піддаватися на можливі провокації. Вогонь без наказу не відкривати. Багато автомобілів були позначені білими прапорами, а у бойових машин стволи гармат та кулеметів були підняті вгору на знак того, що колона не готується до бою, а рухається згідно з досягнутими домовленостями «зеленим коридором».

Коли прибули до Многопілля, зустрілися з групою нашого командира батальйону та генерала Хомчака, які перемістилися туди після того, як були атаковані позиції штабу генерала між Кутейниковим та Іловайськом після 24 серпня. У Многопіллі колону розвернули, тому що подальший маршрут повинен був проходити через Агрономічне, яке знаходилося за кілька кілометрів на захід від Многопілля. В Агрономічному колона зупинилася. Російська сторона висунула нові вимоги, і наше керівництво обговорювало з ними нові умови. Про що домовлялися та про результати цих переговорів вже до-

силь багато писали й говорили, і тому мені нема чого додати до раніше опублікованих офіційних даних, згідно з якими російська сторона висунула вимогу залишити всю техніку та озброєння й виходити особовому складу під білим прапором без зброї.

Поки велися переговори, бійці розташувалися в своїх транспортних засобах. Раптово почався мінометний обстріл. Місцеві жителі, які в цей час метушилися в своїх дворах, розбіглися по погребах. Це була не надто прицільна стрільба. Бійці покинули транспортні засоби та розгрупувалися в укриттях біля дороги. Хтось знайшов зручне місце в напівзруйнованій будівлі, хтось заліг на узбіччі дороги. Навпроти нашого автомобіля знаходився невеликий магазин. Приміщення магазину було відчинене, але в ньому з персоналу нікого не було. Дехто з бійців, сховавшись там від обстрілу, разом запаслися водою та соком.

Наша група покинула «халк» й сховалася на схилі біля дороги. Під дорогою проходила велика бетонна труба для водостоку і, в разі серйозного обстрілу, в ній можна було сховатися. Поруч з нами перебували наші командири Гостищев та Печененко. У В'ячеслава Петровича була армійська рація і він доповідав комбату про те, що нас намагаються крити мінами, й вимагав повідомити про це протилежну сторону парламентарів. Також він запитував нові інструкції та інформацію про те, до чого готуватися особовому складу. По рації передали, що уточнюють ситуацію. Особовому складу — приготуватися до всього, але вогонь першими не відкривати. Власне, й стріляти-то не було по кому. Міномети били з дистанції в декілька кілометрів, і спроб атакувати нас піхотою чи технікою не робилося. Також передали інструкцію, щоб особовий склад вжив заходів для безпеки, а транспорт був готовим рухатися далі, але поки команди на рух немає.

Переговори тривали. Обстріл в Агрономічному продовжувався. Він мав скоріше не вражаючий, а підганяючий характер. Не можу сказати з повною впевненістю, але даних про те, що в результаті цього обстрілу, що тривав близько півгодини, хтось постраждав чи був пошкоджений транспорт, не було. Укриття в придорожній канаві здалося Дену не надто надійним і він, отримавши дозвіл полковника, наказав нашій групі сісти в авто й висунутися трохи далі для пошуку безпечнішого місця для «халка» та особового складу.

Таке місце знайшлося в двохстах метрах від попередньої зупинки. Ліворуч від дороги була тракторна бригада і ми, відкривши ворота, заїхали на її територію та загнали «халк» в один з ремонтних цехів. Це вже було надійніше укриття, аніж відкрите місце на дорозі. Від прямого влучання нас воно, звісно, не врятувало б, але стіни гарантували захист від осколків, якщо міні будуть лягати поруч.

Через деякий час по рації повідомили, що колоні слід приготуватися до руху. Ми вигнали «халк» з укриття й виїхали до дороги, щоб приєднатися до колони, що почала повільно рухатися. До цього моменту колона поповнилася кількома танками, БМП й транспортом з бійцями інших підрозділів, які приєдналися до колони. Обстріл навколо Агрономічного продовжувався. Підїхавши до «бежевого», біля якого знаходився наш полковник, ми чули як генерал Хомчак вимагав від учасників переговорів домогтися припинення вогню й доповіді про хід переговорів. Йому повідомили, що протилежна сторона зволікає й чекає вказівок від вищого керівництва. Просили зачекати п'ятнадцяти хвилин. Генерал, усвідомлюючи, що колона знаходиться в уразливому для нападу положенні та обстрілюється мінометами, сказав, що у нього немає п'ятнадцяти хвилин і дав команду рушати. Колона, очолювана кількома танками, висунулася з Агрономічного. Проїхавши близько кіломе-

тра від селища, танки повернули ліворуч на путівець між посадкою та великим полем, а колона продовжила рух за ними.

Переді мною стояло завдання триматися за автівкою, що йде попереду, і, по можливості, не відставати. На деяких ділянках ґрунтова дорога була захаращена поваленими деревами й воронками від розривів, які доводилося об'їжджати. Наше просування й далі супроводжувалося мінометним обстрілом. Мені навіть здалося, що на шляху проходження в один з легкових автомобілів потрапила міна, оскільки довелося об'їжджати палаюче авто. «Халк» легко проходив по втоптаній технікою ріллі, а от деякі легкові автомобілі не могли рухатися такою дорогою, і бійці штовхали їх, щоб подолати перешкоди, що траплялися на шляху. Якщо автомобілі ламалися в дорозі, бійці пересідали на інший транспорт чи броню, залишаючи свої авто й беручи з собою тільки зброю та найнеобхідніші речі. Автівки, які перешкоджали руху, ми обганяли й трималися транспорту, що рухався попереду.

Палюче серпневе сонце починало припікати. Зовнішніх бічних дверей у «халка» не було, але були внутрішні броньовані, які довелося зачинити, бо при русі колона здіймала густу хмару куряви. Я увімкнув кондиціонер, щоб не засмажитися від спеки.

Треба згадати ще про одну особливість «халка». У нього не відкривалися праві передні пасажирські двері. Віднедавна почав заїдати дверний замок. Тому ми внесли деякі конструктивні зміни. Передне пасажирське сидіння розвернули спинкою до торпеди, і Ден завжди їздив спиною вперед. Іноді розвертався впівоберта, щоб спостерігати за тим, що відбувається попереду. Таке розміщення було зручне тим, що Дену, при необхідності, можна було швидко вистрибнути з «халка» через постійно відкриті бічні двері.

Через деякий час побачили в «зеленці» праворуч від дороги бойові машини й військовий транспорт. Номери на транспорті були закриті, а на бойових машинах зафарбовані. Не пригадую вже, що з себе представляли розпізнавальні знаки на цих машинах, але скажу, що раніше подібного маркування ніколи не зустрічав. Тут же знаходилися військові у формі без будь-яких розпізнавальних знаків. Форма виглядала якось безлико. На ній були відсутні кокарди, строкаті шеврони та яскраві георгіївські стрічки, якими любили себе прикрашати «ополченці». Лише на деяких солдатах були білі стрічки на рукавах. Майже всі справляли враження солдатів-строковиків, оскільки виглядали дуже молоді.

Деякі з них були в окопах, хтось сидів на ящиках від боекомплекту біля бронемашин, хтось стояв осторонь й спостерігав за нашою колоною, що проходила повз, деякі з острахом спостерігали за просуванням нашої колони

«Зелені чоловічки» без розпізнавальних знаків на першій лінії оточення, яку ми пройшли безперешкодно

Техніка без номерних розпізнавальних знаків і з незвичайним маркіруванням, поруч — боець із першого кільця оточення

з окопів, направивши на нас зброю. Я не надто звертав увагу на дрібні деталі й реакцію цих військових, бо основна моя увага була прикута до автомобіля, що рухався попереду. Хлопці, які перебували в якості моїх пасажирів, мали можливість краще роздивитися перший підрозділ, що був одним з багатьох, які замкнули кільце навколо нашого угруповання під Іловайськом. Хтось звернув увагу на однотипність монголоїдних облич, хтось навіть встиг привітати «факом» у відповідь проводжаючих нас таким же чином «безликих» солдатів, хтось побачив порожні ящики від мінометних снарядів, що валялися навколо окопів та техніки росіян. Деякі припускали, що це була одна з мінометних батарей, які обстрілювали Агрономічне. Наступні свідчення наших бійців, яким довелося спілкуватися з «зеленими чоловічками», підтвердили факт присутності в Україні техніки, озброєння, солдатів та офіцерів армії Російської Федерації.

Спалена російська техніка біля Іловайська

Перед виходом з Іловайська я був цілком упевнений в тому, що нам дадуть можливість безперешкодно вийти з оточення. Режим тиші, що передував цьому, якого дотримувалися бойовики, вселяв надію на те, що вони так само дотримуватимуться гарантій безпеки при виході «коридором». Після розпочатого мінометного обстрілу в Агрономічному почали закрадатися сумніви. Але вони розвіялися після проходження першого кільця оточення. Росіяни не виявили ніякої зовнішньої агресії, і це подало нам хибну надію.

Важко сказати, чому передова позиція не відкрила по нас вогонь. Можна лише робити різні припущення. Можливо, причина в звичайному нехлюйстві та неузгодженості дій окупантів, а може, командир не отримав на той момент команду на відкриття вогню, оскільки ще йшли переговори й остаточного наказу не було, а проявляти ініціативу та ще й на шкоду своєму життю та здоров'ю ніхто не захотів.

Судячи з того, що сталося через півгодини, можу лише припустити, що передові позиції, які нас пропустили, доповіли про колону, що пройшла повз них, і підрозділи, які перебували далі по ходу нашого руху, отримали чіткий наказ про нашу ліквідацію. А може, від початку було задумано пропустити нас без бою через першу лінію і таким чином перекрити шляхи до відступу нашого угруповання для подальшого знищення. Щодо цього можна нескінченно робити припущення й гадати про причини. Правду знає лише Господь та Генеральний штаб Міністерства оборони Російської Федерації.

Після проходження перших позицій росіян ми звернули з півдня і рухалися просто через соняшникове поле. Кілька одиниць бронетехніки торували гусеницями соняшники, а решта колони прямувала слідом цією просікою. Не знаю, як довго і в якому напрямку ми рухалися цим полем. Після проходження декількох одиниць бронетехніки та вантажних автомобілів у полі утворювалася цілком торована нова ґрунтова дорога. Ліворуч та праворуч нічого не було видно, окрім сухих стебел та головок з насінням, під колесами, поверх сухої землі, лежали поламані й трохи прим'яті стебла соняшників. Протоптані нами «соняшникові коридори» змінювалися півдцями між цими самими полями.

Нам здавалося незвичним, що колона просувається таким екзотичним маршрутом. Можливо, таким чином ми оминали деякі укріплення росіян, що розташовувалися на головних дорогах та в невеличких населених пунктах, які ми залишали осторонь від себе. Хоч би що там було, а існувала впевненість, що ті, хто рухається в голові колони, знають кінцевий пункт призначення... Написав останню фразу, і як струмом вдарило. Спіймав себе на думці, що використав назву однойменного фільму з моторошним сюжетом. Утім, подальша розповідь буде не менш трагічною.

Настрій був відносно оптимістичним. Перше кільце пройшли безперешкодно. У полях теж ніяких перешкод не зустріли. Нарешті виїхали з полів на ґрунтову дорогу й поїхали нею у напрямку якогось селища, дахи будинків якого виднілися попереду по ходу руху. При в'їзді в селище не було ніякого дорожнього знака, й тому незрозуміло було, що це за населений пункт. Значно пізніше я дізнався, що селище називалося Чумаки. Тут знову стали проявлятися ознаки цивілізації у вигляді асфальтованого покриття. Рух полями трохи напружував мене як водія. Гострі уламки соняшників, що стирчали з землі, могли пробити колесо, але рятувало те, що «халк» був броньованим мікроавтобусом. Окрім власної ваги в дві тонни, він ще ніс на собі таку ж вагу броні, не рахуючи пасажирів. У нього завбачливо була встановлена вантажна гума на колесах, що дозволяла безперешкодно проскакувати невеликі вибоїни на дорогах. Я знав, що колеса міцні, та все ж хвилювався. Тоді пробите колесо було б дуже недоречним. Тим паче, що запасного колеса в наявності не було.

Якоїсь миті рух колони призупинився. Наш екіпаж ще не доїхав до селища, а в голові колони сталася затримка. Ми бачили ліворуч від себе приватні будинки, а праворуч невелику річку. Попереду по ходу річки знаходився невеликий міст. Довжина мосту — не більше тридцяти метрів. Місцевість — мальовнича. За річкою дорога, обабіч якої росли акуратні молоді тополі, бігла поміж двома пшеничними полями у бік Старобешового. Схоже, що голова колони пішла прямо, а треба було повернути праворуч через міст й рухатися далі по дорозі. Частина колони повернула праворуч, а голова почала розвертатися й прилаштуватися в середину загального потоку. Коли ми доїхали до мосту, то побачили на ньому легковий автомобіль «Жигулі», біля якого метушилися кілька бійців. Авто було навантажене різними похідними речами. Бійців, мабуть,

дуже спантеличила проблема з авто, оскільки кидати його з речами не хотілося, а сідати в попутний транспорт з речами не вийде, бо колона не буде стояти й чекати, поки вони перенесуть свої речі. Щасливчики. Вони тоді, напевно, навіть не підозрювали, що несправність автомобіля затримала їх на мосту й не дозволила висунутися на кілька сотень метрів вперед, що, можливо, й врятувало їх. Хлопці метушилися біля авто, намагаючись вирішити проблему, а ми проїхали повз них й рушили далі слідом за рештою колони. По дорозі від мосту ми проїхали близько трьохсот метрів...

Автоматична стрільба за 150 метрів ліворуч по ходу автомобіля... Спершу одиночна, а потім в кілька стволів. До них долучився звук кулемета. Після перших пострілів ми подумали, що це провокація. Можливо, хтось стріляє в повітря й провокує нас на вогонь у відповідь. Десь пролунав постріл з чогось важкого і майже відразу ж вибух у напрямку голови колони. Засада. По нас ведуть вогонь. Якихось увідних, на випадок непередбаченої ситуації, не було. Я побачив, як танки, що рухалися попереду, з'їжджають з дороги в поле й розвертаються у зворотному напрямку. Біля одного з них на дорозі пролунав ще один вибух. Постріли та вибухи супроводжувалися безперервною стріляниною з автоматичної зброї. Дорога вузька. По одній смузі руху у кожному напрямку. На ній відразу ж утворився затор. Передні автівки намагалися розвернутися: деякі прямо на дорозі, а інші через поле, слідом за одним із танків.

Важко було розібрати, звідки ведуть вогонь, та, судячи зі звуків пострілів, противник знаходився метрів за 200—300. Найгучніше працював кулемет зліва по ходу руху. Йому вторили з декількох напрямків автоматичні черги й постріли чи то з РПГ, чи то з СПГ. Денис скомандував: «Розвертаємось! Швидко!» По бортах та шибках сусідніх автомобілів застукотіли кулі. У вантажний відсік «халка»

прилетіло кілька куль. Одна з них поцілила в каску Сталкера і від неї рикошетом...

Рація Дена розривалася від криків: «Нас розстрілюють!», «Всім назад!», «Відходимо!» Повідомлення накладалися одне на інше й перебивали одне одного. На дорозі утворилося величезне стовпотворіння. Одні автомобілі намагалися розвернутися й рухалися у бік мосту. Інші вже не рухалися і бійці, які вистрибували з них, шукали укриття від обстрілу на узбіччі дороги. Розвернувши авто, якийсь час намагався їхати по дорозі, але затор, що утворився, заважав проїзду. Шквальний вогонь не припинявся. За спалахами пострілів, осколками скла, що розліталися зусбіч, дірками від куль на сусідніх авто визначили, з якого напрямку ведеться вогонь. З'їхали на узбіччя та поїхали ним. Ліворуч від мене метрів за п'ятдесят поперек рухалися у напрямку моста танки та кілька машин підвищеної прохідності.

Ден побачив «бежевого», на якому їхав наш замкомбата полковник Печененко. Мені було наказано Деном триматися «бежевого» й рухатися за ним, не випускаючи з поля зору. Основним завданням було вийти із зони обстрілу. На мосту самотньо стояв, покинутий бійцями, «жигуль». Проскочивши міст, ми знову повернулися до приватних будинків над річкою. Тут вже скупчилося багато автомобілів. Одні не доїхали до мосту, а інші встигли розвернутися й покинути зону обстрілу на дорозі за мостом. Вони теж шукали укриття від інтенсивного вогню. Здебільшого це були легкові автомобілі. Багато хто з бійців переміщалися селищем пішки, ховаючись від куль за будинками й транспортом. Складність ситуації полягала в тому, що не було зрозуміло, де знаходиться противник та куди відходити. Якщо вогневі точки з кулеметів, танків та БМП ще можна було визначити за звуком, то позиції легкоозброєних стрільців визначалися заледве. Було відчуття, ніби вогонь

ведеться безперервно та звідусіль. Після початку розстрілу колони вона розсіялася, й складно було зрозуміти, де знаходяться наші бійці, які ведуть вогонь у відповідь, а де противник. Позаду нас лунали вибухи. На покинутій нами дорозі за мостом російські танки та БМП добивали автобуси й техніку, що лишилися на дорозі. Багатьом бійцям вдалося покинути транспорт до розстрілу танком, і вони відступали у нашому напрямку по відкритому полю. Не багатьом з них вдалося врятуватися, тому що піших бійців накривали шквальним вогнем з різного роду стрілецької зброї. Як виявилось, це був лише початок...

Пекло було попереду.

Будь-яка спроба знайти безпечне місце виводила нас в новий підготовлений сектор для стрільби противника. Автомобілі рухалися хаотично, іноді прямо городами. Якоїсь миті я випустив з поля зору «бежевого». Ми рухалися вздовж будинків над річкою під інтенсивним вогнем з протилежного берега. За бронею «халка», прикриваючись від вогню, йшли бійці, які спішилися зі своїх авто. Відходячи за будинки ліворуч від річки, вони сподівалися сховатися від шквального вогню, та, як з'ясувалося, вийшли на новий рубіж, де чатував ворог, який засів у засідці в обладнаних позиціях. До цього місця прорвалося кілька наших танків. Ми вийшли до якогось поля, ліворуч від якого йшла ґрунтова дорога вздовж посадки. Танки їхали по полю вздовж «зеленки», а транспорт, що вирвався з засідки при першому обстрілі, рухався ґрунтовкою між танками й «зеленкою». Якоїсь миті нам здалося, що ми вийшли із зони обстрілу, але невдовзі зрозуміли, що помилилися. Звідкись здалеку з боку поля почали працювати гармати. І до них долучилася шквальна стрілянина з багатьох стволів різної стрілецької зброї.

Мені ніколи було відстежувати вогневі точки противника. За цим стежив Ден. Він і командував, куди потріб-

но рухатися. А я повинен був триматися вказаного мені напрямку і при цьому маневрувати між рухомим та вже підбитим транспортом та технікою.

Одна з бойових машин звернула з поля на ґрунтову дорогу прямо перед нами й спробувала повернути ліворуч, щоб проскочити в просвіт між двома посадками. Праворуч від нас полем ішов другий танк. Я намагався триматися під його прикриттям. Чувся стукіт та дзвін куль, що поливали броню танка. Бойова машина, яка йшла перед нами, не встигла відійти ліворуч. Був сильний вибух, і башту бойової машини просто відкинуло вбік. Танк праворуч трохи пригальмував, і нам вдалося проскочити вліво, між ним та підбитою бойовою машиною. Тікаючи від шквального вогню та обстрілу з протитанкових гармат, і маневруючи між танками, мене вразили очі танкіста. Це тривало менше секунди, але глибоко закарбувалося в пам'яті... Палаюча бойова машина. Кров. Танкіст, що качається по землі, намагаючись збити з себе полум'я. Рев автомобілів та техніки. Шквальна стрілянина й гуркіт пострілів та вибухів. Чиїсь крики зовні й команди Дена. Все це змішалось в одну величезну суцільну какофонію. І от цей танкіст підвівся з землі. Рукави й спина куртки ще диміли. І він, як мені здалося, подивився на мене. Це була лише якась доля секунди, але тривала вона, як в сповільненій зйомці. Спокійне й навіть якесь умиролюбне обличчя. Воно було замузане пилом та брудом. Виднілися лише яскраві білки очей на темному фоні обличчя. У цих очах не було ані страху, ані паніки, ані якоїсь метушні. Вони були абсолютно спокійні. І проводжали мене. Деякі бійці, яких ми зустрічали дорогою, заскакували в «халк», а цей танкіст просто стояв та вже нікуди не поспішав. Було таке відчуття, що він вже не тут. Будь-якої миті міг почати детонувати боекомплект підбитої бойової машини, а він

просто стояв. Стояв та проводжав мене поглядом. Поворот з ґрунтовки за підбитий танк зайняв всього кілька секунд. Зупинятися не можна було, тому що прохід був дуже вузьким, а ззаду йшов транспорт та техніка, по якій вівся ураганний вогонь. Може, мені все це лише здалося, але цей момент справив на мене надзвичайно сильне враження й міцно закарбувався в пам'яті.

Сховавшись за поворотом від обстрілу, продовжили рух уздовж «зеленки». Поле з соняшниками ліворуч від нас рухалося кілька одиниць техніки. Танк, що вийшов за нами з проходу, не став їхати по ґрунтовці, а одразу виїхав на поле. Почали лунати вибухи на полі. Було схоже на мінометний обстріл. Потім суцільний безлад. Підбитий транспорт, що застряг на ґрунтовці. З'їзд в ґущавину соняшників. Вибухи з усіх боків. Тоді у «халка» вже було прострілене одне колесо. Куди рухаємося — незрозуміло. Авто буксує в заростях соняшника, але хлопці виштовхують його на протоптану гусеничною технікою просіку. Удар в правий борт. Це БМП проскочила дуже близько та трохи зачепила нас. Потім все, як уві сні. Рух за танком, який прокладав та торував шлях по полю. Вибухи та автоматична стрілянина з кількох напрямків. Всюди бійці, які кудись біжать. Ліворуч і праворуч ревла техніка, загрожуючи розчавити наше авто. Серед тих, хто біг, помітили шкутильгаючого Кобу. Прапор допоміг йому залізти в «халк». Потім з незрозумілої причини Коба знову спішився та десь загубився. Якись поля, дороги та байраки, що поперемінно змінюють один одного. Знову по дорозі побачили Кобу. Знову Прапор мало не силоміць затягнув його з хлопцями в автівку. Навколо стрілянина та вибухи. У «халка» вже три колеса спущені. Раптом я відчув, як під лівою ногою провалилася педаль зчеплення. Відкрите поле. Попереду нас на відстані 150 метрів рухається танк, навколо якого здіймаються фонтани розривів. Прямуємо

за ним. Ден без угаву командує: «Не зупинятися! Тримайся танка! Вперед! Вперед! Ще швидше!» А швидше не виходить, бо зчеплення немає. Друга передача. Якоїсь миті «халк» гложне. Запалювання не працює. Хлопці вибігають з авто й штовхають броньовик. Насилу вмикаю другу передачу, і ми знову рухаємося за обстрілюваним танком. Відчуваю, що знову можемо заглухнути й переключаюся на першу передачу. 5000 обертів за хвилину. 30 км на годину. Мішень «кабан, що біжить» у відкритому полі. Ден не перестає квапити, та я відповідаю, що це максимально можлива швидкість пересування. Не знаю, яким дивом, але ми прориваємося між вибухами, що здійснюються довкола, через поле до найближчої посадки. Намагаюся не упускати з очей танк. Зрештою виїжджаємо з «зеленки» на асфальтовану дорогу й зупиняємося на узбіччі. Ми на деякий час вирвалися із зони обстрілу. Стало очевидним, що ми відірвалися від інших автомобілів нашого батальйону й загубилися. Далі діяти треба було самостійно. Поруч бачу інженерну машину, схожу на розсувний понтон. Тут же на дорозі камуфльований джип батальйону «Донбас», біля якого кілька людей. За джипом у ряд стояли танк, МТЛБ 51-ї механізованої бригади з ЗУшкою на причепі та БМП. На броні «мотолиги» та «бехи» бійці. Ден приймає рішення залишити «халк» й пересісти на броню. Рухатися на авто з пробитими колесами, без зчеплення, на швидкості 30 кілометрів на годину, занадто ризиковано. Виходимо з автомобіля. Мої речі лежали за сидінням у Дена і часу на те, щоб діставати рюкзак, не було. Залишив його в авто. Як виявилось згодом, на щастя.

Через рік, на святі Дня захисника України дізнався, що речі не загубилися. Серед галасливого натовпу мене гукнув Діма Руденко й вказав на мене пальцем якомусь бійцю:

— Тобі потрібен Седой? Он він.

Хлопець навіть не відрекомендувався, а відразу потиснув руку й подякував за рюкзак. Я спершу розгубився і не знав, що сказати. Рюкзак лишився в «халку» під Новокатеринівкою... Боець розповів мені цікаву історію, яку не можу не переповісти тут. Виявилось, що після того, як ми залишили «халк» й висунулися на прорив на броні МТЛБ, до «халка» вийшли двоє бойовиків з числа місцевих сепаратистів і заходилися оглядати його. За цим заняттям їх застав, виходячи пішим порядком, мій новий знайомий. Наведу його розповідь без змін:

— Коли на танк вилазив, бачив приватбанківську скарбничку на дорозі. Іду лісом туди шукати воду. Під ноги дивлюся, шукаю міни, розтяжки, чую звук двигуна. Скарбничка стоїть заведена. Виходжу на звук, піднімаю очі, а там два чела до мене спиною. Камуфляж, лаковані туфлі на босу ногу, білі пов'язки, СКС¹ та АК² на плечі. Двічі стріляю, один падає, як мішок без руху, другий, наче біжить, ногами рухає. Навіщось стягаю їх вниз, прикриваю бур'яном та великою гілкою.

Ліквідувавши бойовиків, боець взяв з «халка» деякі наші речі, серед них і рюкзак з написом «Седой». У рюкзаку виявилось кілька літрів води, зарядка для мобільного телефону, кілька банок з консервами та ще медикаменти, що стали в нагоді бійцю при подальшому виході з оточення. Потім мій рюкзак з цим воїном 40-го БТРО вирушив під Дебальцеве та став його персональним оберегом. На жаль, тоді я не лишив собі ані номера телефону, ані навіть не знав імені цього бійця. Лише значно пізніше я дізнався що це — Стасовський Юрій, завдяки групі «Іловайський котел» на фейсбуці.

...На БМП місця для нас не знайшлося. Бійці дуже щільно обліпили бойову машину. Потіснили бійців на МТЛБ, на якому було трохи вільного місця. Від джипа на дорогу

---

¹ СКС — самозарядний карабін Симонова.

² АК — автомат Калашникова.

вийшов командир другої роти батальйону «Донбас» Жак і крикнув:

— Назад по дорозі просуватися не можна! Там росіяни й засідка! Тепер тільки вперед, повз Новокатеринівку і далі на Комсомольське!

До цього з Жаком я не був особисто знайомий, і про те, що на дорозі перед Новокатеринівкою був саме він, я дізнався, коли через кілька тижнів ми зустрілися з ним у Дніпропетровську.

Я примостився на колінах на самому верху «мотолиги» біля Дениса. Позаду нас були відкриті два люки, кришки яких прикривали нам спину. Куму з Прапором не знайшлося місця на броні, і вони розмістилися на двох сидіннях в ЗУщці.

Згодом я тисячу разів подумки повертався до цього моменту і картав себе за те, що тоді ми сіли на броню цієї «мотолиги». Робив припущення, як могли б розвинути події, якби ми пішли пішим порядком через «зеленку», але того, що сталося, вже не повернеш. Тоді у нас був командир, накази якого ніхто ніколи не обговорював. Самостійно приймати рішення ми навчилися трохи згодом, коли вже не було кому віддавати накази, й доводилося самим ставити собі завдання й реалізовувати їх.

У цей час ми перебували поза зоною обстрілу. Стрілянина та вибухи лунали десь збоку. Жак квапив механіків почати рух. Ден, переконавшись, що весь наш екіпаж сів на техніку, дав команду механіку слідувати за танком. Нашу невелику колону очолив позашляховик «Донбасу». За ним на деякій відстані рухався танк, наш МТЛБ та замикаюча БМП. Асфальтована дорога проходила між двох невисоких пагорбів, за якими ліворуч від дороги був великий пустир. Праворуч теж був пустир, який піднімався на якесь підвищення, схоже на схил терикону. Попереду за полем виднілися дахи приватних будинків Новокатеринівки.

Колона рушила з місця. Пройшли між двох пагорбів, і тут почався черговий шквальний вогонь. Причому почався, як здалося, з кількох напрямків. Джип помчав на величезній швидкості далі по дорозі, а танк повернув з дороги ліворуч на пустир і став тікати від обстрілу з боку терикону. Ден кричав механіку триматися танка. Треба віддати належне цьому бійцю. Механік був, як кажуть, від бога. На пустирі навколо нас заgrimіли вибухи. Десь загуркотів великокаліберний кулемет та 30-мм гармата БМП. Три наші коробочки успішно маневрували пустирем й ухилялися від прямих попадань.

— Подалі від терикону та ближче до приватного сектора!

Ден безперервно командував:

— Вперед! Вперед! Вперед!

Коли ми вже майже дісталися до городів крайніх хат Новокатеринівки, аж раптом приватний сектор вибухнув гучною й масованою стріляниною у наш бік. Виявляється, тут нас теж чекали. З приватних дворів вели вогонь переважно зі звичайного стрілецького озброєння. Коробочки розвернулися від вогневих позицій прямо по курсу. Водночас висотки навколо селища продовжували поливати нас вогнем. Ведучий танк став прокладати шлях всередину селища через городи, щоб з'їхати з відкритої місцевості. На пустирі навколо нас рвалися вибухи. Іноді здавалося, що вибухи рвуться так близько, що по нас влучили. Деякі бійці на броні, незважаючи на шалену скачку машини, намагалися вести вогонь по помічених вогневих позиціях противника. Десь зовсім поруч з нашим МТЛБ проgrimіло кілька вибухів. Ден, трохи підвівшись, вів вогонь з автомата по ворогу, який засів у городах та будинках. Я знаходився ліворуч від Дениса, і тому не бачив, що відбувалося праворуч від нього. У мене був сектор огляду лише з 9 до 12 години по ходу машини.

Коли ми слідом за танком влетіли до Новокатеринівки, то сподівалися, що будинки прикриють нас від обстрілу. Виявилось, що це не так. З приватних дворів продовжився обстріл зі стрілецької зброї. А висотки навколо села поливали нас з великокаліберних автоматичних гармат та кулеметів. Ми мчали вулицями, попутно поливаючи вогнем двори, з яких був помічений вогонь у наш бік. Слово «мчали» не зовсім точно визначає швидкість нашого руху, але це був максимум, на який була здатна наша «мотолига». Відстрілявши повний магазин, я зрозумів, що не втримаюся на броні, якщо почну міняти магазин. Нахилившись вперед й притиснувшись до броні, витягнув РГД-5 та висмикнув чеку. Граната полетіла в найближчий двір ліворуч, звідки вівся вогонь з декількох стволів. Вибух... Автоматна стрілянина з двору припинилася. Попереду танк вискочив на перехрестя й трохи призупинився, не знаючи, куди рухатися далі. Потім різко рвонув уперед, що врятувало життя екіпажу, оскільки тієї ж миті з боку однієї з крайніх вулиць селища праворуч пролунав гучний постріл, і снаряд пролетів повз танк. Мені тоді здалося, що постріл був зроблений з замаскованого в укритті танка чи гармати. Ден встиг крикнути механіку МТЛБ:

— Ліворуч! Йдемо ліворуч!

...Через кілька секунд я відчув вибух й потужний удар по касці, ніби хтось добряче вгателив по ній кувалдою. Від удару я подався вперед й заліг на броню. У вухах передзвін. Але боковим зором встиг помітити, як одночасно зі мною вперед на броню та лежачого на ній бійця звалилося тіло мого друга та командира Дениса Томіловича. При цьому ані каски, ані голови у нього вже не було. Смерть так близько біля мене вирвала душу мого друга, що удар по касці я відчув, як її дотик. Ден... Отже, я наступний. Першою думкою було: «вог». Як підтвердження тому поруч з моєю головою дзенькнуло по броні. Великокаліберні кулемети та вибухи

не стихали. Тієї миті я зрозумів, що все вже скінчилося. Подумки я шепотів молитву: «В руки Твої, Господи, віддаю дух мій». Кілька секунд прочекав вибух поруч з собою, але його не було. Коли розплющив очі, то помітив, що з моєї каски щось капає на обличчя, а права рука та автомат у залишках шкіри, мозку, крові та волосся... Тоді я ще не відразу усвідомив, що Ден загинув. Я не міг це прийняти. Він просто впав та чомусь не підводиться... він просто лежить і скоро знову підведеться й вигукуватиме команди механіку... Якщо я живий, значить і він теж... У закладених вухах та голові дзвін... Під час руху МТЛБ обстріл не припинявся, але я вже не дуже добре його чув. Як з'ясувалося пізніше, в нас поцілила черга з 30-мм автоматичної гармати БМП. Перший заряд убив Дена. Другий розірвався на броні в ногах у Філіна, а третій відірвав ступню Бірюку Олегу. Я стиснув вусики Ф-1. Механік, виконуючи останнє розпорядження Дена, трохи збавив хід перед поворотом ліворуч. Я кинув гранату у напрямку, звідки був зроблений постріл по танку і знову заліг на броню. У голові промайнула думка: «Тільки б встигнути проскочити до вибуху, щоб самих не зачепило». Дивлячись на лежачого поруч Дена, думав: «Полеж, братка, трошки. Зараз прорвемося, і все буде добре». Після повороту механік не став продовжувати рух дорогою, а пірнув вниз по схилу від дороги у поле. Позаду гримнув вибух. Я озирнувся назад поміж кришок люків, що прикривали нас зі спини і побачив те, чого ніколи в житті не зможу забути.

Слідом за нами на відстані близько 70 метрів мчала БМП, на яку ми не змогли сісти після виходу з «халка». Бойова машина трохи зменшила швидкість перед поворотом, і я почув такий же гучний звук гарматного пострілу з тієї самої позиції, з якої хвилину тому стріляли по танку. В бойову машину піхоти праворуч по борту влетів снаряд. Потужний вибух розкидав з броні бійців у різні боки, тіла

яких розліталися на висоту від трьох до п'яти метрів. Одночасно з ними догори зметнулася башта БМП і, злетівши на кілька метрів вгору, впала на землю. Майже відразу після падіння башти пролунав другий, потужніший вибух. Швидше за все, здетонував боєкомплект бойової машини. З відкритого отвору, там, де раніше була башта БМП, вилетіло тіло одного з бійців екіпажу машини. Його викинуло з підбитої машини так, ніби невидима рука вирвала його з надр БМП й підкинула високо в повітря. Тіло, подібно ганчірковій ляльці, неприродно перевернулося в повітрі і, падаючи вниз, повисло на високовольтних дротах лінії електропередач.

Ми мчали полем уздовж дороги у супроводі автоматичної стрілянини та розривів мінометних мін. Танк встиг відійти далеко вперед і зник за однією з «зеленок». З Божою поміччю ми дісталися до цієї «зеленки» і теж звернули праворуч від дороги, прикриваючись посадкою від огляду з

Тіло українського бійця на дротах ЛЕП

боку Новокатеринівки. Майже відразу за поворотом зупинилися та з'їхали у посадку. Після загибелі Дена механіку ніхто не вказував напрям руху, і треба було зробити паузу й роздивитися. Мінометний обстріл перенісся на кілька сотень метрів далі по ходу нашої «зеленки». Мабуть, мінометний розрахунок бачив, як ми відійшли за посадку, і намагався накривати «зеленку» та дорогу за нею у місці нашого ймовірного руху.

Після зупинки весь особовий склад «мотолиги» вибрався назовні й став допомагати спустити з броні поранених. Знайомитися було ніколи. Кожен, біля залитої кров'ю з ревучим двигуном машини, був своїм. Тоді я остаточно побачив, що Ден ніколи більше не підніметься. Його обезголовлене тіло нерухомо лишилося лежати на броні МТЛБ. Обстріл з боку Новокатеринівки продовжувався. Прапор повідомив, що ми втратили Кума. Як з'ясувалося згодом, Кума викинуло вибухом із ЗУшки перед в'їздом до селища. Йому дістався один 5-мм осколок над правою ключицею, 4-мм осколок у правому стегні та 38-мм у хребті. У Філіна були сильні опіки одинадцяти відсотків тіла II і III ступеней та три осколки. Кобу зачепило в ногу. Якуту відірвало ступню ноги. Союз отримав множинні осколкові поранення стегна, верхньої частини руки, плеча та спини. Згодом з'ясувалося, що плече розірвали осколки каски й черепа Дена. Гоші дісталися три кульові поранення: вогнепальний перелом таранної кістки лівої ноги та п'ясткової кістки правої ноги, дотичне кульове поранення попереку й осколкове по м'яких тканинах в область правої лопатки. Осколки анітрохи не зачепили бронежилет, а, як на лихо, вразили незахищений бік. Прапору, до його попереднього поранення в плече, куля чи осколок попали в пістолетну рукоятку автомата й зачепили кисть. Ми зі Сталкером виявилися щасливчиками. Кажуть, що у кожної людини є ангел-охоронець. Того дня нас з Пашею та Прапором охо-

роняли, щонайменше, з десяток ангелів. У Сталкера в касці було одне кульове дотичне, а друга куля застрягла в самому шоломі. Це здавалося просто неймовірним, та на мені не було жодної подряпини. В нашій компанії опинилося трохи більше десятка бійців екіпажу й охорони МТЛБ 51-ї механізованої бригади та розвідник з 93-ї бригади. Всі вони, за винятком розвідника, були неушкоджені. Також нашими сусідами по броні виявилися троє бійців: двоє з 40-го БТРО й один з батальйону «Херсон», з яких лише одному пощастило так, як нам з Пашею. Це був Саєнко Діма. У бійця «Херсону» Вови Мазура були легкі осколкові поранення й контузія, але вигляд у нього був жахливий. На броні він сидів прямо перед Деном, і коли Денис впав, вся кров витекла на Вову. Одяг, бронежилет, штани — все було в крові. Третій з 40-го БТРО, Костя Совенко, здавався найважчим. У нього була перебита одна гомілка і з відкритого перелому стирчали кістки. Четвертим виявився десантник Олег з третього полку Кіровоградського спецназу. У нього були множинні кульові поранення ніг. Розвідник з 93-ї бригади був серйозно поранений у ділянці ключиці. Володя Мазур відразу ж обробив йому рану й наклав пов'язку.

Розмістивши поранених на землі, ми почали надавати їм першу необхідну допомогу. Кожен розпаковував свою персональну аптечку й починав згадувати заняття з медичної підготовки. На щастя, Вова Мазур чудово розумівся на польовій медицині, і основну допомогу пораненим надавав саме він. Всі інші йому допомагали. Відразу ж вкололи бутарфанолом Олега Бірюка. Мазур, почавши надавати допомогу Олегу, побачив, що він мертвою хваткою вчепився в гранату Ф-1.

— Ей, боєць, віддай іграшку, — попросив Вова, на що Якут, дивлячись на незнайомого йому чоловіка, похитав головою.

— Це для мене...

Володя звернувся до оточуючих:

— Хто-небудь, заберіть у нього гранату, інакше я не зможу надати йому допомогу.

Я підійшов до Олега й попросив віддати її мені. Побачивши, що біля нього свої, Якут розтиснув кулак і віддав мені свою останню зброю. Йому наклали пов'язку і джгут трохи вище відірваної кінцівки. Обробляючи та перев'язуючи видимі рани бійців, Володя питав:

— Ще щось болить? Є ще поранення?

Мені вперше в житті довелося бачити відірвану кінцівку з обірваними жилами і кістками, що стирчать, у живої людини. Для мене це був справжній шок, а сам Олег тримався молодцем. Я тоді просто не уявляв собі, як він витримував дикий біль та психологічний шок від втрати ноги.

Сталкер ні на крок не відходив від свого друга Союзу й робив йому перев'язки та поїв водою. Союзу стало дуже холодно, і Вова Мазур вирішив пошукати в «мотолизі» якийсь верхній одяг чи покривало. Підійшовши до машини, Вова почув стогін. На броні виявився ще один боєць, якого вважали загиблим. Він зібрався з силами й прошепотів: *«Зніміть мене, мужики»*. Так у нашій компанії з'явився Бунчиков Віталій із 40-го БТРО, у якого було наскрізне кульове поранення в голову. Мазур Володя обробив йому рану й наклав на голову пов'язку.

Десь за Новокатеринівкою і в самому селищі гуркотіли вибухи й велася безперервна автоматична стрілянина. Відразу хотіли визначитися в групі, хто є старшим. Питали, чи є серед нас офіцери. Серед екіпажу МТЛБ був один офіцер, але він якось не надто активно взявся за організацію та планування подальших дій. Втім, спочатку цей офіцер брав участь в керівництві своїми бійцями, але потім нам довелося самоорганізовуватися, і вся відповідальність за прийняття рішень лягла на плечі Прапора. Бійців «Дніпра-1» серед всіх присутніх було вісім чоло-

вік. Останнім розпорядженням полковника заступником командира взводу був призначений Прапор. Він і взявся організувати наш загін. Кількох чоловіків з числа бійців 51-ї бригади відправили в дозор в глиб «зеленки» на розвідку. Відчепили від тягача й замаскували в «зеленці» ЗУшку. Саму «мотолигу» теж загнали глибше в «зеленку» й вирішили заглушити, щоб гуркіт двигуна не видавав нашого розташування. Командир тягача сказав:

— Якщо ми його заглушимо, то більше не заведемо.

І все-таки, було прийнято рішення далі рухатися пішки. Броньований тягач був занадто помітною мішенню та міг стати спільною могилою для всіх нас. Ніхто не знав, де ми знаходимося й куди йти далі. За останню годину ми стільки раз наражались на замасковані укріплені позиції противника, що вже не знали, куди можна направити МТЛБ, щоб не потрапити в засідку.

Потрібен був зв'язок зі своїми побратимами, які ще, можливо, лишилися живими. Я виліз на броню і зняв з розгрузки свого загиблого друга радіостанцію, пістолет ПМ¹ та його телефон. Оскільки ми були в такому становищі, що будь-якої миті могли зустріти смерть, то я вирішив повідомити дружині Дениса Юлі сумну звістку про його загибель. На щастя, я знав яким графічним кодом був захищений телефон Дена, і набрав номер Юлі. Мені треба було вперше в житті повідомити страшну новину людям, які ще навіть не підозрюють того, що більше не побачать свого рідного чоловіка й батька. Навколо тривав бій, і для того, щоб добирати слова, не було часу. Тим паче, що зв'язок був слабким та нестабільним.

— Юля, це Седой. У мене погана новина. Дениса більше немає з нами. Він загинув у мене на очах. Не треба його шукати серед полонених чи поранених. Пряме попадання в голову й миттєва смерть.

---

¹ ПМ — пістолет Макарова.

Якось незграбно намагався вибачитися за погану звістку та виправдатися тим, що сам не знаю, чи вийду я живим з «котла»...

— Ти маєш знати, що Денис загинув. Загинув, як герой, виводячи нас з оточення.

Я не впевнений, чи дослухала мене до кінця Юля чи ні, оскільки зв'язок перервався.

Тіло Дена вирішив не знімати з броні й залишив при ньому його документи, щоб ті, хто його знайде, змогли його ідентифікувати.

Наступною була думка про власну сім'ю, і я, як, напевно, багато хто з тих, хто опинився в подібній ситуації, вирішив відправити дружині коротке смс-повідомлення: «У мене все добре. Я тебе кохаю. Цілуй дітей».

Радіостанція виявилася майже розрядженою. Ми встигли лише дізнатися від Фана, що він з групою наших бійців знаходиться десь в Новокатеринівці. Ходили чутки, що комбат та Вова Парасюк потрапили в полон. Ми повідомили Фану про те, що Ден загинув і у нас багато поранених. Він збирався прийти нам на допомогу, але зв'язок перервався, тому що сів акумулятор у рації. Прапор спересердя зламав та викинув вже непридатну радіостанцію. Згодом ми намагалися зв'язатися з Фаном по телефону, але зв'язок працював нестабільно, й поговорити не вдалося. До того ж ми не могли точно повідомити своє місцерозташування, бо самі не знали, де знаходимося. Нам також вдалося зв'язатися зі штабом в Дніпропетровську й пояснити ситуацію, в якій ми всі опинилися. Карт місцевості у нас з собою не було. Я згадав, що у Дена в телефоні є навігатор, за яким можна спробувати визначити наше місцерозташування.

Повернулися з дозору хлопці:

— Найближчі двісті метрів чисті. Можна рухатися в гліб «зеленки».

Допомагаючи пораненим, ми змогли відійти від місця зупинки тягача на кілька сотень метрів. Зі знайдених у тягачі ковдри, плаща-намету та тонких дерев зробили носилки для Кості та Олега, що не могли пересуватися самостійно. Поки хлопці споруджували носилки, я розбирав на частини й розкидав у різні боки зброю поранених та автомат Дениса, щоб не дісталися «сепарам». Тягти з собою додаткову купу заліза було важко. Пересування по «зеленці» супроводжувалося обстрілом з АГС-17. Відійшовши на достатню відстань від бойової машини, ми поклали поранених та стали думати, що робити далі. Деякі бійці, про всяк випадок, закопували свої документи та кредитні картки. Вова Мазур продовжував надавати допомогу пораненим. Гуркіт бою, переміщаючись з одного місця на інше, майже не переривався. Через деякий час до нас стали доноситися гуркіт артилерії та свист снарядів над головою. Вибухи за Новокатеринівкою та в її околицях. Після чого пролунала відповідь у протилежному напрямку. Аж до сутінок безперервно продовжувалися ці дуелі. Особливо активно чути було танкову й автоматичну стрілянину у напрямку терикону за Новокатеринівкою. Якоїсь миті ми почули шум у небі. Я підвів від землі голову й побачив літак, що летів прямо на нашу «зеленку» на наднизькій висоті. Тоді він мені видався якимось НЛО. Я раніше не бачив подібну грізну повітряну техніку так близько. Це була «сушка» без жодних розпізнавальних знаків, і не зрозуміло було, чия вона. Я побачив, як від літака в різні боки відділилися кілька вогняних хвостів, що були схожі на теплові заряди проти теплонавідних ракет. Затим над нашими головами щось промайнуло, що я сприйняв як ракети повітря—земля. Тоді я вкотре за цей день подумки попрощався з життям. Ракети пролетіли буквально над самісінькими верхівками дерев нашої посадки, і, минувши Новокатеринівку, накрили площу за селищем в районі

терикону. Після запуску ракет літак відпрацював висоту гарматами. Через деякий час подібний авіаудар повторився знову. Щонайменше, один з двох літаків був збитий під час розвороту.

Якоїсь миті гуркіт бою припинився. Долинали лише поодинокі постріли. За допомогою навігатора дізналися наше місцерозташування. З визначенням сторін світу було складніше. Навігатор показував точку на карті, але в якій стороні ми знаходимося відносно інших населених пунктів, було не зрозуміло. Пізніше за зірками ми змогли визначити, що ми знаходилися в кількох кілометрах на північний захід від Комсомольського, а до настання темряви ми зовсім не орієнтувалися на місцевості. Тільки звуки транспорту виказували напрямок дороги між Новокатеринівкою та Комсомольським. За кілька кілометрів на південний захід від нас проходила дорога між Старобешевим та Комсомольським. Десь знову почали лунати черги з декількох автоматів, й вслід за ними заговорили великокаліберний кулемет і танчик. Скидалося на те, що хтось веде відчайдушний бій, але після кількох пострілів з танка та черг з великокаліберного кулемета все знову вщухло. На зміну стрілянині стали лунати виходи з реактивних установок та прильоти «Градів» за кілька кілометрів від нас. Мені на телефон почали надходити смс-повідомлення з невідомих раніше номерів, які закликали виходити пораненим на цю дорогу, де їх підбиратиме Червоний Хрест. Тоді ж ми чули, як по цій самій дорозі працюють «Гради».

У штабі батальйону намагалися дізнатися у нас наше місцезнаходження, але що ми могли повідомити? «Зеленка» серед полів за якимось селом. Те, що це Новокатеринівка, ми дізналися згодом. Збоку від нашої «зеленки» чисте поле. Метрів за триста від нас на полі стоїть спалена САУ. Що бачимо? Бачимо з одного боку село, а з іншого — десь

далеко якийсь елеватор. У смс-повідомленнях знову настійно рекомендували виносити поранених на дорогу, а самим рухатися у бік Комсомольського. У цьому селищі розташовувалася нацгвардія, і там всіх очікують автомобілі Червоного Хреста. Нам писали про якісь досягнуті домовленості, про припинення стрілянини на деякий час, і що ми маємо встигнути за цей час вийти до Комсомольського. Ми лише наполовину довіряли цим повідомленням, бо чули, що продовжується робота артилерії з обох від нас напрямків, і ні про яке припинення вогню не може бути й мови.

Прапор з Філіном обстежували територію навколо розташування нашої групи й роздивлялися з обох боків посадки, щоб визначитися з нашим місцем розташування відносно противника й прийняти рішення, як діяти далі. Після розрядження радіостанції я взяв на себе роль зв'язкового. Саме на мій телефон приходили повідомлення, які мали нам допомогти вибратися з оточення. Подекуди лунали окремі постріли та вибухи. Мобільний зв'язок, мабуть, активно глушили і поговорити більше ні з ким ми не змогли, але повідомлення надходили і відправлялися. Я наївно сподівався на те, що за сигналом мобільного телефону співробітники СБУ зможуть визначити наше місцерозташування, і для цього зв'язався з друзями, які мали контакти в нашій обласній адміністрації, щоб повідомити їм про обстановку, що склалася. Спочатку мені писали, що все гаразд і нам гарантують «коридор». Я відповідав, що це вже не актуально, бо «коридор» ми вже пройшли, що колона розбита й розсіяна, а решту бійців, які вижили, добивають в полях, селищах та посадках. Тоді ми були переконані, що ніхто більше не вижив. Мої друзі піднімали всіх своїх знайомих у різних кабінетах, у результаті чого мені стали надходити повідомлення від кількох невідомих абонентів з інформацією про те, що слід робити та в якому

напрямку рухатися. Майже всі повідомлення знову ж таки рекомендували виносити поранених з посадки та залишати біля дороги, а тим, хто може самостійно пересуватися, — дуже швидко відходити до Комсомольського. Всі новини я повідомляв Прапору, як старшому групи, а він повинен був приймати рішення.

Вхідні повідомлення говорили про те, що з росіянами домовилися не вести вогонь, і тим, хто виходить з оточення, не перешкоджатимуть переміщатися до передових постів чи розташувань ЗСУ, та я особисто в це не вірив. Після всього, що нам довелося сьогодні побачити, навряд чи хто-небудь з обох сторін упустить нагоду помститися. Вирішено було дочекатися темряви й рухатися у напрямку Комсомольського. Раптом ми почули, що біля залишеної нами «мотолиги» та ЗУшки хтось досить голосно розмовляє, а також дзвін металу, ніби хтось лазить по броні. «Сепари!» Ми всі залягли й не знали, що робити. Ми нікого не бачили тому, що нас від «сепарів» відділяли 200 метрів щільної «зеленки». Ті, хто зараз лазили по МТЛБ й оглядали місце навколо машини, не могли не помітити свіжих слідів нашого перебування. Залишки закривавлених бинтів, знятих бронезилетів та розгрузок видавали наявність в групі поранених. Перешіптуючись, щоб не виказати своєї присутності, ми обговорювали можливі варіанти розвитку подій. А варіантів було не багато. Якщо по МТЛБ лазить група зачистки, то вони підуть за нашими слідами й вийдуть на нас. Відступити, кинувши поранених, ми не могли. Отже, є тільки два виходи. Якщо група зачистки піде по «зеленці», ми повідомимо тим, хто до нас наближається про те, щоб не відкривали вогонь, бо тут є тяжкопоранені, а далі — в залежності від ситуації. Або здаємося за умови гарантування життя пораненим, або приймаємо останній бій, якщо по нас буде відкритий вогонь. Очікування тривало цілу вічність. Олег Бірюк просив мене:

— Дай мені гранату, а самі йдіть. З нами не вийдете. Всі пропадемо.

Я відкинув порожній магазин і вставив в автомат повний. Поклав перед собою дві РГД-5 та одну Ф-1. Стиснув у всіх гранат вусики:

— Не переживай, Олеже. При потребі я сам тебе «заспокою», якщо іншого вибору не буде.

Поруч зі мною лежав Союз. Коли він побачив у мене в руках Ф-1, то схвально кивнув головою. Сидячи на землі й притиснувшись спиною до дерева, Гоша сказав:

— Седой, не горячкуй. Не квапся з гранатами. Може, ще поживемо.

Я ткнувся обличчям у висохлу траву й спіймав себе на думці... «не залишитися у цій траві... не залишитися у цій траві ... побажай мені удачі в бою». Ото вже не думав, що останні хвилини життя проведу в траві, згадуючи пісню Цоя. Промайнула думка про дружину та дітей. На якусь мить чітко уявив обличчя матері, коли їй повідомлять, що знайшли її сина. А потім навіть якийсь азарт та злість взяли. Серед хороводу різних думок спливав дитячий спогад: «А зараз Акела заспіває свою останню пісню». У глибині душі розумів, що полон — не варіант. Коли ворог дізнається, що перед ним бійці «Дніпра-1», переговорів не вийде. Нам давно вже втовкмачили в свідомість думку про те, що бійців «Дніпра-1» в полон не беруть. Буде бій, після якого чистильникам у будь-якому випадку повинна підійти підмога, а нам її чекати немає від кого. Та й з пораненими після піднятого галасу відступити не вдасться, кинути їх ми все одно не зможемо. Як не крути, а фініш у будь-якому випадку один. Залишалось старе одвічне питання: здохнути, як собаці, або померти в компанії кількох покидьків, які вважають нас легкою здобиччю?

Не пам'ятаю, в якій книзі я вичитав цікаву думку, але тоді я її дуже тонко відчув. Всі хочуть жити довго й добре,

але мало кому це вдається. Тому що інші заважають добре жити. А от красиво померти кожен може, та не кожен здатний скористатися таким шансом. Лежачи в траві, я повністю усвідомлював, що мені випала можливість померти достойно. Як віруюча людина, я хотів думати, що життя після смерті триває. І саме випала нагода це перевірити.

З боку МТЛБ у наш бік пролунало кілька автоматних черг. Вже сутеніло й «сепари» не ризикнули сунутися в густу «зеленку» слідом за відступаючою групою. Про всяк випадок обстріляли посадку з автоматів й пішли. Але тоді ми не знали, що Господь вирішив вкотре за минулий день зберегти наші життя і вселив нашим ворогам, що не треба нас переслідувати, бо в «зеленці» можуть бути розтяжки, а доведені до відчаю люди можуть влаштувати засідку.

Ми залягли в траві серед кущів й готувалися зустрічати «чистильників». Оскільки тривалий час ніякого руху з боку «сепарів» не спостерігалось, Прапор вирішив висунутися їм назустріч, але втрутився Філін. Він голосом, що не терпить ніяких заперечень, зупинив Прапора:

— Куди? Лежати! Чекаємо.

При цьому Віталій почав переміщатися до правого від нас краю «зеленки» та трохи вперед, вирішивши зайняти позицію для того, щоб, коли почнеться бій, завдати «сепарам» удару з укриття з правого флангу.

Наше очікування, здавалося, тривало цілу вічність, але на нас так ніхто й не вийшов. Коли ми зрозуміли, що загроза минула, то знову зібралися всі разом, щоб вирішити, що робити далі. Наші ряди зменшилися, оскільки екіпаж МТЛБ у повному складі пішов далі посадкою і більше ми їх не бачили. З ними ж пішов і поранений розвідник з 93-ї бригади. Як з'ясувалося згодом, вони самотужки дісталися до Комсомольського, де зустріли наших хлопців з батальйону «Дніпро-1», з якими евакуювалися до Волновахи, але з якоїсь причини не повідомили їм про

Павло Рудич, позивний Сталкер, і Владислав Безпалько, позивний Союз

те, що бачили нас. Залишилося тринадцять бійців. З яких десять поранених. Четверо важко — двоє не здатні самостійно пересуватися.

З настанням темряви на чистому небі з'явилися місяць та зорі. Знайшовши Полярну зірку, ми визначилися зі сторонами світу. Разом з темрявою підступав і нічний холод. Союз почало трусити. Від надмірної крововтрати він дуже зблід та здавався майже безнадійним. Я підклав йому під голову свою каску і став шукати, чим можна було б його вкрити. Не знайшовши нічого, окрім свого бронежилета, я накрив ним Влада, а сам приліг поруч й тісніше притулився до його спини, намагаючись хоч якось зігріти та зігрітися самому. Більшість із нас були легко вдягнені. У мене поверх футболки був одягнений бронежилет та розгрузка. Температура повітря +10 °С. Щоб зігрітися, ми лягали спина до спини і вкривали найважчих бронежилетами.

Лежачих на ношах Костю та Олега також вкрили, вже й не пам'ятаю чим. Прапор та інші вцілілі обережно, не створюючи зайвого шуму, почали вирубувати й обламувати в густих заростях вузький прохід, щоб при виході із «зеленки» пронести носилки з пораненими.

Потрібно віддати належне Сергію Алещенку. Він прийняв правильне й вольове рішення, з яким погодилися всі вцілілі. Ми вирішили, що нікого з поранених ні на яку дорогу виносити не будемо. Йдемо всі разом. Хто може нести носилки, тягнутимуть поранених. Решта пересуваються своїм ходом. Відстаючих будемо підтягувати. Віталій Бунчиков з кульовим пораненням в голову почувався зовсім зле і не був готовий до тривалого переходу. Він довго відмовлявся йти з нами, але зрештою його переконали зібратися з силами. З «зеленки» на ґрунтову стежку вздовж поля вийшли всі 13 чоловік. При виході з «зеленки» я дуже переживав, щоб не залишити в посадці якісь необхідні речі. Збиралися в суцільній темряві і тому топтатися по «зеленці» в пошуках каски я вже не став. У Філіна були серйозні опіки на ногах і він не міг нести носилки. Він йшов у дозорі попереду всіх, випереджаючи всю групу на 100—150 метрів, та оглядав прилеглу територію в нічний приціл, який знайшовся в господарстві у Вови Мазура. Носилки по черзі несли п'ять чоловік. Костя та Олег були досить важкими й доводилося їх нести чотирьом бійцям. Спочатку проносили півсотні кроків одного. Ставили на землю й поверталися за іншим. Носилки, на яких лежав десантник, були зроблені з плаща-палатки. Вони були зручнішими та просторішими. З ношами Кості постійно виникали проблеми. Ковдра розв'язувалася від палиць і її доводилося часто підв'язувати. До того ж вона була короткуватою й попервах це завдавало незручностей та болю, оскільки нога з відкритим переломом гомілки іноді провисала з ковдри. П'ятий вільний допомагав підтягува-

тися відстаючим бійцям та періодично підміняв одного з несучих ноші. У Кості Совенка був РКК, який ми використовували як додатковий елемент носилок, куди обережно клали його перебиту ногу.

На рахунок «три-чотири» одночасно піднімали носилки з чотирьох боків. Ми часто кепкували над Володею Мазуром через те, що він пізніше за всіх піднімав свій бік. Звідки ж нам тоді було знати, що він сам був поранений і погано чув унаслідок контузії? Надаючи допомогу іншим, Володя й словом не обмовився про свої проблеми. Коба старався триматися між групою та дозорним Філіном. Для зручності вони з Союзом зробили щось на зразок палиць, полегшуючи собі шлях. Найскладніше було Гоші та Бірюку Олегу. Ігор спочатку намагався повільно йти, але потім не зміг триматися на ногах. Вова ще раз оглянув Гошу та побачив, що у нього повні берці крові. З'ясувалося, що обидві його ноги були прострелені і далі вони з Олегом пересувалися на колінах та кулаках. Щоб хоч якось допомогти Олегу, Вова Мазур віддав йому свої рукавички. Останнім ішов Віталік Бунчиков, якому час від часу допомагали ті, хто не був зайнятий носилками.

Пройшовши кілька сотень метрів уздовж посадки, ми почули тихий голос Філіна, що дав команду всім зупинитися та притиснутися до «зеленки». Попереду стояв танк. Цілий, але невідомо чий. Якщо танк російський, то біля нього обов'язково має бути охорона. За кілька кілометрів від нас у небі час від часу спалахували сигнальні та освітлювальні ракети. Потрібно було трохи роздивитися й діяти, виходячи з ситуації. Поки Філін проводив розвідку, у нас був час трохи відпочити. Оглянувши територію навколо танка, Філін повернувся до нас і повідомив, що можна рухатися далі. Виявилося, що танчик наш, але екіпажу в ньому не було. Минаючи його, ми бачили розкидані довкола речі танкістів. Ма-

буть, танкісти теж вирішили залишити машину й виходити пішим порядком, як і ми.

Не зважаючи на те, що ніч була досить холодною, мені не спало на думку прихопити з особистих речей танкістів який-небудь бушлат. Швидше за все, просто забув про холод. Під час перенесення носилок мерзнути було ніколи. Та й ніколи було морочитися з пошуком якихось речей у темноті. У нас залишалось зовсім мало часу, щоб відійти в надійне укриття до сходу сонця. Ми відразу домовилися, що пересуватимемося тільки вночі. Засвітла наша група була б занадто помітною.

Танк стояв майже навпроти ґрунтової дороги, що петляла між двома посадками. Наша «зеленка» закінчувалася, а та, що починалася за ґрунтовкою, майже вся була випалена «Градом». З землі стирчали тільки обвуглені пеньки. Тепер у нас не було ніякого захисту чи маскувannya справа. Тоді Віталій Бунчиков відчув, що далі рухатися не зможе й відмовився йти з нами. Часу на вмовляння не було. Силоміць теж ніхто нікого тягти не збирався. Філін виявився завбачливішим і підібрав біля танка бушлат, який віддав Бунчикову, що залишився в «зеленці». У Ігоря Калініченка від тривалого пересування на руках почали кровоточити пальці, бо у нього були безпалі рукавички. Я віддав йому свої м'які рукавички, і це трохи полегшило йому пересування. Обмін обмундируванням продовжився. В мене за час руху відірвалася підошва на берцях, і Костя Совенко запропонував мені взяти його взуття замість мого. Навіть якщо ми благополучно виберемося з цієї халепи, то берці йому ще не скоро знадобилися б. Взуття виявилось дуже зручним та якраз потрібного розміру. Я із задоволенням погодився й досі зберігаю ці берці на згадку про той важкий перехід.

Прапор вирішив вести групу вліво від посадки по ріллі до поля, зарослого соняшниками. Відстань в кілька сотень

метрів нам треба було подолати майже по відкритій місцевості, що освітлювалася місяцем. Ризик виправдався. Була п'ята ранку. У цей час пильність спостерігачів та вартових притупляється. Для зручнішого пересування спробували тягнути носилки не на витягнутих руках, а піднявши їх на плечі. Виявилося, так зручніше. Руки менше втомлювалися й носилки не чіплялися за стебла соняшників. Нам вдалося пройти цю ділянку до світанку й сховатися в заростях густого та колючого чагарнику, що ріс упритул до соняшникового поля. До чагарника підходили не прямо з поля, а трохи його обійшли, щоб не впадала в очі витоптана стежка прямо до нашого укриття. Проходячи через поле, встигли зірвати кілька головешок з насінням. Голод, а особливо спрага починали даватися взнаки.

---

30 серпня 2014 року

Прорубавши невеликий прохід всередину заростей, занесли туди носилки з Костею та Олегом, а також розчистили місце для інших. Вхід у наше сховище заклали гілками, що наламали в заростях. Зовні ніщо не вказувало нашої присутності. Вирішили залишатися в цьому місці до настання ночі. Виснажлива ніч, почуття спраги й голоду сприяли міцному сну. Промені сонця, що сходило над горизонтом, пробивалися крізь зарості й зігрівали нас після холодної ночі. По обіді стало зовсім спекотно, та густе листя прикривало нас від палючого сонця. Увесь день провели в спокої та відпочинку. Розуміли, що чекає чергова важка ніч і треба набратися сил. Мобільний зв'язок майже зник. Навіть мій «лайф» перестав подавати ознаки життя. Досить стійкий сигнал був лише у МТС. Мобільні телефони майже повністю розрядилися. Десантник Олег згадав, що у нього з собою є повністю заряджений й вимкнений аварійний мобільний телефон. Це було дуже до речі. Я тоді для себе відзначив далекоглядність спецназівця, і згодом завжди носив з собою в розгрузці такий же заряджений та вимкнений телефон для екстрених ситуацій.

Із вхідних повідомлень ми дізналися, що на пошуки нашої групи вирушила група розвідників, які обшукують всі «зеленки» й околиці населених пунктів. Жевріла надія на те, що нас все-таки знайдуть. Водночас приходили повідомлення, що всім бійцям слід рухатися до

лікарні Комсомольського. Ми не повністю довіряли всім вхідним повідомленням і, як з'ясувалося пізніше, мали рацію.

Часу до заходу у нас було більш ніж достатньо, і це дало можливість нам ближче познайомитися один з одним. Останні кілька годин зблизили нас сильніше, аніж роки дружби з деякими людьми. Пробачте за каламбур, та, варячись в одному котлі, нам нічого було приховувати один від одного. Саме тоді Олег розповів нам такі подробиці, які викликали в мене повагу до деяких представників керівництва нашого угруповання під Іловайськом. Ми розмовляли на тему, хто і де перебував під час операції. У самому місті представників ЗСУ було зовсім мало, а проте, що поруч з нами знаходяться елітні частини спецназу, ми взагалі не чули. Небалакучому Олегу довелося нам пояснити, що вони не були в місті. Їм поставили завдання вивести з оточення певну групу людей, але коли вони дісталися до них, то ті відмовилися покинути угруповання й заявили, що виходитимуть тільки разом з усіма підрозділами. Спецназу не можна було повертатися без цих людей, і тому десантники залишилися разом з ними та теж виходили «зеленим коридором» разом з усіма. Багато хто з цих хлопців загинули. Олегу відносно пощастило. Не знаю, наскільки достовірна його розповідь, але брехати нам йому не було сенсу. Тепер щоразу, коли я чую ті чи інші звинувачення в боягузтві керівної ланки угруповання під Іловайськом, то цілком впевнений, що це брехня. Я багато чого не знаю і не стверджую, що знаю істину в останній інстанції, але розповідь Олега викликає у мене повагу до вищих офіцерів штабу Хомчака. Це всього лиш моя особиста суб'єктивна думка.

Скориставшись зарядженим телефоном та карткою МТС, нам вдалося за допомогою смс-повідомлень знову зв'язатися з друзями з Дніпропетровська. Всіх, кого під-

няли на наші пошуки, цікавило наше місцезнаходження, але ми досі не могли точно вказати, де саме перебуваємо. Жодної прив'язки до місцевості не було. «Зеленка» серед полів. За кілька кілометрів на південний схід від нас побачили перед світанком вогні великого населеного пункту. Найпевніше, це було Комсомольське. Нам настійно рекомендували якомога швидше пересуватися туди й повідомляли, що пошукові групи розвідників висунулися на наші пошуки.

Очищаючи траву від залишків тканин головного мозку свій автомат, я намагався аналізувати вхідні повідомлення на мій телефон. Пересуватися швидше... Мабуть, ті, хто нам тоді це писав, не враховували деяких обставин. Ні про яке швидке пересування не могло бути й мови. За минулу ніч ми подолали не більше чотирьох кілометрів. Якщо враховувати, що доводилося постійно повертатися за другими носилками, то для нас ці чотири кілометри перетворилися на вісім. Олегу Бірюку та Ігорю Калініченку, що майже весь шлях подолали самостійно на колінах, це теж здалося марафоном. Як втім, і іншим пораненим.

Чекаючи, поки стемніє, Філін зі Сталкером прикопали у відлюдній місцині кулемет Кості, оскільки тягти зайвий тягар було вже не під силу. Сталкер допоміг Філіну розібрати один з автоматних магазинів, в який потрапила куля. Патрони й магазин теж вирішили прикопати поруч з кулеметом. Сили вже потроху танули, і ми намагалися максимально полегшити наші розгрузки й скидали зайву вагу.

Патрони та зайве озброєння нам тоді були вже ні до чого. Вступити з кимось у бій означало виявити себе й втратити останній шанс вийти самим та винести поранених.

Дуже хотілося їсти, але ще більше хотілося пити. Якщо голод ще можна було якось перетерпіти, пережовуючи сире

соняшникове насіння, то води взяти було ніде. У когось виявилася невелика баночка з драже, і ми розділили вітаміни між собою. Потім у Союзу знайшлася одна сигара «Captain Black». Це був нереальний елемент розкоші в наших умовах. Розтягнули сигару на всіх. Іноді десь недалеко чулася автоматна стрілянина та гуркіт техніки, що переміщалася. Яюсь зовсім поруч з нами почулися голоси людей, які йшли. Тоді я про себе подумав, що на місці груп зачистки я не став би пхатися в глиб колючого чагарнику, але обов'язково обстріляв би його чи кинув гранату. Ніхто наше укриття не обстрілював, і граната, на щастя, не прилетіла.

Починало сутеніти і Прапор сказав:

— Ми так довго не протягнемо. Потрібен транспорт для поранених. Те, що нас шукають, це добре, але я на це не надто розраховую. Отже, так. До селища мабуть зовсім недалеко. Я висуваюся в Комсомольське до найближчих нацгвардійців. Візьму у них транспорт і повернуся за вами. Ваше завдання — з настанням темряви пройти кілька сотень метрів до залізничних колій. Потім обережно переберетеса через залізницю й укриєтеса у найближчій за нею «зеленці». Там чекатимете мене.

Сергій висунувся ще до настання темряви, а ми зачекали ще з годину і рушили слідом за ним. Час від часу подекуди у різних напрямках в небо злітали сигнальні та освітлювальні ракети. Від нашого укриття до залізниці шлях пролягав через порослу очеретом грузьку низовину. За нею починався крутий підйом по насипу до колій. Нас лишилося четверо чоловік, здатних нести носилки та допомагати іншим пораненим. Найважче доводилося Олегу та Кості на ношах під час підйому та спуску біля залізничного полотна. Ґрунт та щебінь під ногами іноді провалювався, і хтось із нас падав, перекошуючи носилки. При цьому будь-який зайвий рух завдавав хлопцям на

носилах нестерпного болю. Ми намагалися пересуватися якомога тихіше, але гравій, що шурхотів під ногами, створював, як мені тоді здавалося, зрадницький та гучний шум. Підйом та спуск від колій були досить крутими, і подолання цієї перешкоди забрало у нас дуже багато сил та часу. Крім носилок, потрібно було ще допомогти подолати цей крутий насип пораненим товаришам. Олегу та Ігорю, які повзли поруч з нами, було ще важче. Іноді хлопцям здавалося, що далі вони вже не в змозі рухатися. Ми, чим могли, допомагали їм. Перебравшись через залізницю, нам ще треба було пройти близько трьох сотень метрів до обумовленого місця зустрічі з Прапором. Шлях пролягав вузькою ґрунтовою дорогою біля краю соняшникового поля. Коли дісталися до краю посадки, то влаштували невеликий привал. Гоша з Якутом після останнього переходу зовсім знесилилися.

Відпочивши з півгодини, ми вирішили, що у нас запас ще є кілька годин темряви, і ми можемо далі пройти у бік Комсомольського. За посадкою було велике переоране поле, за яким виднілася наступна посадка. Вогні селища здавалися зовсім поруч і кожна «зеленка», яку ми бачили перед собою, теж здавалася останнім рубежем перед селом. Лишилося зовсім трохи, і ми вирішили зробити ще один ривок. Гоша та Якут лишилися на місці чекати Прапора. Ми пообіцяли повернутися за ними після того, як перейдемо поле. Згодом вони зізналися, що вже не розраховували на те, що ми повернемося. Взявшись за носилки, ми пішли через цю ріллю, яка тоді здавалася мені безкінечною. Протилежний кінець поля був наче зовсім близько, та дістатися туди здавалося нереальним. Згаявши ще близько години, ми все ж таки подолали цей шлях і знесилені звалилися в низині, оточеній деревами. Було так холодно, що ми знехтували усіма застережними заходами й розпалили невелике ба-

гаття, щоб зігрітися. Трохи зігрівшись, ми зі Сталкером пішли знову через поле за Олегом та Ігорем.

Вони були на тому ж місці, де ми їх залишили. Хлопці сказали нам, що до них приходив Прапор. У Комсомольському він зустрів національну гвардію, але не зміг переконати гвардійців виїхати вантажівкою для нашої евакуації. Лишивши хлопцям кілька сигарет, Прапор знову подався до селища, щоб знайти хоч який-небудь транспорт та неодмінно повернутися за ними. Ані того дня, ані наступного, ми Сергія так і не побачили. Повернувшись до селища, він, за доносом одного з місцевих жителів, потрапив у полон, з якого його звільнили лише через два тижні. За словами Прапора, чоловіка, який прихистив його у себе, бойовики розстріляли просто на подвір'ї.

На щастя, Олег та Ігор трохи відпочили й набралися сил за ті півтори години, що ми витратили на перехід до наступної «зеленки». Сталкер взяв на плечі Бірюка Олега й переніс його таким чином до інших. З Ігорем було складніше. Характер його поранень не дозволяв ані підняти його під руки, ані закинути на спину. Допомагаючи тягти Гошу, я згадував наші заняття в маріупольському аеропорту з надання допомоги пораненим. Тоді ми з Гошею тренувалися носити один одного. Під час занять у мене не виходило пронести Ігоря більше десяти метрів. Зараз перед нами простягалось розоране поле, по якому потрібно було пройти не менше п'ятисот метрів. Під час занять у мене хоч і було більше сили, ніж зараз, та зовсім не було мотивації. Тепер же навпаки — відсутність фізичної сили з лишком компенсувалася мотивацією.

Випробувавши всі можливі способи транспортування, з Божою поміччю я допоміг Гоші перейти через цю ріллю. Іноді Ігорю здавалося, що все це марна трата сил. Що йому ніколи не вийти з цього оточення. Я підбадьорював його, як міг. Заглядаючи в майбутнє, пророкував йому, що ще

погуляю у нього на весіллі й побачу, як він танцюватиме. Не пам'ятаю, скільки минуло часу, але приблизно о п'ятій годині ранку, коли починало сходити сонце, ми всі разом зібралися довкола догораючого вогнища й стали думати, що робити далі.

Сили тих, хто ще міг пересуватися, танули на очах. Ще однієї ночі ми могли й не пережити. Якщо першої ночі ми подолали чотири кілометри, то другої не більше двох. Треба було комусь висуватися в Комсомольське, до якого лишалося не більше трьох кілометрів, й повідомити нашим, що без сторонньої допомоги група вийти не зможе. Або хоча б знайти воду та транспорт. На пошуки пішли Філін та боєць «Кривбасу» Саєнко Діма. Через деякий час мені на телефон надійшло повідомлення, що всі населені пункти потрібно обходити стороною та у жодному разі не заходити в Комсомольське. Національна гвардія звідти пішла. Селище зайняте «сепарами»... Найближчий блокпост національної гвардії розташований в селищі Роздольне, яке знаходиться за півтори десятки кілометрів за Комсомольським. Тоді ми ще не знали, що і саме Роздольне теж лише частково контролюється нацгвардією, а більшою територією селища вільно переміщаються «сепари».

Тоді ж продовжували надходити смс-повідомлення, які настійно рекомендували виходити в Комсомольське до місцевої лікарні. Згодом деякі хлопці розповідали, що, виконуючи ці рекомендації, підтягувалися до вказаної лікарні, де їх уже зустрічали бойовики.

---

31 серпня 2014 року

Час минав. Пошукові групи шукали нас, а ми, третю добу без води та їжі, думали, що робити далі. Назвати наше становище безнадійним означало взагалі нічого не сказати. Утрюх з Вовою Мазуром та Сталкером нам не потягнути носилки з пораненими. А з нами, крім двох лежачих, ще четверо поранених, які за кілька годин теж не зможуть самостійно пересуватися. Та й самі ми вже остаточно вибилися з сил. Нам вдалося вирватися з потрійного оточення, і, коли вже здавалося, що рятівне селище зовсім близько, ми дізналися, що й воно вже зайняте «сепарами». Знову кільце. Знову оточення. І майже не лишилося ніяких сил. Замість очікуваних трьох кілометрів до позицій національної гвардії треба було пройти десятки кілометрів в обхід населених пунктів. І ці повідомлення, що суперечать одні одним. Мав рацію Прапор. Не можна нікому вірити. У рекомендації обходити населені пункти була своя логіка. Якби ми були здорові й на ногах, то, певно, так і вчинили б, але за наших обставин ці рекомендації були малокорисними. Після відходу Філіна та Діми ми розуміли, що не варто чекати їхнього повернення. Вони пішли туди, де вже немає своїх. Навіть якщо їм якимось чином вдасться вибратися, вони не зможуть нам нічим допомогти. Ймовірність вийти з оточення швидко зводилася нанівець. Я поділився своїми невтішними висновками з товаришами:

— Філін з Дімою не повернуться. Якщо смс не бреше, то їх затримають в найближчому населеному пункті.

Сталкер запропонував:

— У нас немає вибору. Потрібно йти шукати транспорт. Далі з десантником та Костею ми йти не зможемо. Гоша та Якут зовсім слабкі. Треба йти. Або вийдемо на пошукову групу, або знайдемо автомобіль.

Мазур запропонував:

— Одному йти не можна. Другий повинен прикривати й допомогти, раптом щось. Підемо ми з Пашею.

— Гаразд, — відповідаю я. — Я поки нагляну за пораненими. Постарайтеся не затримуватися.

Костя Совенко, почувши нашу розмову, прикро сказав:

— Ніхто з тих, хто пішов, не повернувся. І ці не повернуться.

Коба, знаючи, яка тісна дружба пов'язує Союза і Сталкера, посміхнувшись, перевів погляд на них і з впевненістю промовив:

— Сталкер неодмінно повернеться.

Я, як завжди, напучував товаришів традиційним: «З Богом!»

Було вже досить видно, і хлопці, обережно рухаючись через «зеленку», попрямували у бік залізничної колії, а я залишився наодинці з шістьма стікаючими кров'ю та знесиленими товаришами. Розмірковуючи сам з собою, я думав: «Якщо не повернуться Сталкер та Вова, тоді доведеться лише загинути всім разом. Далі бійці йти не зможуть, а якщо і я піду й пропаду де-небудь, то пораненим точно смерть. Їх ніхто не знайде. Я останній, хто знає, де їх шукати. Якщо доведеться йти шукати допомогу самому, то з огляду на те, що жоден ще не повернувся, можна зробити висновок: поранені загинуть. Навіть у разі щасливого кінця для мене... як я потім зможу з цим жити?»

У роті пересохло, як у пустелі. Язик прилипав до піднебіння. Губи вже ледве ворушилися, й доводилося докладати зусиль, щоб їх розкривати під час розмови. Я намагався знайти в найближчих канавах та сухих заростях очерету хоч якусь калюжу, щоб втамувати спрагу, але жодної краплі води так і не знайшов. Пораним бійцям було ще гірше. По вимазаній землею закривавленій перев'язці на розірваній нозі Якута, ліниво перебираючи лапками, бігали мухи. Союз блідістю обличчя скидався на знятого з хреста Спасителя, й тремтів від ознобу. Не кращий вигляд мали й інші поранені. Тоді я майже втратив будь-яку надію. Мабуть, ліміт везіння для нас вичерпався. Так минуло близько години. Якщо нас щось ще й могло порадувати, то це було сонце, що зійшло, принісши з собою тепло та врятувавши нас від холоду.

Раптом з боку залізничного полотна почувся звук двигуна автомобіля, що наближався в наш бік. Ми внутрішньо напружилися й приготувалися зустрічати гостей. Я з автоматом зайняв позицію за деревом на схилі нашої низини. Недалеко від місця нашого лежбища зупинився червоний автомобіль «Жигулі», з якого вийшли Сталкер та Володя. За кермом сидів якийсь чоловік зрілого віку. Це був порятунок для наших найважчих поранених. Ми поклали в «жигуль» Гошу, Якута, десантника Олега та Костю. В авто було тісно, та іншого вибору не було. Сидячи утрюх ззаду з перебитими ногами, хлопці відчували нестерпний біль. Я уявив собі, як вони терпітимуть дорожню трусанину, й мурашки побігли по шкірі.

Відправляючи наших товаришів з незнайомою людиною, ми не знали, що з ними буде далі, але була надія, що чоловік дотримає слова й вивезе хлопців в безпечне місце, де їм зможуть надати необхідну допомогу. Існував величезний ризик, що водій виявиться місцевим «сепаром» і здасть бійців у найближчому селі бойовикам, щоб не пали-

ти зайвий бензин, та розповідь, що бачив нас, але вибору ніякого не було. Забігаючи вперед скажу, що цей добрий самаритянин відвіз наших хлопців за 250 кілометрів від цього пропащого місця та висадив у лікарні в Бердянську, за що йому, поза всяким сумнівом, на Страшному суді багато гріхів відпустять. Я особисто проситиму, якщо мені там дадуть слово. З лікарні в Бердянську сповістили представників відповідних підрозділів про поранених бійців, і за хлопцями відправили транспорт. Та це все було потім, а тоді, залишившись вп'ятьох, ми не знали цього. Для нас доля наших товаришів була в руках Божих, як і наша власна.

Нас лишилося п'ятеро. Всі можуть більш-менш стояти на ногах. Вже легше. І хоч шлях у кілька десятків кілометрів за наших обставин здавався нереальним, але потрібно було йти. Нам ще треба було вирватися з останнього кільця оточення. Сталкер та Володя розповіли про те, як вони знайшли транспорт:

— Ми обережно пішли вздовж колії й вийшли на залізничний переїзд. До нього близько двох з половиною кілометрів. Дорогою бачили «беху», та не ризикнули шукати в ній воду. Якщо поруч виявляться «сепари», то транспорт ми не знайдемо. Коли вийшли до переїзду, зустріли цього чоловіка на «Жигулях». Начебто нормальний. Сам зголосився допомогти, коли пояснили, що до чого.

Нам не залишалось нічого іншого, окрім, як піти до цього переїзду та спробувати знайти якийсь транспорт або, якщо залишаться сили, рухатися «зеленкою» вздовж дороги від переїзду до Комсомольського і там діяти за ситуацією.

Ми з Володею пішли вперед. За нами, спираючись на палицю, йшов Коба. За ним, підтримуючи Союзу, йшов Сталкер. Високий насип вздовж залізничних колій закривав нас від огляду з боку Новокатеринівки та

Старобешеву. Наш шлях пролягав вузькою ґрунтовою дорогою між насипом та розораним полем. Ми йшли, майже не ховаючись. Сонце, що піднялося високо над горизонтом, починало припікати. На якісь запобіжні заходи вже просто не вистачало ніяких сил. Щоб було легше йти, я скинув з розгрузки останні кілька магазинів та гранату. Дуже здивувався, коли побачив, що у гранати стиснуті вусики. Ніс ще від найпершої посадки. Забув розтиснути. Могла б і рвонутися де-небудь, якби зачепився за гілку чи кущ. Або шплінт міг сам випасти з запалу. Не випав. Отже, так треба. Ми йдемо, і нас досі ніхто не побачив та не вбив. Отже, все добре. Викручую запал з корпусу гранати й розкидаю їх у різні боки. У голові паморочиться від голоду, палючого сонця та спраги. Говорити важко, але ми намагаємося ворухити губами й спілкуватися з Володею. Намагаюся збирати в роті хоч якусь вологу й ковтати її. Примудрялися навіть філософствувати. Я йшов і обіцяв Господу, що, якщо Він дозволить нам повернутися додому, то я візьму всю свою сім'ю й піду до нашої церкви, яку майже щонеділі відвідували з дружиною та дітьми... Що стану перед вітварем на коліна під час служби й скажу своїй дружині та дітям, щоб стали поруч... Що буду просто стояти, приклавши руку до серця, й мовчатиму. Буду довго стояти й мовчати. І Він почує моє мовчання та зрозуміє все без зайвих слів. Тому що інакше висловити свою подяку я просто не зможу.

У нас не було іншого виходу, окрім як повернутися додому. За останні три дні ми пройшли через сім кіл пекла й не могли загинути ось так просто. Не для того Він нас так дбайливо оберігав та майже вів за руку так довго, щоб віддати до рук ворогів. Біля дороги валялася півторалітрова пластикова пляшка, в якій було чверть води. Розділили між собою по ковтку, і вода пішла, як крапля в піски Сахари.

Валандаємося, мов п'яні, та йдемо далі. Сталкер, Союз та Коба відстають метрів на 150. Стоп. Під рейками тунель. На протилежному боці тунелю стояла БМП. Придивившись, побачили, що машина абсолютно безлюдна. Начебто ціла, але покинута.

Продовжуємо свій шлях до переїзду. Ось уже й завидніла будка залізничників на переїзді та якийсь маленький напіврозвалений будиночок біля неї. Поряд ростуть дрібні дикі груші. Груші дуже терпкі на смак, але зараз це не має ніякого значення. Ніколи не думав, що так зрадію цим грушам. Вони такі маленькі та тверді. В них майже немає соку чи вологи. Навіть здається, що в роті стає ще сухіше після спроби розжувати ці груші. Піднебіння пече. Від сухості в роті тріснула шкіра. У покинутому напівзруйнованому будинку біля переїзду знайшлася ще одна напівпорожня баклажка з водою. Вона залишається в будинку й спостерігає навсібіч. Помалу підтягуються до будиночка Коба, Союз та Сталкер.

Я стою на узбіччі дороги перед переїздом. Повз мене проїжджають автомобілі. Один призупиняється, і з вікна випадає повна баклажка з водою. Благословення...

Інше авто проїжджає, не знижуючи швидкості. Закарбовується в пам'яті ненависний погляд водія, який показує жест долонею біля горла. От дідько... Вже майже немає сил, щоб підняти автомат.

До дороги підходять інші хлопці і п'ють воду. Артем та Влад присіли в «зеленці» біля самого краю дороги. Ми з Володею та Пашею зупиняємо кілька автомобілів. Перший з боку Комсомольського. Люди дають нам попити води й повідомляють, що дорогою в Комсомольське озброєних людей не зустрічали. Наступні два автомобілі рухалися з боку Старобешевого. На обох автомобілях таблички «Діти». Всі заповнені дітьми, людьми та тюками з речами. Люди залишали свої домівки й виїжджали у напрямку

Комсомольського. На жест чоловіка з автоматом слухняно з'їжджають праворуч і зупиняються на узбіччі. В очах страх. Після того як переконуємося, що в авто немає місця, відпускаємо. Нарешті з'явилися два автомобілі: попереду таксі «деу ланос» з повністю тонованими стеклами, а позаду нього якийсь позашляховик. Зупиняємо. Таксі порожне. Позаду гальмує позашляховик, і жінка перелякано й схвильовано пояснює нам, що викликала таксі з Донецька, щоб перевезти речі з Комсомольського до Старобешевого. Розмовляємо з таксистом:

— Нам потрібно потрапити в Роздольне.

— Я не місцевий. З Донецька. Я не знаю, де це.

— Це близько 16 кілометрів за Комсомольським.

У Комсомольському люди, з якими нам не бажано зустрічатися.

Таксист, зважаючи на наш стан та зброю, не заперечує. Як же тут не допомогти, коли так переконливо просять? Та й по нас видно, що ми люди хороші. Жінці кажемо:

— Не хвилюйтеся. Зараз водій відвезе нас, а потім повернеться в Комсомольське за вами.

Багато місяців по тому я питав себе: чому не віджали позашляховик? У нього вільно помістилися б усі. Обставини були більш ніж екстремальні, і такі дії були б цілком виправданими. Закони воєнного часу для окремої ділянки окупованої території. Та й господиня авто перевозила речі в окуповане Старобешеве. І автомобіль не з дешевих. «Сепарша», без сумніву. Проте, опинившись в таких жорстких умовах, у нас не було наміру відібрати чуже заради порятунку своїх життів. Навіть думка про те, що «сепарша» може по телефону попередити кого-небудь про наближення до Комсомольського таксі з українськими військовими, не дозволила нам вжити заходів на цей випадок. Нічого. Виберемося. Якщо в селищі ще не встановили блокпост, то

встигнемо. Якщо навіть комусь повідомить, то не встигнуть зреагувати. Бойовики зайшли в село лише кілька годин тому. Швидше за все, невелика група, яка розчиниться у великому селищі. Люди, які їхали від селища, стверджували, що постів на дорозі немає. Дасть Бог — прорвемося.

У багажник таксі скидаємо бронжилети, розгрузки та зброю. У одного Коби в руках про всяк випадок граната. Нас п'ятеро. На переднє сидіння посадили пораненого Влада, а самі вчотирьох тіснилися ззаду. Стартуємо в напрямку Комсомольського. Водій забиває в навігаторі шлях до Роздольного. На в'їзді в Комсомольське ніхто дорогу не контролює. В обидва напрямки снують автівки, заповнені людьми й різними речами першої необхідності. Проїжджаючий транспорт ніхто не оглядає. Проїжджаємо центральною вулицею й рухаємося на виїзд. На вулицях подекуди ходять люди. У нас стекла тоновані, й тому на нас ніхто не зважає. Супроводжуючий нас позашляховик губиться дорогою на одному з перехресть. На виїзді з селища дорога завалена бетонними блоками, але біля них нікого немає. Розвертаємося та намагаємося знайти інший виїзд. Навігатор прокладає інший маршрут. Виїжджаємо за селище і їдемо по розбитій замиській дорозі. Через десять хвилин в'їжджаємо в Роздольне. Озброєних людей не спостерігаємо. Минаємо кілька перехресть й бачимо ліворуч від дороги невеликий магазин. Просимо водія зупинитися.

— Хлопці, я не знаю, де далі шукати українських військових. Я на роботі. Мені час повертатися до замовника в Комсомольське.

Ми забрали з багажника таксі свої речі й дали таксистові 70 гривень, які він затято відмовлявся брати. Селище Роздольне розділене на дві частини вузьким струмочком річки Кальміус. Передовий блокпост українських військових на іншому боці річки. Коба просить купити

йому сигарет, холодного пива й лишається з Союзом біля дороги, а ми з Мазуром та Сталкером ідемо в магазин. Поки нас не було, місцеві жителі попередили Кобу та Союзу про те, що в селищі є озброєні бандити. Солдатам не варто так відкрито перебувати посеред вулиці. Треба негайно переправитися на протилежний берег.

Продавщиця, побачивши нас, прикладає долоні до обличчя. Магазин. Ми розглядаємо прилавки, як щось неймовірне. Продукти. Вода. Купую дволітрову пляшку з холодним пивом й випиваю, не відходячи від прилавка. Не напиваюсь. Беремо ще п'ятилітрову баклажку з водою, нарізану ковбасу, кілька пачок сигарет та буханець хліба. Згадавши про прохання Коби, беру ще пару жерстяних банок з пивом. Продавщиця пропонує нам умитися й виносить відро з водою за двері магазину. Сам про себе відзначаю — повне відро. Це добрий знак. Продавщиця вибачається за те, що відро виносить на вулицю.

— Хлопці, вибачте заради бога, але вам не можна тут затримуватися. Якщо господар побачить, лаятиметься. Та й небезпечно тут.

Змиваємо з обличчя і рук пил, бруд та кров. Не віриться, що буває стільки води. Продавщиця голосить:

— Ви, наче з могили вилізли. Господи, що ж це таке!?

Дякуємо сердечній жінці й повертаємося до дороги до своїх товаришів. Поки чекаємо якийсь попутний транспорт, встигаємо проковтнути по кілька шматочків ковбаси та випити пива. Повільно, із задоволенням затягуюсь сигаретою. Подумки дякую Господу.

До нас під'їхав місцевий таксист й розвернувся біля магазину.

— Хлопці, вам тут не можна. Тут повно «сепарів». Сідайте в авто. Я відвезу вас через річку до ваших.

Кілька хвилин бесідуємо на тему подій на Донбасі. Таксист ділиться своїми думками:

— Так. Ми виходили на референдум й голосували за ДНР. Ми хотіли більшої незалежності від Києва. Донбас годує та гріє всю Україну, а з нами не хочуть рахуватися. Живемо гірше за всіх. Все було нормально, та хто ж міг припустити, що прийдуть росіяни й почнеться війна? Мені шкода всіх солдатів. Якщо люди в біді, то не має значення, на чиєму вони боці. Допоміг би кожному. Тільки ненавиджу нацистів та карателів.

Переїжджаємо невеликий місток. Попереду дорога трохи піднімається вгору. Ліворуч та праворуч пагорби. На пагорбі ліворуч — позиція снайпера й кулеметника. Праворуч — новенька свіжопофарбована вантажівка і бійці навколо неї. Зупиняємося біля дороги й виходимо. Беру на згадку номер телефону таксиста. Дякуємо. На прощання кажу йому:

— Щойно ти допоміг п'ятьом бійцям добровольцям. Четверо з батальйону «Дніпро-1», який називають фашистським та каральним. Присягаюся здоров'ям своїх дітей, що ніколи за весь час перебування в батальйоні не стріляв у беззбройних людей та не чинив насильства щодо мирних громадян. Жодного разу не зробив нічого з того, про що не міг би розповісти своїм дітям і за що мене гризла б совість.

Тиснемо один одному руки й прощаємося.

Нацгвардійці пригощають нас всім, що бог послав. А бог послав нацгвардійцям повний ящик всіляких імпортних сигарет на будь-який смак і колір. Від «Winston» і «Marlboro» до «Captain Black». У магазині я сигарет купив, але про запас пригощаюся кількома пачками «Marlboro». Жінка з сусіднього з постом будинку приносить повну каструлю з чаєм. Ми зі Сталкером та Володею осушуємо її

одним заходом. Просимо ще. Поки жінка йде заварювати черговий казанок з чаєм, ласуємо кавуном та ще вже не пам'ятаю чим. Доїдаємо куплену ковбасу та хліб. Кобі та Союзу зовсім кепсько. Потрібно негайно їх відвозити до лікарів. Бійці на блокпосту зупиняють перше-ліпше авто, в якому виявляється вже знайомий нам таксист. Садимо в нього Кобу з Союзом і просимо водія відвезти до Волновахи. Зараз вже й сам не можу згадати, чому ми з Вовою та Пашею теж не сіли в це ж авто, а залишилися чекати колону на посту.

Нацгвардійці дивляться на нас, як на живих мерців. Деякі з бійців сидять в кунгу і з цікавістю спостерігають на плазмовому моніторі за героями бойовика зі стріляниною. Намагаюся пожартувати: «Хлопці, проїдете кілька кілометрів за місток, і там буде те ж саме, тільки 7D». Жарт не оцінили. Втім, це й не жарт був зовсім. Прошу хлопців поставити на підзарядку мій телефон. Гвардійці охоче допомагають. Не пам'ятаю, скільки ми провели часу на посту, але під обід прибув автомобіль з їжею для бійців. Гвардійці повідомили нам, що зараз за мостом працює Червоний Хрест. Збирають бійців, які виходять з оточення, і формують колону, що проходитиме через цей пост. Ми зможемо підсісти в один з автомобілів, і нас відвезуть до Волновахи. Хлопці кажуть, що на мосту іноді трапляються провокації. Зовсім недавно туди під'їхало авто з написом «Діти» й обстріляло блокпост. Ніхто не постраждав, але всі збадьорилися. Після цього посилили на сусідньому пагорбі кулеметника снайпером. Від кунга спостерігаю за протилежним берегом річки. Селище розташоване в низині. Відразу за ним високі терикони, на яких можна дуже зручно розмістити мінометну батарею й обстрілювати цей пост. Пагорби гвардійців розташовані значно нижче териконів. Раджу копати окопи та щілини від мінометів. Зате

дорога селом та переправа чудово контролюються. І миша не проскочить, якщо вночі нікого не прогавити.

Невдовзі з'являються перші автомобілі Червоного Хреста. Ми попрощалися з гостинними гвардійцями й побажали їм удачі. Сідаємо в автобус «Богдан», де зустрічаємо наших друзів Філіна та Діму Саєнка. Розлучилися з ними рано-вранці, а зраділи так, ніби не бачилися цілу вічність. Хлопці розповіли нам свою одісею, як потрапили в полон й провели дві години під дулами автоматів, але завдяки винахідливості представників Червоного Хреста виплуталися. Зброю, щоправда, довелося залишити, та, слава богу, самі вийшли. Колону формували бійці «Донбасу». Старшим колони був боєць батальйону «Донбас» Тенгіз. До сутінків чекали автомобілі Червоного Хреста з білими прапорами, що підтягувалися. Після повного збору оголосили: хто має при собі зброю, потрібно її здати. Шлях колони проходитиме через сумнівні ділянки, і, з метою уникнення будь-яких провокацій, зброя поки що побуде в багажнику донбаського позашляховика. Спочатку мене це дещо насторожило. Ми вже були за нашим блокпостом. Що ще за «проблемні» ділянки? Автомати нам з Пашею та Володею все ж довелося здати, але пістолет Дениса, про всяк випадок, залишив при собі.

Автомобілі Червоного Хреста, якими насправді був транспорт, організований бійцями батальйону «Донбас», з'їжджалися в селище аж до вечора. Не скажу, скільки саме було автомобілів, але колона зібралася чимала. Виїжджали з селища вже після заходу сонця. Спочатку колона трохи заблукала й виїхала на якийсь розбитий блокпост, де нас зустріли агресивні цивільні зі зброєю. Швидше за все, нарвалися на якихось «сепарів». Там було багато розбитої техніки при дорозі. Після недовгих пояснень колона розвернулася та змінила маршрут. У дорозі в «газели», що

Боець батальйону «Донбас» Тенгіз Тетруашвілі

їхала в голові колони, спустило колесо, і вона зупинилася на узбіччі. Наш автобус обійшов «газель» і став на чолі колони. На телефоні Дена ще залишалось близько десяти відсотків зарядки, і завдяки його навігатору ми проклали шлях до Волновахи і щасливо до неї дісталися. Дениса вже не було з нами, але він все ще допомагав нам дістатися додому. Було вже темно, коли ми при в'їзді до Волновахи звернули увагу на майже безлюдний блокпост на донецькій трасі. На посту сиротливо стояло даїшне авто та кілька бійців, які лише привітно помахали нам услід, навіть не намагаючись зупинити та перевірити колону. Мабуть, їх заздалегідь попередили про наше прибуття. Зупинилися біля Волноваського міського ВВС, де ми забрали свою зброю у Тенгіза.

Бійці виходили з транспорту і дякували цьому високому бородатому хлопцю кавказької зовнішності. Хтось намагається дізнатися, по скільки скидатися за повернення. Тенгіз обурено покрутив пальцем біля скроні:

— Геть з глузду з'їхав?! Які гроші?!

Доки їхали до Волновахи, зв'язалися зі штабом у Дніпропетровську. Нам повідомили, що в Волновасі на нас чекають автомобілі зі штабу батальйону. По прибутті до райвідділу дізналися, що автомобілі дійсно були, але поїхали близько години тому. Знову телефонуємо в штаб, і нам кажуть, що розберуться із ситуацією та надішлють транспорт. В очікуванні транспорту я встиг подзвонити таємничому Німцю з Краматорська, який писав нам смс-ки з інструкціями та координував роботу пошукових груп. Я подякував незнайомому мені офіцеру за допомогу й докладені зусилля в пошуку нашої групи, а він, натомість, привітав нас зі щасливим виходом та цікавився подробицями розташування й озброєння бойовиків. Мені нічого було йому повідомити, і я передав трубку Філіну, якому після двогодинного полону було що розповісти.

Ми дочекалися транспорту з Дніпропетровська й, прихопивши з собою Вову Мазура, виїхали з Волновахи. Спочатку їхали до Дніпропетровська на якійсь іномарці, а потім пересіли в правосековський «Богдан» чи «Еталон». Іномарці потрібно було знову повернутися за кимось, хто зміг вибратися з «котла». На автобусі ми дісталися до поста ДАІ в Синельниковому, де мене зустрічали мої друзі Слабий Владислав з братом та Ладигін Влад. Пересівши до них в авто, ми поїхали слідом за «Еталоном» до будівлі обласної адміністрації.

Рідне місто зустрічало нас без особливої помпезності. Нічний Дніпропетровськ ніби натякав, що всі сплять, й головні події міста на сьогодні вже сталися. Ласкаво просимо до міста, де немає війни, і де з самого ранку в усіх школах лунатиме традиційний перший дзвоник. Вчителі та поважні дядьки в строгих костюмах говоритимуть на лінійках про патріотизм та необхідність любити свою Бать-

ківщину, після чого будуть дзвеніти келихи з шампанським на кухнях мирного міста, відзначаючи День знань. Може, навіть буде святковий салют. І це все покажуть в новинах по телевізору.

Тоді ще не було в моді вночі зустрічати бійців з оркестрами, квітами й телебаченням. Тим паче, що бійці-то вийшли самостійно, цілими та зі зброєю. Ніякого трагізму чи пафосу. Було близько другої години ночі, коли ми з Союзом зайшли в батальйонну збройову кімнату й здали свої автомати.

— О котрій завтра на службу? — запитав я у одного з інспекторів штабу.

Артем подивився на мене зі співчуттям і сказав:

— Відпочивай. Тобі зателефонують, коли виходити.

Пістолет Дена, який я витягнув у нього з розгрузки під Новокатеринівкою, якийсь час зберігав вдома, як реліквію, але потім все ж вирішив здати. Хоча я ніколи не хотів бути співробітником правоохоронних органів, та зараз я ним став. Щоб не було внутрішнього конфлікту із самим собою, я вирішив не зберігати вдома те, чому не місце у законслухняного громадянина. Зрештою, я представник нової міліції чи хто?

Довго потім не міг собі пробачити, що залишив біля будівлі обласної адміністрації Вову Мазура. Він опинився о третій годині ночі в чужому місті й не знав, куди йому йти. Зрештою, він пройшов пішки до лікарні Мечникова, де звернувся до лікарів за медичною допомогою.

Друзі відвезли мене додому. Дорогою до дружини та дітей я попросив моїх друзів зупинитися біля будинку моїх батьків. Обійнявши розчулених матір та батька, я просто сказав: «Мамо, я повернувся. Не плач. Все гаразд». Дружина, ридуючи, довго не випускала мене зі своїх обіймів. Я стояв змарнілий, брудний та неголений. В чужих берцях,

брудних камуфльованих штанях, футболці та розгрузці поверх бронжилета і теж плакав. Я нарешті побачив свою дружину та сплячих дітей. За що решту життя дякуватиму Господу. Тому що в ті дні Він вивів мене цілим та неушкодженим Рукою Своєю зі справжнього пекла. Йому слава, честь та поклоніння на віки вічні. Амінь.

ПІСЛЯМОВА

Деякий час після повернення додому зі мною відбувалися різні метаморфози, пов'язані з пост-травматичним синдромом, до якого бувають схильні люди, які повертаються із зони бойових дій. Період адаптації до мирного життя тривав близько місяця. Перші два тижні мирного життя сприймалися мною як життя між миром та війною. Коли я вранці 1 вересня повів свою доньку в школу на перший дзвінок, то стара школа нагадувала мені школу в Іловайську, а люди в спортивних костюмах й автівки з донецькими номерами привертали мою пильну увагу. Звук повітряної кульки, що лопнула, відразу напружував, і майже весь час, перебуваючи на святковій шкільній лінійці, я думав про те, куди в разі обстрілу евакуювати дітей.

Звичка сторожко спати та швидко реагувати на регулярні артобстріли змушувала мене і вдома іноді схоплюватися серед ночі на ліжку. Мозок по інерції включався на вирішення завдання з евакуації сплячих поруч дружини та дітей. Адже от-от почнеться обстріл, а у нас ліфт не працює, і я не встиг перевірити, як обладнаний підвал в під'їзді нашої дев'ятиповерхівки. Прокидаючись серед ночі, я не міг зрозуміти, де знаходжуся. Старобешеве? Іловайськ? Чому поруч мої діти? Лише через деякий час я повертався до реальності й заспокоювався.

Заплющував очі, і мені попервах снівся один і той же сон. Ніби я їду на броні «мотолиги» і спостерігаю за танками, що рухаються попутно та поруч по вузьких сільських

вулицях, полях та посадках. Постійний гуркіт двигунів та шелест гусениць бронетехніки. Прокидаючись від цього шуму, довго не міг заснути й курился до ранку на сходо-вому майданчику, подумки розмовляючи з Деном. Мої повіки зрештою наливалися важкістю, і я йшов спати, щоб знову уві сні слухати гуркіт двигунів та металевий скрегіт гусениць.

Від навчання в юридичному університеті довелося відмовитися. Звичайний гамір молоді в коридорах та аудиторіях викликав у голові нестерпний біль. Написав заяву про відрахування. Доводилося жити у двох вимірах. Мирне й безтурботне життя навколо чергувалося з відвідуванням поранених товаришів у лікарнях та поминальними заходами за загиблими побратимами. Кожен новий день приносив і радісні, і сумні звістки. Радісні означали, що хтось іще вийшов з оточення чи повернувся з полону. Смуток приносили вісті про тих, хто вже ніколи не повернеться додому. Потім знову все перемішалось, і навіть був період, коли раділи тому, що нарешті знайдено та упізнано чергове тіло одного з наших бійців, яких можна було гідно поховати. Увесь вересень 2014 року був сповнений страшними та моторошними подробицями поранень, загибелі, перебування у полоні та похоронами наших товаришів. Ще трагічнішими виявилися поневіряння родичів зниклих безвісти та загиблих бійців. Слухаючи цих людей, іноді хотілося задушити декого з тих, хто зобов'язаний був всіляко сприяти цим нещасним людям, за цинізм та виявлену до них байдужість. Якщо хтось вважає, що я перебільшую, раджу поспілкуватися з дружиною загиблого під Новоазовськом мого побратима Дмитра Пермякова. За кілька днів я став свідком стількох трагічних подій, скільки не випадало на мою долю за все попереднє життя.

Одночасно зі звістками про загиблих, з'ясовувалися жахливі подробиці їх загибелі, і знову серце краялося від

скорботи та жадоби помсти. Фізрук, Машина, Спілберг, Брус, Хохол, Вася, Італієць, Ден...

Спочатку стали відомі неймовірні та страшні по своїй жорстокості подробиці загибелі наших побратимів. Розповідали про те, як вулицями Новоазовська волокли прив'язаними до автомобілів полонених Фізрука та Мащину. Про Спілберга доходили свідчення бійців, які повернулися з полону, про те, як російська БМП давила й розстрілювала наших бійців, які намагалися сховатися в заростях соняшнику. Набагато пізніше бійці, які повернулися з полону, розповідали, як російський офіцер не дозволив бійцям, які здалися в полон, допомогти Колі піднятися на броню БМП для евакуації до медиків. Колю переїхала навпіл гусенична машина, але він був ще живий. Командир російської БМП добив Миколу пострілом у голову. Російські десантники вихвалялися перед полоненими бійцями одного з добровольчих батальйонів тим, що їм вдалося ліквідувати снайпера «Дніпра-1».

Бунчиков Віталій, що сховався в кущах, бачив омських десантників, які хизувалися тим, що точно бачили своє потрапляння з 30-мм автоматичної гармати БМП в голову одного з бійців, які проривалися на броні МТЛБ через Новокатеринівку.

Багатьох бійців змогли упізнати та поховати через багато місяців після кривавого «Іловайського коридору». Пошукові групи та аналізи ДНК підтверджували ідентифікацію того чи іншого бійця, але родичі часто відмовлялися їм вірити, зберігаючи примарну надію на повернення своїх батьків, чоловіків та синів.

Під час прориву з оточення було не так страшно, як після повернення додому. Особливо жахали байдужість та цинізм, з якими доводилося іноді стикатися. Незадоволені своїм матеріальним становищем люди, яких не торкнулися жахи боїв та смертей, скаржилися на зростання цін, курс

долара та зростаючу корупцію. Озлоблений народ скося зиркав на бійців, які повернулися з пекла, та просто вбивав наповал питаннями:

— Заради чого ви взагалі пішли воювати?

— Кому потрібні ваші жертви?

— Як можна було йти воювати проти «братнього народу»?

Деякі «експерти» радили залишати передову та йти на Київ проти «хунти». Рівень диванної ватності й сепаратизму на міських форумах, у соціальних мережах та на міських ринках зашкалював. Дивлячись на людей, які не розуміють та не бажають сприйняти факт агресії проти України, а також тих, хто підтримує «русский мир», я був цілком переконаний, що переді мною ворог. І цей ворог небезпечніший та підступніший за того, який без розпізнавальних знаків перетнув наш кордон. З тим ворогом все зрозуміло. Йому дали наказ і він його виконує в інтересах політики своєї держави. Ватний та латентний сепаратизм підліший тим, що, в безпосередній зоні бойових дій «мирний» прибічник «русского мира» здає противнику позиції та кількість українських військових. На ньому кров наших бійців та патріотів України. Саме ці люди повідомляли бойовикам та агресорам про своїх сусідів, що надавали допомогу бійцям, які виходили з оточення, й переховували їх від розправи. У мирному та безтурботному місті, що не зазнало бомбардувань та згарищ, ці люди — просто базіки й здаються сумирними обивателями з «іншою точкою зору», але варто війні переміститися в це місто, і вони ж стануть зрадниками, донощиками та пособниками тих, на чиїх руках кров наших побратимів, і хто хоче знищити нашу країну. На зупинках, у тролейбусах, у курилках та інших місцях латентні сепаратисти безкарно пропагували ідеї «русского мира» й зловтішалися над нашими поразками та «котлами», а

ми в цей час заліковували свої рани й ховали бойових побратимів. Для нас відповіді на питання про те, хто ворог і з ким у нас війна, були очевидні. Ми знали, за що воюємо та проти кого, але іноді я мимохіть ставив собі питання: «Хіба цих людей, які вважають себе народом України, ми йшли захищати? Невже ці люди визначатимуть майбутнє моєї країни? Як я зможу жити поруч з тими, хто, втративши частину своїх заощаджень та зручностей, зневажає воїнів, які віддали частину себе, а деякі й життя за те, щоб війна не прийшла в їхні домівки?» Ось тоді мені по-справжньому ставало страшно. Страшно за майбутнє своєї країни. Втішала лише думка, що є ще чимало тих, кому, так само як і нам, небайдужа доля України, а отже, наші побратими загинули даремно. Зрештою, у нас є країна, яка гідно оцінить наші зусилля.

Багатьох гризе питання: хто винен і хто відповідь за цю жахливу катастрофу, яку називають Іловайською трагедією? Особисто я мало переймаюся цим питанням. Щось мені підказує, що справжніх винуватців не назвуть та не притягнуть до відповідальності. Надії на справедливу кару винним у мене немає, але є моя віра. І моя тверда віра малює в моїй свідомості картину майбутнього. Настане день та година, коли всі ми станемо перед Страшним судом Творця, якого не уникнути нікому. І відкриється все таємне й приховане відвіку. І кожен бачитиме справи, думки й приховані в душі кожного з нас помисли. І я стоятиму на цьому Суді перед Всевидячим оком. І поруч встануть всі наші загиблі побратими. І стоятимуть їхні діти, дружини й матері. І стоятимуть генерали й командири. Президенти, міністри та прем'єри. І ми всі знатимемо істину й дивитимемося у вічі один одному. Встануть ті, хто стріляли в нас і в кого стріляли ми. І я дивитимуся в їх та ваші очі. І всі дивитимуться в очі мені. Це буде страшний день і Страшний суд. Тому що відкриється правда Божа. І ніщо й

ніхто не сховається ні від кого. І багатьом буде нестерпно боляче й страшно. Мені теж. У своєму житті я робив багато вчинків, якими не пишаюся і за які мені соромно, але коли Господь судитиме за Іловайськ, я буду дивитися у вічі всім вам, і мені нічого буде соромитися. Страшно буде тим, хто зараз думає, що не понесе відповідальності за все горе, яке спіткало сотні наших бійців та членів їхніх родин. Бо ті, кого не торкнулося правосуддя земне, відповідатимуть перед правосуддям Небесним. І кожному воздасться по справах його.

Жодним чином не намагаюся зневажити подвиг бійців ЗСУ, які героїчно билися та зробили значний внесок у захист Батьківщини, і були належним чином оцінені урядом, але хочеться для порівняння показати оцінку державою внеску у захист Батьківщини бійців-добровольців зі складу добровольчих батальйонів. Відважні бійці групи «Купол», ці ветерани морської піхоти, які героїчно проявили себе в боях в Іловайську, виявилися незаслужено забутими керівництвом батальйону «Донбас» й дотепер не можуть довести своєї присутності з нами в ті дні, щоб отримати статус учасників бойових дій, не кажучи вже про заслужені бойові нагороди. Віктор Дегтярьов (Сенсей), Крайнов Анатолій Анатолійович (Дід) та багато інших живих і тих, які героїчно загинули в цьому пеклі бійців «Купола», досить добре знайомі бійцям «Донбасу», але з незрозумілої причини абсолютно ігноруються командуванням цього підрозділу й не визнаються учасниками бойових дій. Під час першого заходу в Іловайськ 10 серпня 2014 року з бійців «Купола» загинув морський піхотинець Рома Мотичак (позивний Комуніст). Коли його ховали у Львівській області, в Самбурському районі, люди сто кілометрів стояли на колінах, проводжаючи в останню путь героя. І цього ж дня загинули бійці батальйону «Донбас» Юрій Літвінцев (Монгол) та Самольот.

Тоді ж був поранений майор Дегтярьов Віктор Миколайович (Сенсей). Самольот загинув на його очах, стримуючи правий фланг. Боець вступив у бій з переважаючим за чисельністю противником, як з'ясувалося пізніше, російським спецназом. Під час цього першого штурму бійці «Донбасу» та «Купола» ліквідували близько 30 терористів. Того ж дня загинули Немо і семеро бійців були поранені. Був поранений та через полон повернувся додому Леший. Зникли безвісти прапорщик Гринько Юрій Вікторович (Очаков) та сержант Жила В'ячеслав Миколайович (Шило). Згодом бойовики виклали в інтернет відео з тілами та документами цих бійців, але тіл героїв не повернули. Також з «Купола» були поранені молодший сержант Власенко Віталій Олексійович (Влас), прапорщик Гонтар Валентин Володимирович (Прапор) та сержант Філатов Володимир Ігорович (Маестро). Інші бійці «Купола» вийшли з Іловайська неушкодженими, та гідну нагороду та визнання від своєї держави, за яку боролися ці воїни, отримали лише одиниці.

І це лише кілька прикладів із сотень та тисяч випадків ставлення держави до своїх захисників-добровольців...

І буде Суд... І будуть чиновники і командири дивитися в очі воїнам. І воїни дивитимуться у вічі чиновників та командирів. І буде пекло... Пам'ятайте про це.

Станом на лютий 2016 року:

Мітрохін Євген, батальйон «Дніпро-1»

Після виходу з «котла» отримав поранення в праве плече. За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, за участь у бойових діях, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014». Державних нагород не має.

Савчук Андрій, позивний Італієць, батальйон «Дніпро-1»

Загинув 31 серпня 2014 р. від поранень, отриманих 26 серпня 2014 р. у дворі школи м. Іловайська (Донецької області).

Місце поховання: м. Підгородне, Дніпропетровська область.

Указом Президента України № 873/2014 від 14 листопада 2015 р. «за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі» нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

АНДРІЙ САВЧУК
23.12.1978—31.08.2014
Іловайськ

Гостищев Олександр, позивний Док, батальйон «Дніпро-1»

Командир першої роти батальйону «Дніпро-1», отримав серйозну контузію. Беручи участь у бойових діях, виявив особисту мужність та відвагу, героїзм та вірність присязі, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України. Державних нагород не має.

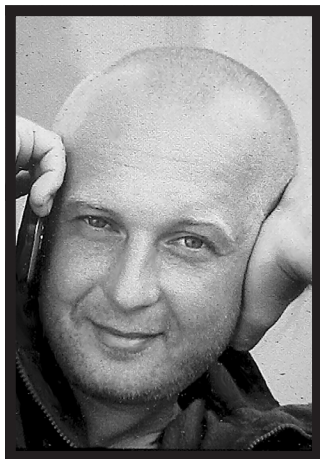
Майор міліції Береза Юрій Миколайович — командир батальйону «Дніпро-1»

З кількома бійцями зміг вирватися з оточення. Був представлений до ордена Богдана Хмельницького III ступеня за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті

державного суверенітету та територіальної цілісності України. За участь у бойових діях, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі був нагороджений наказом міністра внутрішніх справ України табельною зброєю — українським пістолетом «Форт».

Віталій Сова, позивний Філін, батальйон «Дніпро-1»

Опіки 11% тіла II—III ступенів, занесена інфекція, пластика та пересадка шкіри і три осколка, один ще не вийшов. За участь у бойових діях, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі, за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, відзначений срібним хрестом «За доблесть» від керівництва полку, нагрудним знаком «Іловайськ-2014» та медаллю від Президента України «Захисник Вітчизни».

МИКОЛА КУРНОСЕНКО
23.06.1975—29.08.2014
Іловайськ

Курносенко Микола, позивний Спілберг, батальйон «Дніпро-1»

Загинув 29 серпня 2014 р. під час виходу з «Іловайського котла» так званим «зеленим коридором». 20 вересня 2014 р. тіло було знайдено пошуковою групою місії «Евакуація-200» («Чорний тюльпан») у полі з соняшниками на південно-західному боці хутора Горбатенко та доставлено до Запоріжжя. Упізнаний за тестами ДНК. Похований 12 вересня 2015 р.

Місце поховання: м. Дніпропетровськ, Краснопільське кладовище, ділянка № 79.

Указом Президента України № 838/2014 від 31 жовтня 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Криворотько Микола, позивний Спартак, батальйон «Дніпро-1»

Разом з групою бійців вийшов з оточення, винісши з поля бою кількох поранених.

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, відзначений медаллю «За військову службу Україні», нагрудними знаками «Іловайськ-2014» та «АТО-2014». Державних нагород не має.

Полковник Печененко В'ячеслав Петрович, батальйон «Дніпро-1»

Зміг вийти з невеликою групою бійців з оточення, винісши з поля бою кількох поранених. Через деякий час став командиром полку «Дніпро-1». За участь у бойових діях, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі був відзначений нагородним пістолетом «Форт» від керівництва МВС, а також відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014». Державних нагород не має.

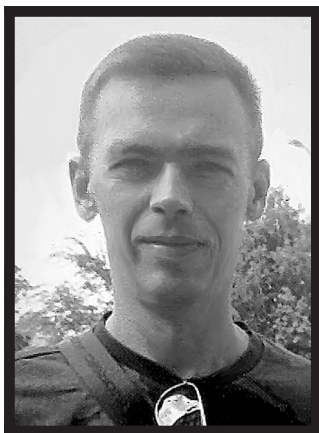

ДЕНИС ТОМІЛОВИЧ
11.03.1982—29.08.2014
Іловайськ

Томілович Денис, позивний Ден, батальйон «Дніпро-1»

Тіло з місця загибелі забрав «Чорний тюльпан» 24 вересня 2014 року. Був упізнаний родичами в морзі в селищі Чаплине та 28 вересня 2014 р. доставлений до Дніпропетровська. Відспівували в храмі Святого Духа. Похований 1 жовтня 2014 р. в селищі Таромське.

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (по смертно).

АНТОН ХОРОЛЬСЬКИЙ
24.05.1974—26.08.2014
Іловайськ

Хорольський Антон, позивний Хохол, батальйон «Дніпро-1»

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (по смертно).

Безпалько Владислав, позивний Союз, батальйон «Дніпро-1»

Множинні осколкові поранення стегна, верхньої частини руки, плеча, спини. Контузія. За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, відзначений керівництвом МВС відомчою медаллю «За відзнаку в службі», медаллю «Захисник Вітчизни», нагрудним знаком «Іловайськ-2014» і полковим знаком «Срібний хрест». Державних нагород не має.

Пелипенко Дмитро, позивний Пілот, батальйон «Дніпро-1»

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014» і нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

ДМИТРО ПЕЛИПЕНКО
02.02.1970—29.08.2014
Іловайськ

Бунчиков Віталій, 40-й БТРО

Самотужки довгий час пробирався через зайняті бойовиками населені пункти й самостійно вийшов з оточення.

Наскрізне кульове поранення голови.

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України,

нагороджений Президентом України орденом «За мужність» III ступеня.

Мазур Володимир, батальйон «Херсон», згодом ППС МОП «Дніпро-1»

Деякий час проходив лікування у лікарні ім. Мечникова в Дніпропетровську.

Контузія. Множинні осколкові поранення рук та шиї. За порятунок та винесення з оточення Олега Тимощенка, Владислава Безпалька, Артема Кобзева, Ігоря Калініченка, Олега Бірюка та Костянтина Совенка, а також за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, за участь у бойових діях, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі відзначений відомчою медаллю «За службу». Державних нагород не має.

Совенко Костянтин, 40-й БТРО

Відкритий перелом ноги.

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, відзначений церковною медаллю від Української православної церкви Київського патріархату, від громадської організації Жовтих Вод медаллю «За єдність України», медаллю «Учасник АТО», і нагороджений Президентом України орденом «За мужність» III ступеня.

Тимощенко Олег, 3-й полк спецназу

Наскрізні осколково-кульові поранення з переломами обох ніг.

Указом Президента України за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня.

Савченко Василь, позивний Вася, батальйон «Дніпро-1»

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (по смертно).

ВАСИЛЬ САВЧЕНКО
26.09.1984—26.08.2014
Іловайськ

Тафійчук Сергій, батальйон «Дніпро-1»

Марина Тафійчук (сестра Сергія): «Я з 22 серпня почала пошуки брата. Штаб батальйону відмовився мені надавати інформацію про місцезнаходження Сергійка. Почала пробивати всі довколишні з Іловайськом морги. Його не було ніде. Паралельно шукала по госпіталях, бо жевріла надія на помилку товаришів. На карті закреслювала всі морги, які вже були перевірені. Спочатку шукала його за прізви-

СЕРГІЙ ТАФІЙЧУК
22.06.1984—18.08.2014
Іловайськ

щем, потім за прикметами та шрамами на тілі. 30 серпня 2014 р. у Маріупольському морзі з'явився боєць під прізвиськом Тафійчук. Патологоанатом надіслав фотографію бійця, але це був не Сергійко. Почала розплутувати ланцюг, хто й коли, яким автомобілем доставив тіла в морг. КАМАЗ виявився автомобілем 93-ї механізованої бригади. Більше інформації не було. З водієм автомобіля поспілкуватися не вдалося. Водночас ще шукала водія сірого седана (марку не пам'ятаю), який віз Сергійка та пораненого Максима Луньова в школу Іловайська. Там слід загубився. Сил вже не було. Я не знала, що робити далі. Я опинилася у глухому куті. Я взяла фотографію Сергія й почала просити його, щоб він допоміг мені. І ви знаєте, він мені таки допоміг. Ми завжди відчували й розуміли одне одного без зайвих фраз.

Як тоді, 18 серпня, він гинув, а я вдома, на мирній землі, метушилася з п'ятої вечора, місця собі ніде не знаходила. Весь час набирала його номер, але він не відповідав. Поруч зі мною тоді була подруга, яка мене заспокоювала, а я не розуміла, що відбувається.

Я зрозуміла, що єдине місце, яке я не перевірила, — це Мелітополь. Мене чомусь потягнуло туди. Я подзвонила працівникам моргу. Описала прикмети Сергійка, і вони запросили на упізнання. Тоді я мамі сказала, що я завтра їду забирати Сергійка додому. У морзі виявився дійсно він, тільки під чужим прізвиськом. Запросили прокуратуру Запорізької області і разом провели упізнання. 1 вересня 2014 року я побачила, що мій братик дійсно загинув.

4 вересня ми його ховали в Павлограді, на Алеї слави.

15 січня 2015 р. його нагородили медаллю «За мужність» посмертно.

З ним загинула половина мого серця. Я намагаюся навчитися жити без нього та не можу, а може не хочу. Не знаю. Він був моєю половиною, моєю кам'яною стіною,

яка впала. І зараз я живу з тією думкою, що якась тварюка, яка вбила мого брата, ходить по цій землі, і це нестерпне відчуття безнадійності».

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, Сергій Тафійчук нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Мінаєв Олександр, батальйон «Дніпро-1»

Переніс кілька складних операцій. Отримав другу групу інвалідності та продовжив службу фахівцем у полку «Дніпро-1». За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, подана рекомендація щодо нагородження відомчою медаллю «За відзнаку в службі», і відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014». Державних нагород не має.

Крюков Олександр, позивний Фан, батальйон «Дніпро-1»

З групою бійців допоміг вийти з оточення кільком пораненим. Вийшов з оточення із зброєю в руках. Отримав контузію. За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, за участь у бойових діях, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі, відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014». Державних нагород не має.

Бірюк Олег, позивний Якут, батальйон «Дніпро-1»

Тривалий час проходив лікування в очікуванні протезування. За особисту мужність і героїзм, виявлені у

захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, за участь у бойових діях в Іловайську, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі, відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014». Державних нагород не має.

РОМАН ХАРЧЕНКО
31.07.1985—18.08.2014
Іловайськ

Харченко Роман, батальйон «Дніпро-1»

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (по-смертно).

Лебідь Олександр, позивний Генерал, батальйон «Дніпро-1»

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, за участь у бойових діях в Іловайську, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі, відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014». Державних нагород не має.

Тарас Брус, батальйон «Дніпро-1»

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (по-смертно).

ТАРАС БРУС
24.05.1987— 29.08.2014
Іловайськ

Павло Рудич, позивний Сталкер, батальйон «Дніпро-1»

Отримав серйозну контузію. За участь у бойових діях, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі, за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, а також порятунок поранених побратимів, відзначений керівництвом батальйону іменною холодною зброєю, нагрудним знаком «Іловайськ-2014», Лицарським хрестом батальйону «Дніпро-1» та керівництвом МВС України відомчою медаллю «За службу». Державних нагород не має.

Володимир Парасюк, батальйон «Дніпро-1»

При виході з оточення потрапив у полон. Після звільнення наказом міністра внутрішніх справ України за муж-

ність і хоробрість, проявлені в бою з противником у ході АТО на сході України, нагороджений іменною холодною зброєю, а також нагрудним знаком МВС України «За відзнаку в службі».

Чорних Віталій, позивний Фітіль, 91-й полк ЗСУ оперативного забезпечення

Був представлений до ордена Богдана Хмельницького III ступеня за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України.

МАКСИМ ПРОКУРАТОВ
30.07.1977— 26.08.2014
Іловайськ

Прокуратов Максим, позивний Мега, батальйон «Донбас»

Указом Президента України № 892/2014 від 27 листопада 2014 р. за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (по-смертно).

Володимир Тугай, борець батальйону «Дніпро-1»

Один з небагатьох, хто зі зброєю в руках допоміг вийти з оточення багатьом бійцям ЗСУ з селища Новокатеринівка

до Комсомольського. Отримав поранення. Отримав від командира батальйону «Дніпро-1» цінний подарунок —холодну зброю.

За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, за участь у бойових діях в Іловайську, виявлену мужність та відвагу, вірність присязі, відзначений нагрудним знаком «Іловайськ-2014». Державних нагород не має.

Судячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що, за інших рівних умов, бійцю-добровольцю від МВС потрібно вчинити або неймовірний подвиг, або бути вбитим, щоб отримати мінімальну нагороду чи подяку від держави. Залишитися ж цілим та неушкодженим часто взагалі означає бути забутим.

На превеликий жаль, офіційне ставлення до бійців-добровольців, яке було озвучено за результатами розслідування Іловайської трагедії, незаслужено зневажливе. Нехай це залишиться на совісті тих, хто намагається спалювати історію та обмежити відповідальність реальних винуватців загибелі кількох сотень кращих синів України.

**«МИ ХОЧЕМО, ЩОБ НАША ВІТЧИЗНА ЛЮБИЛА
НАС ТАК САМО, ЯК МИ ЛЮБИМО ЇЇ»**

СЛАВА УКРАЇНІ!

*Среди связок, в горле комом теснится крик,
Но настала пора, и тут уж кричи — не кричи.
Лишь потом кто-то долго не сможет забыть,
Как, шатаясь, бойцы об траву вытирали мечи,
И как хлопало крыльями чёрное племя ворон,
Как смеялось небо, а потом прикусило язык.
И дрожала рука у того, кто остался жив,
И внезапно в вечность вдруг превратился миг.
И горел погребальным костром закат,
И волками смотрели звёзды из облаков,
Как, раскинув руки, лежали ушедшие в ночь
И как спали вповалку живые, не видя снов.
А жизнь — только слово. Есть лишь любовь, и есть смерть.
Эй, а кто будет петь, если все будут спать?
Смерть стоит того, чтобы жить,
А любовь — стоит того, чтобы ждать...*

Виктор Цой

ЗМІСТ

Попіл Героїв. <i>Е. Положий</i>	3
Від автора	9
Як я опинився у батальйоні «Дніпро-1»	12
Маріуполь. Аеропорт	28
18 серпня 2014 року	31
19 серпня 2014 року	55
20 серпня 2014 року	67
21 серпня 2014 року	83
22 серпня 2014 року	94
23 серпня 2014 року	104
24 серпня 2014 року. День Незалежності	117
25 серпня 2014 року	132
26 серпня 2014 року	145

27 серпня 2014 року	181
28 серпня 2014 року	185
29 серпня 2014 року. «Кривавий коридор».....	199
30 серпня 2014 року	237
31 серпня 2014 року	244
Післямова	260

Літературно-художнє видання

ЗІНЕНКО

Роман Анатолійович

ІЛОВАЙСЬКИЙ ЩОДЕННИК

Переклад з російської

Головний редактор *О. В. Красовицький*

Відповідальна за випуск *Л. І. Вакуленко*

Художній редактор *В. М. Карасик*

Технічний редактор *Г. С. Таран*

Коректор *А. М. Гопаченко*

Підписано до друку 05.06.17. Формат 84×108 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 15,12. Облік.-вид. арк. 13,34.
Тираж 1200 прим. Замовлення № .

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3194 від 22.05.2008

Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: market@folio.com.ua
Інтернет-магазин:
www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3194 від 22.06.2008

Зіненко Р. А.

- 3-63 Іловайський щоденник / Роман Зіненко; пер. з рос. Т. В. Рассадкіної; передмова Є. В. Положія; фото М. Лисейка, М. Левіна; худож.-оформлювач Л. П. Вировець. — Харків: Фоліо, 2017. — 282 с.: фото.

ISBN 978-966-03-7860-5.

«Іловайський щоденник» Романа Зіненка — чесна і відверта книжка, написана безпосереднім учасником подій, бійцем добровольчого батальйону «Дніпро-1», який пройшов «Іловайський котел» від початку до кінця. Розповідь про маловідомі події в оточеному Іловайську та вихід бійців «кривавим коридором» дозволяє читачеві пережити разом з українськими солдатами одну з найтрагічніших сторінок в історії сучасної України, відчутти все те, що зазнали бійці добровольчих батальйонів, а численні фотографії дають можливість краще уявити описані події.

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)